

Франц Кафка ПРОЦЕСЪТ

ФРАНЦ КАФКА ПРОЦЕСЪТ

Превод: Димитър Стоевски

chitanka.info

ГЛАВА ПЪРВА

АРЕСТУВАНЕ. РАЗГОВОР С ГОСПОЖА ГРУБАХ. ПОСЛЕ С ГОСПОЖИЦА БРЮСТНЕР

Сигурно някой беше наклеветил Йозеф К., защото една сутрин го арестуваха, без да беше извършил някакво зло. Готвачката на неговата хазайка госпожа Грубах, която му носеше закуската всеки ден към осем часа заранта, този път не се яви. Това не бе се случвало никога досега. К. почака още известно време, видя, както си лежеше на възглавката, старата жена, която живееше отсреща и го наблюдаваше сега с някакво необичайно за нея любопитство, после обаче, едновременно озадачен и гладен, позвъни. Веднага се похлопа и влезе един мъж, когото той никога не бе виждал в това жилище. Беше строен, с яка снага, носеше добре прилегнал черен костюм — подобен на пътнишките — с фалти, джобове, токички, копчета и с колан; поради това същият изглеждаше твърде практичен, без да може човек да проумее за какво точно служи.

— Кой сте вие? — попита К. и тутакси се поизправи в леглото.

Човекът обаче не обърна внимание на въпроса, сякаш неговата поява беше нещо съвсем редно, и каза само:

— Вие позвънихте, нали?

— Време е Ана да ми донесе закуската — отвърна К. и се помъчи изпърво мълчаливо, чрез внимателно наблюдение и размишление да установи кой собствено беше този човек. Ала другият не се остави да го оглеждат дълго, а се запъти към вратата, пооткрехна я и каза някому, който явно стоеше непосредствено зад нея:

— Иска Ана да му донесе закуската.

В съседната стая се разнесе лек смях, който звучеше така, че не беше сигурно дали не се смееха няколко души едновременно. И макар

че непознатият не можеше да е узнал от този смях нещо, което да не знаел и преди, той все пак каза на К. със служебен тон:

— Невъзможно.

— Хубава работа! — рече К., скочи от леглото и бързо си обу панталона. — Я да видя аз какви са тези хора в съседната стая и как госпожа Грубах ще се оправдае пред мене за това безпокойство.

Мина му наистина тозчас през ума, че не биваше да го казва гласно и че по този начин признава на непознатия, тъй да се рече, известно право на надзор, но сега това не му изглеждаше важно. Все пак непознатият като че ли го схвана така, защото рече:

— Не ще ли бъде по-добре да си стоите тук?

— Нито ще стоя тук, нито искам да ми приказвате, докато не ми се представите.

— Казах го за ваше добро — отвърна непознатият и сега вече доброволно отвори вратата.

В съседната стая, където К. влезе по-бавно, отколкото искаше, на пръв поглед всичко изглеждаше почти както предишната вечер. Тук беше дневната на госпожа Грубах. Може би в тази стая, претърпкана с мебели, покривки, порцеланови изделия и фотографии, днес имаше малко повече свободно пространство от всеки друг път; това не пролича веднага, още повече понеже главната промяна се състоеше в присъствието на един мъж, седнал до отворения прозорец с книга в ръце, от която вдигна очи и рече:

— Трябваше да останете в стаята си! Франц не ви ли каза?

— Да, но какво искате от мене? — отвърна К. и премести погледа си от новия познайник към първия, назован Франц, който стоеше на вратата, и после пак назад към новия.

През отворения прозорец той зърна отново старата жена, която с типично старческо любопитство бе се преместила на съседния, точно насрещен прозорец, за да може да види всичко до края.

— Ще отида да попитам госпожа Грубах... — каза К., направи движение, сякаш се изтръгва от двамината мъже, които обаче бяха застанали далече от него, и се наклони да върви.

— Не — обади се мъжът до прозореца, хвърли книгата на една масичка и стана. — Не ви се позволява да излизате, защото сте задържан.

— Така изглежда — рече К. — Но защо? — попита той после.

— Не сме упълномощени да ви кажем. Влезте в стаята си и чакайте. На делото е даден вече ход и вие ще узнаете своевременно всичко. Аз дори превишавам правата си, като ви увещавам по такъв дружелюбен начин. Но се надявам, че няма да ме чуе никой друг, освен Франц, а той самият се държи радушно към вас въпреки нареждането. Ако и занапред имате такъв голям късмет, както при определяне на пазачите ви, то можете да бъдете напълно спокоен.

К. понечи да седне, но видя, че в цялата стая нямаше такава възможност, освен на стола до прозореца.

— Скоро ще се убедите, че говорим само истината — намеси се Франц и тръгна едновременно с другаря си към него.

Вторият мъж беше значително по-висок от К. и току го потупваше по рамото. Двамата погледнаха внимателно нощницата на К. и казаха, че сега ще трябва да облече друга, много по-лошокачествена, но те щели да приберат на сигурно място тая риза, както и останалото му бельо, и ако неговият въпрос се разреши в благоприятен смисъл, щели да му ги върнат.

— По-добре ще бъде да предадете нещата си на нас, а не в хранилището — казаха те, — защото в хранилището често стават злоупотреби, пък и там след известен срок разпродават всички вещи, без оглед на това дали съответното дело е приключено, или не. А и как се протакат процеси от този вид, особено в последно време! Разбира се, в края на краищата хранилището ще ви изплати получената при разпродажбата сума, но тази сума, първо, е нищожна, защото решаващ момент при разпродажбата не е предложената най-висока цена, а размерът на подкупа; и, второ, от опит знаем, че такива, получени при разпродажба, суми от година на година, минали от едни ръце в други, намаляват все повече и повече.

К. не обръщаше внимание на тези приказки и не държеше много на правото да се разпорежда с вещите си, ако изобщо още имаше такова право; много по-важно за него беше да изясни положението си. В присъствието на тези хора обаче той не можеше дори да мисли, вторият пазач — да, те сигурно бяха пазачи — непрекъснато го блъскаше просто приятелски с корема си; но щом К. вдигнеше очи, виждаше над това дебело тяло едно съвсем неподходящо, сухо, кокалесто лице с едър, поизкривен настрана нос; двамата се споразумяваха мълком с очи над главата му.

Що за хора бяха те? За какво говореха? В какво учреждение служеха? Та нали К. все пак живееше в правова държава, навсякъде царуваше мир, всички закони бяха в сила — кой се осмеляваше да го напада в жилището му? Той винаги беше склонен да гледа колкото е възможно по-леко на всичко, да повярва в най-лошото чак когато настъпи най-лошото, да не се грижи за бъдещето, дори да вижда опасност от всяка страна. Но тази работа тук му се струваше нередна. Можеше наистина да се погледне на всичко като на шега, някаква дебелашка шега, устроена от неговите колеги в банката незнайно по какви причини — може би понеже днес беше тридесетият му рожден ден? Естествено това беше възможно, може би той би трябвало по някакъв начин да се изсмее в лицето на пазачите и те щяха да се разсмеят заедно с него? Може би те бяха наети от улицата разносвачи, приличаха на такива. Въпреки всичко К. реши твърдо сега, реши го още от първия поглед върху пазача Франц, да не изпуска из ръце и най-нищожното предимство, което имаше може би пред тези хора. К. не виждаше кой знае каква опасност в обстоятелството, дето после колегите му можеха да приказват, че не разбирал от шега. Но добре си спомняше — макар че иначе нямаше навик да черпи поука от опита — няколко сами по себе си незначителни случки, при които той, за разлика от своите приятели, съзнателно, без каквото и да било чувство за евентуалните последици, бе се държал непредпазливо и накрая бе понесъл наказанието си. Това не биваше да се повтори, поне този път не; ако е някаква комедия, ще играе и той.

Все още беше свободен.

— Позволете — рече той, мина бързо между пазачите и влезе в стаята си.

— Изглежда разумен — каза един от тях зад него.

В стаята си К. тутакси изтегли чекмеджетата на писалището; там всичко беше грижливо подредено, ала във възбудата си не можа да намери веднага именно търсените документи за самоличност. Накрая намери колоездачната си карта и понечи да отиде при пазачите с нея, но сетне тя му се стори твърде неубедителна, затова продължи да търси, докато намери свидетелството за рождение.

Когато се върна в съседната стая, видя в същото време да се отваря насрещната врата и през нея да влиза госпожа Грубах. Тя се

мярна само за миг, защото, щом съгледа К., явно се смути, извини се и излезе, като затвори крайно внимателно вратата.

— Влезте, влезте! — успя да каже К.

Застана с книгата си напред стаята и погледна още веднъж към вратата, която не се отвори повторно; стресна го викът на пазачите, които седяха край масичката до отворения прозорец и както сега установи К. ядяха закуската му.

— Тя защо не влезе? — попита той.

— Не бива — отговори високият пазач, — защото вие сте задържан.

— Как може да бъда задържан? И то по такъв начин?

— Ето че пак започвате! — рече пазачът и топна в паничката с мед резен хляб, намазан с масло. — На такива въпроси не отговаряме.

— Трябва да отговаряте — каза К. — Ето моите документи за самоличност, покажете ми сега вашите и преди всичко заповедта за задържане.

— Боже господи! — извика пазачът. — Защо не се примирите с положението си и защо, както изглежда, сте решили излишно да ни дразните, да дразните нас двамата, които в момента вероятно сме ви най-близки от всички ваши близки!

— Така е, повярвайте — обади се Франц и не вдигна към устата си чашата с кафе, която държеше в ръката си, а спря върху К. дълъг, навярно многозначителен, но неразбираем поглед.

Без да иска, К. се впусна в един диалог на погледи Франц, но скоро все пак тупна с ръка по книгата и рече:

— Ето моите документи за самоличност.

— Какво всъщност ни засягат те? — сега вече силно извика високият пазач. — Държете се по-лошо от дете. Какво искате? Да не искате да ускорите и приключите набърже вашия голям, проклет процес, като се впуснете в дискусия с нас, пазачите, върху документи за самоличност и заповед за задържане? Ние сме низши служители, не разбираме много от документи за самоличност и нямаме нищо друго общо с вашия процес, освен да стоим по десет часа през деня на пост у вас и да ни се плаща за тази работа. Ето какво сме ние, но въпреки всичко сме способни да проумеем, че високото ведомство, на което служим, преди да разпореди подобно задържане, се осведомява много подробно за причините на задържането и личността на задържания. В

това няма грешка. Нашето ведомство, доколкото го познавам, а аз познавам само най-низшите чиновци, съвсем не дири вината у населението, защото, както е казано в закона, вината сама го притегля и тогава то изпраща нас, пазачите. Такъв е законът. Каква грешка би могло да има?

— Аз не познавам тоя закон — каза К.

— Толкова по-зле за вас — забеляза пазачът.

— Този закон сигурно съществува само във вашите глави — каза К.

Той искаше да се промъкне по някакъв начин в мислите на пазачите, да ги обърне в своя полза, или да ги разбере. Ала пазачът отби накъсо:

— Ще го изпитате на собствената си кожа.

Намеси се Франц:

— Виж какво, Вилем: той заяви, че не познава закона, а едновременно твърди, че бил невинен.

— Имаш пълно право, но него не можем накара да проумее нещо рече другият.

К. не отвърна нищо повече, а си помисли: — „Трябва ли да позволя на тези най-нисши органи (те самите признават, че са такива) да ме объркат още повече с брътвежите си? Та те във всеки случай приказват за неща, които съвсем не разбират. Тяхната самоувереност се дължи само на глупостта им. Десетина думи, разменени с равностоеен на мен човек, биха изяснили всичко несравнено по-добре, отколкото безконечните приказки с тези двама.“

Той измина няколко пъти напред-назад свободното пространство на стаята и пак видя отгатак улицата старата жена, която бе довякла на прозореца и един много по-стар от нея мъж, когото бе прегърнала с ръка. К. реши, че трябва да сложи край на това излагане на показ:

— Заведете ме при началника си.

— Когато той пожелае, не по-рано — отвърна пазачът, назован от другаря си Вилем. — А сега ви съветвам — добави той — да се приберете в стаята си, да мирувате и да чакате какво ще постановят за вас. Съветваме ви да не се разсейвате с безполезни мисли, а да съберете силите си, защото ще има да се справяте с големи трудности. Вие не се отнесохте към нас така, както заслужаваше нашата отзивчивост, забравихте, че ние, все едно какво представляваме от себе

си, сега поне в сравнение с вас сме свободни хора, а това не е малко предимство. Въпреки всичко ние сме готови, в случай че имате пари, да ви вземем нещо за закуска от кафенето насреща.

К. постоя известно време мирно, без да отговори на това предложение. Може би двамата не ще посмеят да го спрат, ако той отвори вратата към съседната стая или дори вратата към преддверието; може би най-простото решение на цялата работа би било да отиде до крайност. Но може би те все пак ще го хванат, ще го повалят на пода и тогава ще загуби онова превъзходство, което в известно отношение още имаше над тях. Ето защо предпочете онази сигурна развръзка, която без друго щеше да последва от естествения ход на нещата, и се върна в стаята си, без от негова страна или от страна на пазачите му да бъде казана поне още една дума.

Отпусна се върху леглото си, след като взе от мивката хубавата ябълка, която си бе отделил снощи за утринната закуска. Сега трябваше да закуси само с нея, но във всеки случай щеше да си хапне много по-хубаво — увери се в това още след първата голяма хапка, — отколкото със закуската от мръсното нощно кафене, която би получил по милост на пазачите.

Почувства се добре и обнадежден. Нямаше как, наистина щеше да отсъства от работа в банката тази сутрин, но лесно можеше да се извини, защото заемаше там сравнително висока длъжност. Дали да каже истинската причина? Мислеше да постъпи точно така. Ако не му повярват, което беше допустимо в неговия случай, може да посочи за свидетел госпожа Грубах или дори двамата старци отгатак улицата, които сега сигурно се придвижваха към отсрещния прозорец. К. се учуди — учудваше го по-скоро ходът на мислите у двамата пазачи, — че го заставиха да се прибере в стаята си и го оставиха сам тука, където той имаше не една възможност да сложи край на живота си. Същевременно обаче се попита — този път в хода на своите собствени мисли — с какво основание би могъл да го стори. Дали затова, че двамата седяха в съседната стая и бяха докопали закуската му? Би било толкова безразсъдно да сложи край на живота си — той самият, дори да би се решил да го направи, не би бил в състояние именно защото е безразсъдно. Ако умствената ограниченост на пазачите не беше толкова очебийна, би могло да се допусне, че и те поради същото убеждение не съзираха никаква опасност в това да го оставят сам. Ако

искаха, те можеха да видят сега как той отива пред стенното шкафче, където пазеше бутилка доброкачествена ракия, как най-напред гаврътва една чашка като заместител на закуската, после втора, за да си даде смелост; разбира се, втората ще изпие само за сигурност, само в случай че стане нужда да се окуражава, но това беше невероятно.

В този миг едно повикване от съседната стая го уплаши до такава степен, че чукна зъбите си о чашката:

— Вика ви инспекторът!

Уплаши го само кресливият тон, това късо, отривисто, войнишко изкряскване, което в никакъв случай не би очаквал от пазача Франц. Самата заповед му беше добре дошла.

— Най-сетне! — извика той в отговор.

Заклучи стенния шкаф и тозчас влезе бързешката в съседната стая. Там стояха двамата пазачи, но те го изгониха обратно в стаята му, сякаш беше съвсем естествено.

— Какво си въобразявате? — извикаха те. — Да се явите пред инспектора по риза? Той ще заповяда да ви набият, а заедно с вас и нас!

— Поврага, оставете ме! — извика К., изблъскан вече назад чак до гардероба. — Щом ме нападате в леглото, не може да очаквате, че ще ме заварите в официален костюм.

— Безполезно е да се противите! — казаха пазачите, които при всяко викане на К. запазваха пълно спокойствие, дори се натъжаваха и по този начин го объркваха или го накарваха да се поопомни.

— Смешни церемонии! — измърмори той, вдигна едно сако от стола и го подържа известно време с две ръце, сякаш чакаше пазачите да кажат мнението си. Те поклатиха отрицателно глави и рекоха:

— Трябва да бъде черно.

Тогава К. хвърли сакото на пода и каза, без сам да знае в какъв смисъл го казва:

— Та това още не е главното съдебно заседание!

Пазачите се усмигнаха, но настояха на своето:

— Трябва да бъде черно.

— Добре, така да бъде, стига това да ускори работата — каза К.

Отвори сам гардероба, рови дълго сред многото дрехи, избра най-хубавия си черен костюм с жакет, талията на който почти бе произвела сензация между познатите му, извади после и друга риза и

започна грижливо да се облича. Тайно в душата си вярваше, че цялата работа е ускорена, тъй като пазачите забравиха да го заставят да се окъпе. Наблюдаваше ги, за да разбере дали все пак няма да се сетят, но на тях естествено това съвсем не минаваше през ума; наопаки, Вилем не забрави да изпрати Франц при инспектора, за да му доложи, че К. се облича.

След като окончателно се облече, К. трябваше да мине непосредствено пред Вилем през празната съседна стая и се озова в следващата, двукрилата врата на която беше вече отворена. К. знаеше положително, че отскоро тази стая се обитаваше от някоя си госпожица Бюрстнер, машинописка, която обикновено отиваше много рано сутринта на работа и се прибираше късно у дома; К. не беше разменил с нея много думи освен обикновените поздравии. Сега нощната масичка беше преместена от леглото в средата на стаята и служеше като заседателна маса, зад която седеше инспекторът. Той беше метнал крак върху крак, а едната му ръка лежеше върху задната облегалка на стола.

В един ъгъл на стаята стояха трима млади хора и разглеждаха фотографиите на госпожица Бюрстнер, забодени на една рогозка върху стената. На мартинката на отворения прозорец беше закачена бяла блуза. На прозореца отгатък улицата пак бяха се облегли бабата и дядото, сега обаче компанията им беше се увеличила, защото зад тях стоеше един много висок мъж с разкопчана на гърдите риза, който непрестанно натискаше с пръсти и сучеше червеникавата си островърха брада.

— Йозеф К.? — попита го инспекторът, може би само за да насочи разсеяния му поглед към себе си.

К. кимна.

— Сигурно сте много изненадан от случилото се тази сутрин? — попита инспекторът и размести с две ръце няколкото предмета върху нощната масичка — свещта, кибрита, една книга и един игленик, — сякаш тези предмети му бяха нужни за съдебното заседание.

— Разбира се — отвърна К. и го обзе чувство на приятност, че най-сетне стои пред разумен човек и може да разговаря с него по своя въпрос. — Разбира се изненадан съм, но в никакъв случай не съм много изненадан.

— Не сте много изненадан? — попита инспекторът, постави свещта в средата на масичката и подреди другите неща около нея.

— Може би не ме разбирате правилно — побърза да забележи К. — Искам да кажа... — Тук се пресече и се огледа за стол. — Мога да седна, нали? — попита той.

— Не е прието — отговори инспекторът.

— Искам да кажа — продължи К. без по-нататъшна пауза, — че наистина съм много изненадан, но след като е живял тридесет години на този свят и е трябвало сам да си пробива път, както ми бе писано на мене, човек се е закалил срещу всякакви изненади и не си ги слага много на сърце. Особено пък днешната.

— Защо особено пък днешната?

— Не искам да кажа, че гледам на цялата работа като на някаква шега, защото взетите мерки ми се струват прекомерно широки. Би трябвало в нея да участват всички членове на пансиона, вие всички също, а това би надхвърлило границите на една шега. Затова не искам да кажа, че е шега.

— Напълно правилно — съгласи се инспекторът и провери колко кибритени клечки има в кибритената кутийка.

— От друга страна обаче — продължи К., като се обърна към всички и би се обърнал на драго сърце дори към тримата, които разглеждаха фотографиите, — от друга страна обаче, работата не може да бъде от кой знае каква важност. Аз заключавам от всичко, че съм обвиняем, но не мога да намеря и най-нищожна вина, заради която да могат да ме обвинят. Но и това е второстепенен въпрос, главният е: кой ме обвинява? Кое учреждение води делото? Вие чиновници ли сте? Никой от вас не носи униформа, ако не решим да наречем вашето облекло — тук той се обърна към Франц — униформа, но за мене то е по-скоро пътнишки костюм. Аз настоявам за яснота по тези въпроси и съм убеден, че след това изясняване ще можем да се разделим най-сърдечно.

Инспекторът тупна кибритената кутийка върху масата.

— Изпаднали сте в голямо заблуждение — каза гой. — Тези господа и аз съвсем не сме важни за вашия случай, ние дори не знаем почти нищо за него. Бихме могли да носим най-редовни униформи, но и това не би влошило ни най-малко вашия случай. Аз също не мога дори да ви кажа дали сте обвиняем или по-скоро: не зная дали сте

обвиняем. Вярно е, че сте задържан, но повече не зная. Може би пазачите са плещели нещо друго, тогава то си остава именно плещене. Но макар сега да не отговарям на въпросите ви, все пак мога да ви посъветвам: мислете по-малко за нас и за онова, което ще стане с вас, мислете по-добре повече за себе си. И не вдигайте толкова шум с чувството за невинност, защото така само разваляте съвсем нелошото впечатление, което иначе правите. А би трябвало изобщо да се въздържате повече с приказките си; почти всичко, което казахте преди, би могло, ако бяхте употребили само няколко думи, да се подразбере и от държането ви; пък и казаното съвсем не беше кой знае колко изгодно за вас.

К. гледаше вторачено инспектора. Нима тук един може би по-млад от него човек го наставяше като в училище? Мъмреха го заради откровеността му? И не узна нищо относно причината за задържането му, нито кой беше наредил да го задържат? Той се развълнува доста, започна да ходи напред-назад, без някой да го възпрепятства, избута назад ръкавелите си, опипа гърдите си, приглади косите си, мина покрай тримата господата и каза:

— Та това е направо безсмислено!

Тримата извърнаха глави към него и го погледнаха отзивчиво, но сериозно. Накрая К. се спря отново пред масата на инспектора и попита:

— Прокурорът Хастерер е мой добър приятел, мога ли да му телефонирам?

— Разбира се — отговори инспекторът, — но не виждам какъв смисъл би имало, освен ако искате да говорите с него по някоя лично ваша работа.

— Какъв смисъл ли? — извика К. повече слисан, отколкото ядосан. — И кой сте вие всъщност? Търсите смисъл, а вършите най-безсмисленото нещо на света? Та то би разчувствало и камъка? Тези господата най-напред ме нападнаха, а сега седят или стоят тук, след като ме изправиха в ужасно трудно положение пред вас. Питате какъв смисъл би имало да телефонирам на прокурор, когато, както изглежда, съм арестуван? Добре, няма да телефонирам.

— Напротив — рече инспекторът и изпружи ръка към хола, където беше телефонът, — моля, телефонирайте!

— Не, не искам вече — каза К. и отиде до прозореца.

Тримата отгатък улицата още стояха на прозореца; но като видяха сега, че и К. се е доближил до прозореца, тяхното спокойно съзерцание бе посмутено. Старците понечиха да се изправят, но мъжът зад тях ги успокои.

— Там също има такива зрители — извика К. много високо на инспектора и посочи с показалеца навън. После извика към тях: — Махнете се оттам!

Тримата веднага се дръпнаха две-три крачки назад, старците минаха дори зад мъжа, който ги закри с широката си снага и — доколкото можеше да се съди по движенията на устата му — каза нещо неразбираемо относно разстоянието. Те обаче не изчезнаха окончателно, а изглеждаше да чакат момента, когато щяха да могат незабелязано да се приближат отново до прозореца.

— Натрапчиви, нагли хора! — рече К., когато се обърна назад към стаята.

Инспекторът, доколкото К. успя да забележи изкосо, може би се съгласи с него. Но беше също така възможно той изобщо да не бе слушал, понеже беше притиснал здраво едната си ръка върху масата и като че сравняваше дължината на отделните пръсти. Дватамата пазачи седяха на един куфар, застлан с гиздава покривка, и триеха колената си. Тримата млади хора бяха опрели ръце на хълбоците си и гледаха безцелно наоколо. Беше тихо като в напусната канцелария.

— И тъй, господа — извика К. и за един миг му се стори, че носи всички тези хора на раменете си. — Доколкото мога да съдя по изражението на лицата ви, моята работа като че ли е приключена. По мое мнение най-добре ще бъде да не размишляваме повече дали вашите постъпки са били оправдани или неоправдани и чрез взаимно ръкостискане да сложим мирен край на цялата тая история. Ако и вие споделяте моето мнение, то моля...

Той пристъпи до масата на инспектора и му подаде ръка. Инспекторът вдигна очи, попрехапа устните си и погледна протегнатата ръка; К. все още вярваше, че инспекторът ще я стисне. Той обаче стана от стола, взе коравата, обла шапка, оставена на леглото на госпожица Бюрстнер, и я сложи внимателно с две ръце на главата си — също както постъпва човек, когато си избира нова шапка.

— Колко просто ви изглежда всичко! — каза той през това време на К. — Казвате да сложим мирен край на тази история? Не, не,

наистина не може. От друга страна обаче, съвсем не искам да кажа, че следва да изпаднете в отчаяние. Не, и защо? Вие сте само задържан, нищо повече. Това трябваше да ви съобщя, направих го и видях също как го посрещнахте. За днес стига и ние можем да се сбогуваме, разбира се, временно. Сега сигурно ще пожелаете да отидете в банката?

— В банката ли? — попита К. — Доколкото разбрах, аз съм задържан.

Попита с известно упорство, защото макар че протегнатата му ръка не бе поета, той се чувстваше все по-независим от всички тези хора, особено след като инспекторът стана от стола. Той си играеше с тях. Имаше намерение, в случай че те си тръгнат, да изтича подире им до пътната врата и да им предложи да го арестуват. Затова именно повтори:

— Как мога да отида в банката, щом съм задържан?

— Ах, тъй — рече инспекторът, стигнал вече до вратата, — вие не сте ме разбрали добре. Вярно е, задържан сте, но това не бива да ви пречи да изпълнявате професионалните си задължения. Не бива да пречи и на вашия привичен начин на живот.

— Тогава не било чак толкова лошо човек да бъде задържан — каза К. и се приближи до инспектора.

— Аз никога не съм казал нещо друго — отвърна инспекторът.

— Но тогава, изглежда, дори съобщението за задържането не е било много необходимо — каза К. и се приближи още повече.

Другите също бяха се приближили. Сега всички се събраха на едно тясно пространство до вратата.

— Аз изпълнявах дълга си — каза инспекторът.

— Глупав дълг — вметна К. неотстъпчиво.

— Така да е — отговори инспекторът, — но няма защо да губим време с такива приказки. Аз предполагам, че ще искате да отидете в банката. Понеже вие обръщате точно внимание на всяка дума, ще добавя: не ви принуждавам да отидете в банката, само предполагам, че ще поискате да отидете. И за да ви улесня, а така също за да пристигнете в банката колкото е възможно по-неочевидно, държах на ваше разположение тия трима господа, ваши колеги.

— Какво? — извика К. и погледна учудено тримата.

Тези толкова безлични, малокръвни млади хора, които той все още помнеше само като група, наведена над фотографиите, действително бяха чиновници от неговата банка, не колеги — колеги беше твърде силно казано и доказваше, че във всезнайството на инспектора зееше празнина; но все пак те бяха низши чиновници от банката.

Как можа К. да недовиди това? Колко много трябва да е било погълнато вниманието му от инспектора и пазачите, та да не познае тия трима! Непохватният Рабенщайнер, който вечно размахваше ръце, русият Кулих с хлътналите очи и Каминер с непоносимата усмивка, дължаща се на хроническо мускулно разтегляне.

— Добро утро! — рече К. след известно време и подаде ръка на господата, които коректно се поклониха. — Аз съвсем не ви познах. Сега, значи, отиваме на работа, нали?

Господата се засмяха и кимнаха живо, сякаш през цялото време бяха чакали да отидат на работа. Само когато К. потърси с очи и не откри шапката си, останала в стаята му, тримата се втурнаха един през друг да я донесат — обстоятелство, което все пак издаваше известно смущение. К. стоеше мирно и гледате подире им през двете отворени врати; последен беше естествено равнодушният Рабенщайнер, чийто ход запомняше елегантен тръс.

Каминер му подаде шапката и К. трябваше изрично да си каже — всъщност това често бе му се налагало и в банката, — че усмивката на Каминер не беше преднамерена, нещо повече, че той изобщо не можеше да се усмихне преднамерено.

После в хола госпожа Грубер, която съвсем не изглеждаше да е гузна, отвори външната врата пред четиримата и К., както неведнъж досега, погледна връзките на престилката ѝ, впили се ненужно дълбоко в огромния ѝ корем. Долу на улицата К., с часовник в ръка, реши да вземе автомобил, за да не уголемява ненужно вече половинчасовото закъснение. Каминер изтича до ъгъла да доведе кола, другите двама явно се помъчиха да разсеят К., но Кулих внезапно посочи пътната врата на отсрещната къща, където току-що се появи високият мъж с русата островърха брада и — в първия миг посмутен, че сега се показва в целия си ръст — отстъпи до стената и се облегна на нея. Старците сигурно бяха още на стълбата. К. се ядоса на Кулих, задето

насочи вниманието им върху тоя човек, когото той самият вече беше видял преди, когото дори бе очаквал.

— Не гледайте натам! — процеди той, без да забележи колко неуместно беше да говори по този начин на независими мъже.

Но не стана нужда да им дава някакво обяснение, защото точно тогава дойде автомобилът, те се качиха и потеглиха. Тогава К. си спомни, че съвсем не беше забелязал излизането на инспектора и на пазачите — горе инспекторът пренебрегваше тримата чиновници, сега пък чиновниците пренебрегнаха инспектора. Това не говореше за голямо присъствие на духа и К. се зарече да се наблюдава по-внимателно в това отношение. Все пак той неволно се обърна и се наведе над задната част на автомобила, та ако още е възможно да види инспектора и пазачите. Но веднага се изви отново напред и се облегна удобно в ъгъла на колата, без да е направил дори опит да потърси някого с очи. Макар и да не изглеждаше така, точно сега той би се почувствал по-добре, ако някой му кажеше няколко успокоителни думи, но господата изглеждаха уморени, Рабенщайнер гледаше надясно навън, Кулих — наляво, само Каминер бе на разположение с ухилената си уста, за жалост обаче човештината забраняваше да се шегува човек с нея.

Тази пролет К. обикновено прекарваше вечерите по следния начин: ако още имаше възможност — защото много често оставаше в бюро до девет часа, — разхождаше се малко сам или с чиновници и после се отбиваше в една бирария, където поседяваше обикновено до единадесет часа с неколцина възрастни господа около една постоянно запазена за тях маса. В това разпределение на времето имаше и изключения, например когато директорът на банката, който високо ценеше работоспособността и добросъвестността на К., го поканваше на разходка с автомобил или на вечеря във вилата си. Освен това веднъж в седмицата К. отиваше при едно момиче на име Елза, което през нощта до късно сутринта обслужваше като келнерка посетителите на една кръчма, а през деня приемаше посещения, без да става от леглото.

Тази вечер обаче — денят беше минал бързо в напрегната работа и с многобройни почтителни и дружески честитки по случай рождения

му ден — К. реши да се прибере веднага в къщи. През всички малки паузи на дневната работа беше мислил само за това; без да знае точно какво има пред вид, все му се струваше, че сутрешните събития са причинили голям безпорядък в цялото жилище на госпожа Грубах и че именно той е необходим там, за да възстанови реда. А веднъж този ред възстановен, щеше да бъде заличена всяка следа от онези събития и всичко щеше да поеме привичния си ход. Особено нямаше защо да се опасява от тримата чиновници — те потънаха отново в огромния банков персонал и у тях не личеше никаква промяна. К. бе ги викал често поотделно или заедно в кабинета си, не с друга цел, а само за да види държането им и всеки път бе ги освобождавал успокоен.

Когато в девет и половина вечерта стигна до къщата, където живееше, завари на пътната врата един млад човек, който стоеше там разкрачен широко и пушеше лула.

— Кой сте вие? — попита К. тутакси и приближи лице до момъка.

Но в полутъмния сводест ходник не се виждаше добре.

— Аз съм син на портиера, уважаеми господине — отговори момъкът, извади лулата от устата си и се дръпна настрана.

— Син на портиера ли? — попита К. и припрян чука с бастуна си по земята.

— Желаете ли нещо, господине? Да повикам ли татко?

— Не, не — рече К. и в гласа му се долавяше някакъв тон на опрощение, сякаш момъкът бе извършил нещо лошо, а той му прощаваше; после добави: — Добре.

Продължи пътя си, но преди да поеме нагоре стълбата, още веднъж се обърна назад.

Можеше да влезе направо в стаята си, но понеже искаше да поприказва с госпожа Грубах, похлопа пътьом на нейната врата.

Тя наплиташе чорап, седнала до масата, на която лежеше още цяла купчина стари чорапи. К. разсеяно се извини, че я безпокои толкова късно, ала госпожа Грубах беше много радушна и не искаше да чуе никакво извинение, можел да приказва с нея винаги, когато пожелаел, знаел прекрасно, че бил най-добрият и най-драгийт ѝ наемател.

К. огледа стаята, която отново беше напълно в предишното си състояние, дори сервизът от закуската, останал сутринта на масичката

до прозореца, също беше вече изнесен.

„Женски ръце наистина свършват безшумно много работа!“ — помисли си К.

Той може би щеше да разбие намясто сервиза, но положително нямаше да намери сили в себе си да го изнесе. Погледна с известна благодарност госпожа Грубах и попита:

— Защо работите толкова до късно?

Сега двамата седяха край масата и К. от време навреме бръкваше с ръка в купчината чорапи.

— Има много работа — отговори тя. — През деня се грижа за наемателите; ако реша да подредя и собствените си неща, остават ми само вечерите.

— И аз днес навярно ви създадох още една извънредна работа.

— Защо? — попита тя сега донякъде припрян то отпусна чорапа и куките в скута си.

— Искам да кажа за хората, дето бяха сутринта тук.

— Ах, тъй! — рече тя и възвърна спокойствието си. — Те не ми създадоха никаква особена работа.

К. гледаше мълчаливо как отново се залавя с наплитането на чорапа.

„Тя, изглежда, се учудва, че говоря за това — помисли си той, — изглежда, не смята за уместно, дето говоря за това. Ето защо е два пъти по-важно да го сторя. Мога да говоря за случилото се само с една стара жена.“

— Напротив, създаде ви работа — но вече няма да се повтори.

— И не може да се повтори — потвърди тя и усмихна почти тъжно на К.

— Сериозно ли мислите така? — попита К.

— Да — отговори тя по-тихо. — Но преди всичко не бива да го вземате много присърце. Какво ли не се случва на света! Понеже разговаряте толкова поверително с мене, господин К., ще ви призная, че аз подслушвах малко зад вратата, пък и двамата пазачи ми поразказаха това-онова. Та тук се касае за вашето щастие, а аз наистина съм загрижена за него може би повече, отколкото ми се полага, защото аз съм обикновена наемодателка. Значи, аз подочух това-онова, но не мога да кажа, че беше нещо много лошо. Не. Вие наистина сте арестуван, но не както арестуват крадец. Ако арестуват

човека като крадец, тогава е лошо, но това арестуване... То ми прилича на нещо учено, извинете, ако говоря глупаво, то ми прилича на нещо учено, което аз наистина не разбирам, но което човек не е и длъжен да разбира.

— Това, което казахте, съвсем не е глупаво, госпожо Грубах, най-малкото аз донякъде също съм на вашето мнение, с тази разлика само, че аз съдя за всичко случило се още по-рязко от вас и просто не го смятам дори за нещо учено, а изобщо за нищо. Мене просто ме нападнаха изневиделица, така беше. Ако бях станал веднага след като се събудих, без да се вълнувам, че Ана се бави със закуската, и без да обръщам внимание, че някой се е изпречил на пътя ми, ако бях дошъл при вас, този път по изключение щях да позакуся в кухнята и после щях да ви помоля да ми донесете дрехите от стаята. С две думи, ако бях действал разумно, нямаше да се случи нищо, всичко, което се готвеше да стане, щеше да бъде задушено в зародиша му. Ала човек винаги е толкова малко подготвен! В банката например съм подготвен, там е невъзможно да ми се случи нещо подобно, там имам свой собствен прислужник, общият и вътрешният телефон стоят на масата пред мене, непрестанно влизат хора, клиенти и чиновници, но освен това и преди всичко там неотстъпно съм погълнат от работата си и запазвам присъствие на духа, там просто бих изпитал удоволствие, ако се видя изправен пред подобна история. Но както и да е, всичко мина и аз собствено не мислех да приказвам повече по този въпрос, исках само да чуя вашето мнение, мнението на една разумна жена, и много се радвам, че сме единоподобни. Сега обаче трябва да ми подадете ръка, подобно единоподобие трябва да се потвърди с ръкостискане.

„Дали ще ми подаде ръка? Инспекторът не ми подаде ръка“ — помисли си той и погледна жената по-другояче от преди, погледна я изпитателно.

Тя стана от стола, понеже и той бе станал, явно малко смутена, тъй като не бе разбрала всичко, казано от К. Поради смущението си пък каза нещо, което съвсем не искаше да каже и което съвсем не беше на място.

— Не бива толкова да се притеснявате, господин К. — каза тя със сълзи в гласа и естествено забрави ръкостискането.

— И през ума не ми минава да се притеснявам — отвърна К.

Внезапно се почувства уморен и осъзна колко безпредметно е всяко единодушие с тази жена.

Стигнал до вратата, той попита още:

— Госпожица Бюрпнер в къщи ли е?

— Не — отговори госпожа Грубах и при това сухо уведомление се усмихна с някакво закъсняло разумно съчувствие. — На театър е. Трябва ли ви за нещо? Да ѝ предам ли нещо?

— Ах, исках само да разменя няколко думи с нея.

— За съжаление не знам кога ще си дойде; когато е на театър, обикновено си идва късно.

— Няма никакво значение — рече К. и обърна вече наведената си глава към вратата, за да излезе, исках само да ѝ се извиня, че днес използвах нейната стая.

— Не е нужно, господин К., вие сте прекомерно внимателен. Госпожицата не знае нищо, излезе рано сутринта и не се е връщала, пък и всичко вече е подредено, вижте сам!

И тя отвори вратата към стаята на госпожица Бюрстнер.

— Благодаря, вярвам ви — каза К.

После все пак се приближи до отворената врата. В тъмната, тиха стая зареше луната. Доколкото можеше да се види, действително всичко беше на мястото си, дори блузата не висеше вече на прозоречната мартинка. Необикновено високо натрупани изглеждаха възглавниците в леглото, облени отчасти от лунна светлина.

— Госпожицата често се прибира късно — рече К. и погледна госпожа Грубах така, като че тя носи отговорност за закъсненията.

— Ами такива са си младите! — каза госпожа Грубах, сякаш ги извиняваше.

— Разбира се, разбира се — рече К., — но така може да се стигне твърде далече.

— Може — съгласи се госпожа Грубах, — имате пълно право, господин К. Може би имате право и в настоящия случай. Разбира се, аз няма да злословя за госпожица Бюрстнер, тя е добро, мило момиче, любезна, порядъчна, точна, трудолюбива, аз ценя високо всичко това, но вярно е, че би трябвало да бъде по-горда, по-сдържана. През този месец-два пъти вече я видях в глухи улици и все с господата. Много неприятно ми е и го разказвам, кълна се, само вам, господин К., но едва ли ще може да се избегне да поговоря и лично с госпожицата по

този въпрос. Впрочем не е само това, което ме кара да се съмнявам в нея.

— Вие сте на съвсем погрешен път! — извика разярен К. и беше почти неспособен да прикрие яростта си. — Всъщност навярно сте схванали криво забележката ми за госпожицата, не това исках да кажа. Дори искрено ви предупреждавам да не казвате каквото и да било на госпожицата. Вие се заблуждавате напълно, аз много добре познавам госпожицата, в това, което казахте, няма нищо вярно. Впрочем аз може би отивам твърде далече, не ви спирам, кажете й каквото щете. Лека нощ.

— Господин К. — извика умолително госпожа Грубах и се спусна подир К. чак до вратата му, вече отворена от него, — няма да говоря още нищо с госпожицата, най-напред, разбира се, ще продължа да я наблюдавам; само на вас доверих, каквото знаех. В края на краищата аз действам в духа на всички наематели, като се стремя да запазя чистотата на пансиона, нищо друго не целя.

— Чистотата! — извика К. през вече притворената врата. — Ако искате да запазите пансиона чист, трябва най-напред да кажете на мене да напусна.

После затръшна вратата, като не обърна никакво внимание на едно тихо похлопване.

Но понеже никак не му се спеше, реши да будувва и да използва този удобен случай, за да установи кога ще се прибере госпожица Бюрстнер. Тогава може би ще му се удаде също, колкото и неподобаващо да беше, да размени още няколко думи с нея.

Когато се облегна на отворения прозорец и притисна с длани уморените си очи, за миг през ума му мина дори да накаже госпожа Грубах, като предума госпожица Бюрстнер да напусне пансиона заедно с него. Тукатси обаче му се стори, че с това ужасно ще прекали и дори започна сам да се подозира, че в действителност възнамерява да смени жилището поради случилото се тази сутрин. А нищо не би било по-безсмислено и главно по-безцелно и по-недостойно от подобна постъпка.

След като му дотегна да гледа пустата улица, той полегна на канапето, но първом пооткрехна вратата към хола, за да може веднага от канапето да зърне всекиго, който влезе в жилището. Лежа спокойно докъм единадесет часа на канапето, като пушеше пура. Но после не

мога да издържи по-дълго на това място, а излезе за малко в хола, сякаш така би могъл да ускори пристигането на госпожица Бюрстнер. Нямахше особено желание да я види, не можеше дори да си спомни как точно изглеждаше, сега обаче искаше да поприказва с нея и се дразнеше, че с късното си прибиране тя отново предизвикваше безпокойство и безредие сега, в края на днешния ден. Тя беше виновна и за това, че той днес не вечеря и пропусна възнамеряваното посещение у Елза. Разбира се, можеше да навакса двете работи, ако просто отидеше сега в кръчмата, където служеше Елза. Реши да го направи по-късно, след разговора с госпожица Бюрстнер.

Минаваше единадесет и половина, когато на стълбището се разнесоха нечии стъпки. К., който, потънал в мислите си, шумно ходеше напред-назад в хола така, като че ли се намираще в собствената си стая, побягна и се скри зад вратата си. Прибираше се госпожица Бюрстнер.

Докато заключваше входната врата отвътре, тя попридърпа копринения шал над тесните си рамене, понеже ѝ стана студено. След миг само щеше да влезе в стаята си, където К. естествено не биваше да нахълта посред нощ; трябваше, значи, да я заговори сега, но за беда беше забравил да запали електричеството в стаята си и ако излезеше из тъмнина, появата му щеше да прилича на внезапно нападение и най-малкото щеше ужасно да я изплаши. В своята безпомощност и тъй като нямаше време за губене, той пошушна през пролуката на открянатата врата:

— Госпожице Бюрстнер!

Беше по-скоро молба, отколкото повикване.

— Има ли някой тук? — попита госпожица Бюрстнер и се огледа наоколо с широко разтворени очи.

— Аз съм — рече К. и излезе от стаята си.

— Ах, господин К.! — каза усмихната госпожица Бюрстнер. — Добър вечер! — И му подаде ръка.

— Исках да разменя няколко думи с вас, ще ми разрешите ли това сега?

— Сега ли? — попита госпожица Бюрстнер. — Трябва ли да стане сега? Малко странно е, нали?

— Чакам ви от девет часа.

— М-да, бях на театър, не знаех нищо за вас.

— Поводът за това, което искам да ви кажа, изникна едва днес.

— Тъй. Е, тогава по принцип нямам нищо против, само че съм уморена до смърт. Елате за няколко минути в моята стая. Тук в никакъв случай не бихме могли да разговаряме, защото ще събудим всички, а това би ми било още по-неприятно заради нас двамата, не толкова заради хората. Почакайте тук, докато светна в моята стая и тогава угасете светлината в хола.

К. направи така, но после почака, докато госпожица Бюрстнер от стаята си повторно тихо го покани да отиде при нея.

— Седнете — рече тя и посочи отоманката.

Тя самата застана права до долния край на леглото въпреки умората, за която бе споменала; дори не свали малката си шапка, украсена щедро с цветя.

— И тъй, какво искахте? Наистина съм любопитна.

Кръстоса леко нозе.

— Ще кажете може би — поде К., — че работата не била толкова спешна, за да бъде обсъдена сега, обаче...

— Въведения не слушам никога — пресече го госпожица Бюрстнер.

— Това ще улесни задачата ми — рече К. — Във вашата стая тая заран, донякъде по моя вина, биде създадено известно безредие; предизвикаха го външни лица мимо волята ми и все пак, както казах, по моя вина; ето защо исках да ви помоля за извинение.

— Моята стая ли? — попита госпожица Бюрстнер и погледна изпитателно не стаята, а самия К.

— Да, — рече К. и сега двамата за първи път се погледнаха в очите, — начинът, по който стана това, сам по себе си не заслужава да се говори за него.

— Но всъщност това е интересното — вметна госпожица Бюрстнер.

— Не — рече К.

— Ех — добави госпожица Бюрстнер, — аз няма да се натрапвам в тайни. Щом настоявате, че е безинтересно, не възразявам. И понеже молите за извинение, аз на драго сърце ви извинявам, още повече, че не мога да открия нито следа от някакво безредие.

Опряла длани ниско на бедрата си, тя обиколи стаята. Спря се пред рогозката с фотографиите.

— Я вижте! — извика тя. — Фотографиите ми действително се разхвърлени. Некрасиво е. Значи, някой е бил в стаята ми без разрешение.

К. кимна и изруга наум чиновника Каминер, който никога не беше в състояние да обуздае своята досадна, безсмислена живост.

— Странно е — каза госпожица Бюрстнер, — че съм принудена да ви забранявам нещо, което вие сам би трябвало да си забраните, именно: да влизате в стаята ми в мое отсъствие.

— Но нали ви обясних, госпожице — възрази К. и също отиде пред фотографиите, — че не аз пося вина за разбъркването на вашите фотографии! Но понеже не ми вярвате, трябва да ви призная, че следствената комисия бе довела трима банкови чиновници, единият от които, когото при първия удобен случай ще изхвърля от банката, вероятно е вземал фотографиите в ръце. Да, тук имаше следствена комисия — добави К., понеже госпожицата го погледна въпросително.

— Заради вас ли? — попита госпожицата.

— Да — отговори К.

— Не може да бъде! — извика госпожицата и се засмя.

— Така е — рече К. — Или вие вярвате, че съм невинен?

— Хм, невинен... — отвърна госпожицата — не мога да изкажа веднага едно мнение, което би могло да има сериозни последици, пък и не ви познавам добре; но човек трябва да е извършил тежко престъпление, за да изпратят веднага следствена комисия в жилището му. Но понеже вие сте свободен (поне по вашето спокойствие заключавам, че не сте избягали от затвора), мисля все пак, че не може да сте извършили подобно престъпление.

— Да — каза К., — възможно е следствената комисия да е стигнала до убеждение, че съм невинен или поне не толкова виновен, колкото са мислили.

— Разбира се, възможно е — потвърди много внимателно госпожица Бюрстнер.

— Ето, виждате ли — извика К., вие нямате голям опит в съдебните работи.

— Наистина нямам — призна госпожица Бюрстнер — и често съм съжалявала за това, защото бих желала да зная всичко и точно съдебните работи ме интересуват невъобразимо. Съдът крие някаква своеобразна притегателна сила, нали? Но сигурно ще попълня

познанията си в тази насока, защото следващия месец ще постъпя на канцеларска работа в едно адвокатско бюро.

— Много добре — рече К., — тогава ще можете да ми помогнете малко в моя процес.

— Може — каза госпожица Бюрстнер, — защо не? Аз обичам да прилагам на практика знанията си.

— Казах го съвсем сериозно — рече К. — или поне наполовина сериозно, както го казвате и вие. Работата е толкова маловажна, че не заслужава човек да прибегне до услугите на адвокат, но от съветник все ще ми стане нужда.

— Да, но ако се наложи да бъда съветник, би трябвало да зная за какво се касае — каза госпожица Бюрстнер.

— Там именно е работата, че аз самият не зная нищо — отвърна К.

— Значи, вие си устройте шега с мене! — забеляза госпожица Бюрстнер прекомерно разочарована. — Но съвсем не беше нужно да избирате за шегата си такъв късен нощен час.

И тя се махна от фотографиите, където двамата стояха толкова дълго време заедно.

— Съвсем не, госпожице — извика К., — не си устройвам шега. Ах, защо не ми вярвате! Казах ви всичко, каквото зная. Казах ви дори повече, отколкото зная, защото това не беше никаква следствена комисия, аз я нарекох така, защото не зная какво друго име да ѝ дам. Беше наистина комисия, но тя не разследва нищо, а само ме задържа.

Госпожица Бюрстнер седеше на отоманката и пак се засмя.

— Как стана това? — попита тя.

— Страшно — отвърна К.

Но сега той съвсем не мислеше за случилото се, а беше погълнат от това, което виждаше пред себе си: госпожица Бюрстнер бе подпряла лицето си на едната ръка, облакътена върху възглавницата на отоманката, а в същото време гладеше бавно бедрото си с другата ръка.

— Това е много общо казано — промълви госпожица Бюрстнер.

— Какво значи много общо казано? — попита К., но веднага си спомни и пак попита: — Да ви покажа ли как беше?

Искаше му се да се поразтъпче, но не и да си отиде.

— Уморена съм вече — забеляза госпожица Бюрст.

— Късно се прибрахте — отвърна К.

— И цялата работа сега свършва с това, че ме обсипвате с укори. Но и с право; аз сбърках, като ви пузнах да влезете при мене, защото, както се видя, съвсем не е било необходимо.

— Беше необходимо, тепърва ще се убедите — възрази К. — Бива ли да отместя нощната масичка от леглото ви?

— Какво ви е скимнало? — попита госпожица Бюрстнер. — Разбира се, че не бива!

— Тогава не мога да ви го представя нагледно — каза К. сприхаво, като че ли с тая забрана му се нанасяше неизмерима вреда.

— Но щом е необходимо за нагледно представяне, преместете спокойно масичката — рече госпожица Бюрстнер и след малко добави с по-слаб глас: — Толкова съм уморена, че позволявам повече от допустимото.

К. постави нощната масичка наред стаята и седна зад нея.

— Трябва да си представите правилно разпределението на действащите лица, много интересно е. Аз ще бъда инспекторът, там на куфара ще седят двама пазачи, пред фотографиите ще стоят трима млади хора. Само покрай другото споменавам, че на прозоречната картинка е окачена една бяла блуза. И сега започва... Ах, забравих себе си. Най-важното действащо лице, значи, аз, ще стои тук пред масичката. Инспекторът е седнал извънредно удобно, метнал е крак върху крак, а ръката си е провесил тук над облегалката на стола, сиреч — безподобен дебелак. А сега започва действието. Инспекторът вика, сякаш се налага да ме събуди, просто крещи; за съжаление, щом искам да ви го представя нагледно, аз също трябва да крещя; но впрочем той крещи така само името ми.

Госпожица Бюрстнер, която слушаше засмяна, сложи показалеца върху устните си, за да възпре К. да крещи, но закъснях. К. толкова бе се вживял в ролята си, че извика бавно:

— Йозеф К.!

Наистина не толкова високо, както бе се заканил, но все пак викът, нададен внезапно, като че ли се разнесе постепенно в стаята.

В този миг на вратата на съседната стая се похлопа неколkokратно, силно, изкъсо и на равни промеждутъци от време. Госпожица Бюрстнер пребледня и сложи ръка върху сърцето си. К. се изплаши особено силно, защото още известно време беше напълно неспособен да мисли за нещо друго освен за случилото се сутринта и

на девойката, на която го представяше сега. Но щом се съвзе, отиде на един скок до госпожица Бюрстнер и улови ръката ѝ.

— Не се страхувайте от нищо — пошушна той, — аз ще уредя всичко. Но кой ли може да бъде? Нали от тази страна е само дневната, където не спи никой.

— Спи — пошепна госпожица Бюрстнер в ухото на К., — от вчера в нея спи един племенник на госпожа Грубах, някакъв капитан. В момента няма друга свободна стая. Аз също бях забравила. Защо трябваше да крещите толкова високо! Ах, нещастната аз!

— Няма причина да бъдете нещастна — рече К.

После, понеже тя се отпусна възник върху възглавницата, той я целуна по челото.

— Махнете се, махнете се! — каза тя и бързешката отново се изправи. — Вървете си, вървете си най-сетне, какво искате от мене! Та той подслушва на вратата, чува всичко. Как ме мъчите!

— Няма да си отида — рече К., — докато не се поуспокоите. Елате в другия ъгъл на стаята, там не може да ни чуе.

Тя безволно допусна да я отведе в ъгъла.

— Не помисляте дори — поде К., — че наистина се касае за една неприятност за вас, но съвсем не за опасност. Знаете, че госпожа Грубах просто ме обожава и безусловно ще повярва всичко, каквото ѝ кажа аз, а в случая решаващия глас ще има тя, още повече, че капитанът е неин племенник. Всъщност тя е и донякъде зависима от мене, защото взе назаем от мене доста голяма сума. Аз ще приема всяко ваше предложение за обяснение на нашата среща, стига то да е що-годе целесъобразно и ви гарантирам, че ще накарам госпожа Грубах да си послужи с това обяснение пред обществеността, но и тя самата наистина и искрено да го повярва. Мене вие не бива по никакъв начин да щадите. Ако искате да се разчуе, че съм ви нападнал, то аз ще говоря на госпожа Грубах в този смисъл и тя ще повярва, без да загуби доверие в мене, защото е много привързана към мене.

Госпожица Бюрстнер гледеше мълчаливо и малко безсилно отпуснатата пода пред себе си.

— Защо госпожа Грубах да не повярва, че съм ви нападнал? — добави К.

Той гледеше косите ѝ — разделени от път по средата леко бухнати, здраво пристегнати, червеникави коси. Мислеше, че ще

извърне очи към него, но тя промълви, без да променя положението си:

— Простете, внезапното похлопване много ме изплаши, не толкова заради последиците, до които би могли да доведе присъствието на капитана. След вашето изкрещяване беше много тихо и изведнъж се похлопа, ето защо така се изплаших; и понеже седях близо до вратата похлопа се почти до мене. Благодаря за вашите предложения, но не ги приемам. Аз мога да нося отговорността за всичко, случило се в моята стая, и то пред всекиго. Чудя се, че не забелязвате каква обида се крие във вашите предложения, естествено, редом с добрите намерения, на които отдавам заслуженото. Сега обаче си вървете, оставете ме сама, сега ми е по-необходимо от преди да бъда сама. Няколкото минути, за които помолихте станаха вече половин час и повече.

К. улови ръката ѝ и после китката на тази ръка и попита:

— Но не ми се сърдите, нали?

Тя махна леко ръката му и отговори:

— Не, не! Аз не се сърдя никога и никому.

Той отново хвана китката на ръката ѝ. Сега тя не се възпротиви и така го придружи до вратата. Той беше решил твърдо да си отиде. Но пред вратата се стъписа, сякаш не беше очаквал да намери тук врата. Госпожица Бюрстнер използва този миг, за да се освободи от него, да отвори вратата, да се измъкне в хола и оттам да каже тихо:

— Моля ви, елате най-сетне. Вижте — тя посочи вратата на капитана, изпод която прозираше слаб светлик, — той седи на светло и се забавлява с нас.

— Ида, ида — отвърна К., мина напред, улови я през кръста, целуна я по устата и после по цялото лице, както ожадняло животно тича с изплезен език над най-сетне намерения извор. Накрая я целуна по шията над гърлото и дълго не откъсна устните си оттам. Някакъв шум в стаята на капитана го накара да вдигне глава.

— Сега ще си отида — рече той.

Искаше да назове госпожица Бюрстнер със собственото ѝ име, но не го знаеше. Тя кимна уморено, вече наполовина обърнала се, му остави ръката си за целувка, сякаш не знаеше какво ще прави, и после приведена влезе в стаята си.

Малко след това К. си легна. Заспа много скоро, преди да заспи поразмисли още малко върху поведението си, беше доволен от него, но

се учуди, че не беше много по-доволен. Поразтревожи се сериозно да не би капитанът да причини някакви неприятности на госпожица Бюрстнер.

ГЛАВА ВТОРА

ПЪРВО СЛЕДСТВИЕ

Уведомиха К. по телефона, че за следната неделя било насрочено кратко съдебно следствие по неговата работа. Обърнаха му внимание и върху обстоятелството, че тези следствия щели да се водят редовно едно след друго, наистина може би не всяка седмица, но все пак често. От една страна, общият интерес налагал да се приключи процесът бързо, от друга страна обаче, следствията трябвало да бъдат във всяко отношение задълбочени, но поради свързаното с тях напрежение не бивало да продължават прекомерно дълго. Ето защо взели решение тези следствия да се редуват бързо едно подир друго, но да бъдат кратки. А за следствен ден определили неделята, за да не пречат на К. в професионалните му задължения. Предполагали, че е съгласен, но ако пожелал друг ден, щели — стига да било възможно — да удовлетворят желанието му. Можело например следствията да се водят и нощем, но К. тогава навярно нямало да бъде достатъчно бодър. Във всеки случай спирали се на неделята дотогава, докато К. не подадял възражение. Разбирало се от само себе си, че трябвало непременно да се явява, едва ли било дори потребно да обръщат вниманието му върху това. Казаха му номера на къщата, където трябвало да се яви. Къщата се намираще в едно предградие на някаква отдалечена улица, по която К. никога досега не беше минавал.

След като изслуша това съобщение, К. постави слушалката на мястото ѝ, без да отговори. Реши веднага да отиде в неделя, отиването му безспорно се налагаше, защото на процеса се даваше ход и той трябваше да обори обвинението, първото следствие щеше да бъде и последно. Стоеше все още замислен до апарата, когато чу зад себе си гласа на заместник-директора, който искаше да си послужи с телефона, К. обаче стоеше на пътя му.

— Лоши новини, а? — попита нехайно заместник-директорът не за да узнае нещо, а за да накара К. да се отстрани от апарата.

— Не, не — отговори К. и се отдръпна, но не си отиде.

Заместник-директорът дигна слушалката и докато чакаше да го свържат, рече над апарата:

— Един въпрос, господин К.: бихте ли ми направили удоволствието в неделя сутринта да се поразходим заедно на моята платноходка? Ще бъдем доста хора, сред които сигурно ще има и ваши познати, например прокурорът Хастерер. Ще дойдете ли? Хайде, елате!

К. се помъчи да внимава какво казваше заместник-директорът. Това не беше неважно за него, защото поканата на заместник-директора, с когото никога не бе се погаждал много, означаваше опит за помирение от негова страна и свидетелстваше колко важен беше станал К. в банката и колко ценно се струваше на втория по ред в йерархическата стълба банков чиновник приятелството с него или поне безпристрастието му. Тази покана беше унижение за заместник-директора, макар че той я отпрати, докато чакаше телефонната връзка и над слушалката. Но К. трябваше да го унизи повторно:

— Много благодаря, но за жалост в неделя нямам време, вече поех друго задължение.

— Жалко — рече заместник-директорът и се съсредоточи върху телефонния разговор, защото в момента го свързаха. Този разговор не беше къс, но К. в разсеяността си остана през цялото време прав до апарата. Чак когато заместник-директорът остави слушалката на мястото ѝ, той се изплаши и каза само за да извини що-годе безполезното си стоене там:

— Телефонираха ми преди малко да отида някъде, но забравиха да ми кажат в колко часа.

— Ами че обадете им се повторно — вметна заместник-директорът.

— Не е толкова важно — каза К., макар че с тези думи още повече рушеше без това неубедителното си извинение.

Като се прибираха в кабинетите си, заместник-директорът пътем заговори за други неща. К. наистина си наложи да отговаря, но мислеше главно, че най-добре ще бъде в неделя да отиде към девет часа сутринта, тъй като именно по този час започваха работата всички съдилища в делнични дни.

Времето в неделя беше мрачно. К. се чувстваше много уморен, понеже бе останал в гостилницата до късно през нощта —

постоянният състав на запазената маса празнуваше нещо; щеше насмалко да се успи. Той се облече набърже, не му остана време да поразмисли и да обобщи различните планове, които бе нахвърлил през седмицата, и хукна, без да закуси, към назованото му предградие. Кой знае по каква странна случайност; макар че почти нямаше време да се оглежда наоколо си, срещна Рабенщайнер, Кулих и Каминер, тримата чиновници, замесени в неговия случай. Първите двама пътуваха в един трамвай, който пресичаше пътя на К. а Каминер седеше на терасата на едно кафене и се наведе любопитно над парапета точно когато долу минаваше К. Сигурно всички са гледали подире му и са се чудили защо техният началник толкова бързаше. Някакво упорство възпря К. да вземе превозно средство той просто се отвърщаваше от всяка, дори най-нищожна чужда помощ в тази своя история, не искаше също да задължава никого и така да го посвети макар и съвсем бегло в нея; в края на краищата пък нямаше и най-малко желание да се унижава пред следствената комисия с прекалена точност. Във всеки случай сега бързаше, за да стигне там по възможност в девет часа, макар че не му бяха определили специален час.

Мислеше, че ще познае отдалеко къщата по някакъв белег, който сам не беше си представил точно, или по някакво особено движение на хора пред входа. Но по Юлиусщрасе, улицата, на която трябваше да се намира къщата и в началото на която К. за момент се поспря, от двете страни се издигаха почти еднообразни къщи — високи, сиви, давани под наем къщи, обитавани от сиромаси. Сега, тази неделна утрин, на повечето прозорци се виждаха хора — мъже по ризи се облягаха на тях и пушеха или държаха внимателно и нежно малки деца, стъпили на края на подпрозоречните дъски. Други прозорци бяха почти запълнени със завивки, чаршафи и възглавници, над които сегиз-тогиз се мяркаше разчорлената глава на някоя жена. Подвикваха си взаимно над улицата, едно такова подвикване предизвика силен смях точно когато отдолу минаваше К. В тази дълга улица се виждаха равномерно разпределени, малки, разположени под уличното ниво магазинчета за различни съестни продукти. В тях влизаха и излизаха жени или стояха по стъпалата и бърбеха. Един продавач на плодове, който хвалеше стоката си на хората по прозорците и затова не внимаваше, щеше насмалко да събори с количката си също така невнимателния К. В същото време се

разсвири убийствено някакъв грамофон, изял отдавна хляба си в богаташките градски квартали.

К. навлезе по-навътре в улицата, но вървеше бавно, като че сега вече имаше достатъчно време или като че от някой прозорец го гледа съдебният следовател и, значи, знае, че К. се е явил. Беше малко след девет. Къщата се намираше доста далече, беше с необикновено дълга фасада, а сводестият ходник — висок и широк. Този ходник очевидно беше предназначен за товарни коли, обслужващи различните, сега затворени складове за стоки, които заграждаха околоръст просторния двор; виждаха се табелки на търговски фирми, някои от които К. знаеше като клиенти на банката. Противно на навика си той се заинтересува по-подробно за всички тия външни неща, поспря се дори на входа към двора. На голям сандък близко до него седеше босоног мъж и четеше вестник. Две момчета се люлееха на ръчна количка. Пред помпата стоеше слабо, младо момиче по горница от пижама и докато чакаше водата да напълни каната й, загледа се в К. В един ъгъл на двора между два прозореца беше опънато въже, на което вече висеше проснато за съхнене пране. Под него стоеше един мъж и ръководеше работата с подвиквания.

К. се запъти към стълбата, за да подири стаята на следователя, но пак се спря, защото освен тази стълба видя в двора още три различни стълбища; освен тях един тесен проход в дъното на двора изглеждаше да води във втори двор. Той се ядоса, задето не бяха му написали по-подробно къде се намира стаята — това наистина беше странна небрежност или равнодушие по отношение на него и той се зарече да им го каже гласно и ясно. В края на краищата той все пак се изкачи по стълбата, като внезапно си спомни и попрехвърли в мислите си изказването на пазача Вилем, че съдът бива привличан от вината, от което в същност следваше, че до стаята на съдебния следовател сигурно се стига по случайно избраната от К. стълба.

Докато се изкачваше, той смути много деца, които играеха на стълбата и го поглеждаха сърдито, щом той минеше покрай тях.

„Ако стане нужда да дойда повторно тук — помисли си той, — ще трябва да взема със себе си или бонбони, за да ги подкупя, или бастун, за да ги набия.“

Непосредствено пред първия етаж той трябваше дори да почака малко, докато едно стъклено топче стигне края на пътя си и през това

време две малки момчета с лукави лица на възрастни нехранимайковци го държаха за крачолите; рече ли да се откъсне от тях щеше, без да иска, да им причини болка, а той се страхуваше от писъците им.

Започна действително да търси още на първия етаж. Понеже не можеше току-тъй да пита за следствената комисия, той измисли някакъв дърводелец Ланц — дойде му наум това име, защото така се казваше капитанът, племенникът на госпожа Грубах — и реши да пита във всички жилища дали там живее някакъв дърводелец Ланц, та да може по този начин да надникне във всички стаи. Оказа се обаче, че можеше да постигне това без каквито и да били мъчности, защото почти всички врати стояха отворени и деца непрекъснато влизаха и излизаха. Стаите обикновено бяха малки, с по един прозорец, в тях се и готвеше. Някои жени държаха пеленачета на едната ръка, а със свободната работеха на готварската печка. Невръстни, явно облечени само в престилки момичета най-прилежно тичаха насам-натам. Леглата във всички стаи още се използваша — в тях лежах болни, някъде спяха или се изтягаха неразсъблечени хора. В жилищата, където вратите бяха затворени, К. похлопваше и запитваше дали там живее някой си дърводелец Ланц. В повечето случаи отваряше жена, изслушваше въпроса и се обръщаше назад в стаята към някого, който се надигаше в леглото.

— Господинът пита, живее ли тук някой си дърводелец Ланц?

— Дърводелец Ланц ли? — повтаряше онзи на леглото.

— Да — казваше К., макар че следствената комисия без съмнение не се намираще тук и поради това задачата му беше свършена.

Мнозина вярваха, че за К. е крайно важно да открие дърводелеца Ланц, замисляха се дълго, споменаваха някакъв дърводелец, който обаче не се казваше Ланц, или някое име, което имаше само далечна прилика с Ланц, или питаха у съседни, или придружаваха К. до някоя далечна врата, където според тях беше възможно да живее такъв човек като пренаемател или където живеел някой, който можел да го осведоми по-добре от тях.

В края на краищата вече не трябваше К. да пита лично, а се остави да го дърпат по този начин из етажите. Разкаж се за плана си, който изпърво му се бе видял толкова практичен. Пред петия етаж реши да не търси повече, сбогува се с един дружелюбен, млад

работник, който искаше да го заведе по-горе, и заслиза по стълбата. После обаче отново го ядоса безполезността на всичките му усилия, върна се и похлопа на първата врата на петия етаж. Първото нещо, което зърна в малката стая, беше един голям стенен часовник; стрелките показваха вече десет.

— Да живее тук дърводелецът Ланц? — попита той.

— Заповядайте — отговори една млада жена с черни, блестящи очи, която в момента переше в един чебър детско бельо, затова посочи с мокра ръка отворената врата на съседната стая.

К. имаше чувството, че влиза в някакво събрание. Гъмжило от най-различни хора — никой от тях не обърна внимание на току-що влезлия — изпълваше средно голяма стая с два прозореца; малко под тавана се виеше галерия, също заета до последното място и където хората можеха да стоят само прегърбени, опрели глави и гърбове о тавана. Понеже въздухът беше прекомерно душен, К. излезе пак и се обърна към младата жена, която навярно го бе криво разбрала:

— Аз питах за един дърводелец, някой си Ланц.

— Да — отвърна жената, — влезте там, моля.

К. може би нямаше да я послуша, но жената дойде при него, улови ръчката на вратата и каза:

— След вас трябва да заключа, не бива да влиза никой повече.

— Много разумно — рече К-, — и сега вече е препълнено. — Но после все пак влезе повторно.

Една ръка се протегна към К. между двама мъже, които разговаряха непосредствено до вратата — единият държеше изпружени далече напред двете си ръце и наподобяваше с тях броене на пари, а другият го гледаше зорко в очите. Протегналият ръката си беше дребно, руменобузесто момче.

— Елате, елате! — рече то.

К. му позволи да го води и се оказа, че в пъплещото гъмжило все пак имаше свободна, макар и тясна пътечка, която може би делеше две спорещи страни; за това говореше и обстоятелството, че в първите редици отдясно и отляво К. не видя нито едно обърнато към него лице, а само гърбовете на хора, които отправяха думите и жестовете си само към хора от тяхната страна. Повечето бяха облечени в черно, във вехти, дълги и хлабаво провиснали официални сюртуци. И само това облекло

пообърка К.; ако не беше то, бе сметнал, че е попаднал на районно политическо събрание.

В дъното на залата, където заведоха К., на един много нисък, също препълнен с хора подиум, бе поставена напъряко малка маса, а зад нея досами ръба на подиума седеше дребен, дебел, сумтящ мъж, който в момента разговаряше и се кикотеше с другиго, застанал прав зад него, облакът се на облегалката на стола и кръстосал крака. Сегизтогиз той мятеше ръка във въздуха, сякаш пародира някого. Момчето, което водеше К., едва успя да доложи за него. Подигнало се на пръсти, то направи два опита да съобщи нещо, но мъжът горе не му обръщаше внимание. Едва когато един от хората горе на подиума обади за момчето, мъжът се обърна към него, понаведе се напред и изслуша тихо казаните думи. После извади часовника си, хвърли бърз поглед към К. и рече:

— Трябваше да се явите преди час и пет минути.

К. понечи да отговори нещо, но не му остана време, защото, щом мъжът свърши, в дясната половина на залата се надигна всеобщ ропот.

— Трябваше да се явите преди час и пет минути — повтори мъжът с повишен глас и също погледна бегло към залата.

Ропотът тутакси се усили и се уталожил доста бавно, тъй като мъжът не продума нищо повече. Сега в залата беше по-тихо, отколкото при влизането на К. Само хората от галерията не преставаха да подхвърлят забележки. Доколкото можеше да се различи нещо горе и този полумрак, дим и прах, те изглеждаха по-лошо облечени от хората долу. Някои бяха си донесли възглавници и ги бяха наместили между главите си и тавана, за да не натъртят теметата си.

К. беше решил повече да наблюдава и по-малко да говори, затова се отказа да се оправдава за уж голямото си закъснение и отвърна само:

— Дори да съм закъснял, сега съм тук.

Разнесоха се одобрителни ръкопляскания, пак от дясната половина на залата.

„Хора, които лесно може да се спечелят“ — рече си К. Но го безпокоеше тишината в лявата половина, която беше точно зад него и където се разнесоха само откъслечни ръкопляскания. Поразмисли какво би могъл да каже, за да спечели на своя страна всички изведнъж или, ако това беше невъзможно, поне временно и останалите.

— Да — рече мъжът, — но аз вече не съм задължен да ви разпитам сега.

Пак избухна ропот, но този път неясен, та мъжът махна с ръка на хората да пазят тишина и продължи:

— По изключение днес ще го сторя. Подобно закъснение обаче не бива да се повтаря. А сега елате по-напред!

Някой скочи от подиума долу и освободи място за К., на което той се качи. Стоеше плътно притиснат към масата, блъсканицата зад него беше толкова голяма, че трябваше да оказва съпротива, ако не желаше да събори масата на съдебния следовател, а може би и самия него от подиума долу.

Съдебният следовател обаче нехаеше за това и си седеше удобно на стола, приключи разговора с човека отзад и взе в ръце един малък бележник, единствената вещ върху неговата маса. Този бележник беше овехтял, приличаше на ученическа тетрадка и бе загубил напълно вида си поради често прелистване.

— И така — поде съдебният следовател, като прелистваше тетрадката, и се обърна към К. с тон, сякаш твърдеше нещо установено, — вие сте бояджия?

— Не — отвърна К., — а първи прокурист на една голяма банка.

При този отговор сред дясната половина долу избухна смях, така сърдечен, че К. неволно също се засмя. Хората се подпряха с ръце на колената си и се задрусаха сякаш от тежки пристъпи на кашлица. Смееха се дори неколцина на галерията. Разгневеният съдебен следовател, вероятно безсилен срещу хората долу, направи опит да изкара яда си на галерията, скочи от стола, закани се на галерията и неговите иначе обикновени вежди се склочиха рошави, черни и дебели над очите му.

Лявата половина на залата обаче все още мълчеше, хората там стояха в редици, бяха извърнали лица към подиума и слушаха думите, които се разменяха горе, също така спокойно, както глъчката на другата половина; търпяха дори това, че някои от техните редици сегиз-тогиз действаха единодушно с другата страна. Хората от лявата страна, впрочем по-малко на брой, бяха може би също така незначителни както онези от дясната. Но със спокойствието на своето поведение изглеждаха много по-значителни. И когато К. заговори, беше убеден, че говори това, което мислеха те.

— Господин съдебен следовател, вашият въпрос, дали съм бояджия (в същност вие съвсем не попитахте, а ми го казахте право в лицето), е характерен за начина, по който се води делото срещу мене. Вие може да възразите, че тук изобщо не става въпрос за дело и ще имате право, защото то ще бъде дело само ако аз го призная за такова. Сега за сега, за настоящия момент обаче аз го признавам, донякъде от състрадание. Човек не може да има друго отношение освен състрадателно, ако изобщо реши да го зачете. Не казвам, че се касае за безнравствено дело, но ми се ще да ви предложи това обозначение, за да имате ясно съзнание за него.

К. се пресече и погледна към залата долу. Казаното от него беше рязко, по-рязко отколкото самият той бе възнамерявал да говори, но затова пък правилно. Заслужаваше може би ръкопляскания тук или там, обаче всички мълчаха, явно чакаха напрегнато какво ще последва, може би в тишината се подготвяше избухване, което би сложило край на всичко. Неприятно беше, че точно сега се отвори вратата в задния край на залата, че влезе младата перачка, която навярно беше привършила работата си, и въпреки цялото си старание да мине незабелязана, привлече погледите на неколцина души. Непосредствено удоволствие достави на К. единствено съдебният следовател, защото изглеждаше тутакси засегнат от думите му. Беше го слушал прав досега, защото изказването на К. го изненада в момента, когато той бе се изправил заради галерията. Сега, през паузата, той пак седна, но много бавно и постепенно, сякаш не желаше някой да забележи това. И сигурно за да успокои изражението на лицето си, взе отново в ръцете бележничето.

— Безполезно е, господин съдебен следовател — продължи К., — и вашето тефтерче потвърждава казаното от мене.

Доволен, че в това събрание на непознати хора чува само своите спокойни думи, К. дори дръзна просто да издърпа бележника от ръцете на съдебния следовател и с връхчетата на пръстите си — сякаш се плашеше от него — да го улови за един лист в средата и да го вдигне високо, така че от двете страни увиснаха гъсто изписаните, изпоцапани и пожълтели по краищата листове.

— Ето преписката на съдебния следовател — каза той и пусна тетрадката на масата. — Продължавайте спокойно да четете, господин съдебен следовател, аз наистина не се страхувам от този бакалски

тефтер, макар да е недостъпен за мене, мога да го хвана само с два пръста, но не бих го взел в ръката си.

Това, което стана сега, беше само белег на дълбоко унижение или най-малкото трябваше да бъде схванато така: съдебният следовател дигна падналата на масата тетрадчица, помъчи се да я пооправи и се приготви отново да чете от нея.

Лицата на хората в първата редица бяха тъй напрегнато обърнати към К., че той в продължение на една минута не можа да откъсне погледа си от тях. Всички те бяха по-възрастни мъже, неколцина носеха бели бради. Вероятно имаха решаващ глас и можеха да повлияят на цялото събрание, което дори след унижението на съдебния следовател не трепна в своята неподвижност, в която беше изпаднало след речта на К.

— Случилото се с мене — продължи К. малко по тихо от преди и постоянно оглеждаше лицата в първата редица, което придаваше на речта му малко неспокоен тон, — случилото се с мене представя само изолиран случай и като такъв няма голямо значение, понеже аз не си го слагам много на сърце, но то е характерно за начина, по който се възбуждат дела срещу много хора. Сега аз говоря от тяхно, не от свое име.

Той неволно беше повишил глас. Някой изръкопляска с вдигнати ръце и извика:

— Браво! Защо не! Браво! И още веднъж браво!

Някои в първата редица попригладиха брадите си, но нито един не се обърна, за да види кой извика. К. също не му придаде значение, но се поободри; сега той вече не смяташе, че е необходимо всички да ръкопляскаат, достатъчно беше, ако присъстващите започнат да размишляват върху случая и от време на време се спечелеше някой чрез увещание.

— Аз не се стремя към ораторски успех — заяви К. като изхождаше от това разсъждение, — пък и едва ли бих го постигнал. Господин съдебният следовател вероятно говори много по-добре, то е свързано с професията му. Аз се стремя само да предизвикам обществено обсъждане на една обществена нередност. Слушайте: преди около десет дни ме арестуваха; аз сам се смея на факта, че бях арестуван, тук не е мястото и не е време да говорим за това. Нападнаха ме рано сутринта в леглото, може би са имали заповед да арестуват

някакъв бояджия, също така невинен, както съм невинен аз, но избраха мене; всичко това не е изключено след казаното от съдебния следовател. Съседната стая бе заета от двамина пазачи грубияни. Ако бях действително някой опасен разбойник, не биха могли да вземат подобри предохранителни мерки. Свърх всичко тези пазачи бяха деморализирани типове, проглушиха ми ушите с брътвежите си, очаквах да ги подкупя, помъчиха се под различни лъжливи предлози да измъкнат от мен бельо и дрехи, поискаха пари уж за да ми донесат закуска, след като безсрамно пред очите ми изядоха домашната ми закуска. Това не стигаше. Отведоха ме в третата стая при инспектора. Беше стаята на една дама, която аз високо ценя, и трябваше да гледам как заради мене, но не по моя вина, тази стая биде просто омърсена от присъствието на пазачите и на инспектора. Не беше лесно да се запази спокойствие. Но аз намерих сили и попитах напълно спокойно инспектора (ако беше тук, той би трябвало да потвърди думите ми) защо ме арестуват. И какво ми отговори този инспектор, когото и днес още виждам пред очите си седнал на стола на споменатата дама като въплъщение на най-тъпо високомерие? Господа, той в същност не отговори нищо, може би действително не знаеше нищо, беше ме арестувал и се задоволяваше с това. Но той направи дори нещо повече от необходимото: беше довел в стаята на онази дама трима низши служители от банката, където работя аз, които нямаха никакво друго занимание, освен да опипват и да разбъркват фотографии, собственост на дамата. Присъствието на тези служаци имаше естествено и друга цел: те, подобно на моята наемодателка и нейната слугиня, следваше да разпространяват новината за арестуването ми, да ме дискредитират обществено и по-специално да разклатят положението ми в банката. Ала не постигнаха нищо, ни най-малкото. Дори моята наемодателка, една съвсем проста особа (ще назова тук почтително името ѝ: казва се госпожа Грубах), дори госпожа Грубах излезе достатъчно разсъдлива, за да проумее, че подобно арестуване не означава нищо повече от покушение, извършвано на улицата от недостатъчно надзиравани момчета. Повтарям: цялата тази история ми създаде само неприятности и временни ядове, но не би ли могло тя да доведе и до по-лоши последици?

Когато К. тук се пресече и погледна към умълчалия се съдебен следовател, стори му се, че той в момента прави знак с очи някому

сред множеството. К. се усмихна и отново заговори:

— Току-що господин съдебният следовател до мене направи таен знак някому от вас. Значи, сред вас има хора, дирижирани оттук, от подиума. Не зная дали този знак трябва да предизвика сега шъткане или ръкопляскане и по този начин, като разкривам преждевременно тая машинация, аз напълно съзнателно се отказвам от желанието да науча значението на направения знак. Това ми е абсолютно безразлично и аз публично давам право на господин съдебния следовател да командва платените си служители там долу не с тайни знаци, а гласно с думи, като например веднъж им извика: „Сега шъткайте!“, а следния път: „Сега ръкопляскайте!“

Съдебният следовател мърдаше насам-натам на стола си, неизвестно дали от смущение или от нетърпение. Човекът отзад, с когото бе разговарял по-рано отново се наведе към него, било, за да го окуражи изобщо, било, за да му даде някакъв по-особен съвет. Хората долу разговаряха тихо, но оживено. Двете страни, които по-рано изглеждаше да са на толкова противоположни становища, сега се смесиха, някои сочеха с пръст към К., други — към съдебния следовател. Мъгливият дим в стаята досаждаше ужасно, пречеше дори да се наблюдават подробно застаналите по-далече присъстващи. Особено неприятно беше сигурно на хората на галерията; те бяха принудени — разбира се, като изкосо поглеждаха плахо към съдебния следовател да задават шепнешком въпроси на участниците в събранието, за да се осведомяват по-подробно. Отговорите се даваха също така тихо, иззад дигнати до устата длани.

— Ей сега ще свърша — каза К. и удари с юмрук по масата, понеже нямаше звънец; съдебният следовател и съветникът му изтръпнаха от уплаха и главите им мигновено се разделиха. — Цялата тази история ми е чужда, затова съдя за нея спокойно и вие можете да имате голяма полза, ако ме слушате внимателно..., разбира се, при предпоставката, че този мним съд не ви е безразличен. А тъй като нямам време и скоро ще си отида, моля ви да отложите за по-късно вашите взаимни разисквания върху това, което изнасям тук.

К. владееше вече до такава степен събранието, че тутакси се възцари тишина. Не кряскаха един през друг както в началото, дори не ръкопляскаха одобрително, но вече изглеждаха убедени или на път в най-скоро време да се убедят.

— Няма съмнение — рече К. много тихо, защото го радваше напрегнатото слушане на цялото събрание; сред тази тишина се долавяше някакво свистене, което беше по-възбудително от най-възторжените ръкопляскания, — няма съмнение, че зад всички прояви на този съд (в моя случай значи зад арестуването ми и днешното разследване) стои някаква голяма организация. Организация, приела на работа не само продажни пазачи, недодялани инспектори, но и съдебни следователи, които в най-добрия случай можем да наречем простоватички. Не, тя поддържа освен това едно съдийско тяло от висока и най-висока категория с неизбежната безчислена армия от прислужници, писари, стражари и други помощници, може би дори и палачи не се боя да изрека тази дума. А какъв е смисълът на тази голяма организация, господа? Той се състои в следното: да се арестуват невинни лица и срещу тях да се възбужда безсмислен и най-често, както в моя случай, безрезултатен съдебен процес. Как би могло при това безсмислие на цялото начинание да се избегне най-долната корупция на чиновничеството? Това е невъзможно, това би било пряко силите дори на върховния съдия, пък ако ще да става въпрос лично за него. Ето защо пазачите гледат да смъкнат дрехите от гърба на арестуваните, ето защо инспектори нахлуват с взлом в чужди жилища, а невинни хора, вместо да бъдат разпитани, биват унизявани пред цели събрания. Пазачите разправяха само за някакви хранилища, където се оставяли вещите на арестуваните; бих желал да видя веднъж тези хранилища, където гние придобитото с тежък труд имущество на арестуваните, ако не е задигнато вече от крадливи чиновници в тези хранилища.

Нечий крясък от дъното на залата прекъсна речта на К. и той заслони с длан очите си, за да може да погледне в тази посока, тъй като мътната дневна светлина правеше дима белезникав и заслепяващ. Беше перачката, за която още при влизането ѝ бе помислил, че ще предизвика някакъв значителен смут. Дали сега беше виновна, или не, не можеше да се разбере. К. видя само, че един мъж я беше дръпнал в ъгъла до вратата и там я притискаше до себе си. Но не пицеше тя, а мъжът; той беше разтеглил широко уста и гледаше към тавана. Около двамата се образува малък кръг, хората на галерията близо до това място изглеждаха въодушевени, че по този начин биде нарушена сериозността, внесена от К. в събранието. Под първото впечатление от

тази случка К. понечи да се спусне незабавно натам, като мислеше също, че за всички би било от значение да се възстанови реда и най-малкото да изгонят двойката от залата, но първите редици пред него останаха непоколебимо на мястото си, никой не се помръдна, за да му направи път. Наопаки, възпрепятстваха го: старци изпружваха ръце пред него, а нечия ръка го хвана отзад за яката, така че той не успя да се обърне. В същност К. не мислеше вече за двойката, защото му се стори, че ограничават свободата му, че за тези хора арестуването му е нещо сериозно и затова той скочи от подиума, без да се съобразява с когото и да било.

Сега застана очи с очи срещу навалищата. Дали беше преценил правилно хората? Дали не беше очаквал твърде силно въздействие от речта си? Дали те не бяха се престрували през цялото време, докато той говореше, и сега, понеже стигаше до изводите, бе им дотегнало да се преструват? Ама че лица го обкръжаваха! Малки, черпи очички се въртяха бързо насам и натам, бузите висяха като у пияници, дългите бради бяха корави и редки — хванеше ли ги човек с ръка, струваше му се, че това са нокти на граблива птица, а не бради. Под брадите пък — и това в същност беше откритието, направено от К., — върху реверите на дрехите блещукаха значки с различна големина и цвят. Доколкото можеше да се види, всички носеха тия значки. Всички съставяха една общност, привидно враждебните страни отдясно и отляво бяха единни. А когато внезапно се извърна, видя същите значки върху ревера на съдебния следовател, който с отпуснати в скута ръце наблюдаваше спокойно залата.

— Така, значи — извика К. и вдигна високо ръце, защото ненадейното прозрение се нуждаеше от простор, — та вие всички сте чиновници, както виждам! Значи, вие сте корумпираната шайка, против която говорих! Вие сте се наблъскали тук слушатели и шпиони, образували сте привидно враждебни страни, едната от които аплодираше, за да ме изпита, и ваша цел е била да научите как следва да се подвеждат невинни люде! Както и да е, надявам се, че не сте били напразно тук или ви е било много забавно, като сте гледали и слушали, че някой очаква от вас да защитите невинността, или пък... махни се или ще те ударя! — извика К. на един треперещ старец, доближил се особено много до него — или действително сте научили нещо. И с тези думи ви желая успех във вашия занаят.

Взе бързешката шапката си, оставена досами ръба на масата, и се запровира към изхода при пълна тишина, във всеки случай тишина, породена от безгранична изненада. Но се видя, че съдебният следовател е бил по-бърз от него, защото той очакваше К. на вратата.

— Един момент — каза му той.

К. се спря, но не гледаше съдебния следовател, вратата, ръчката на която беше вече уловил.

— Искан само да ви обърна внимание върху обстоятелството — продължи съдебният следовател, — че вие днес (може би сам още да не сте осъзнали това) пропуснахте изгодата, каквато във всеки случай представлява разпитът за арестувания.

К. се изсмя срещу вратата и извика:

— Негодници! Не ми трябва никакъв разпит.

Отвори вратата и заслиза бързо по стълбата. Зад него се надигна глъчката на отново оживилото се събрание, участниците в което вероятно бяха започнали да разискват досущ като студенти върху всичко случило се.

ГЛАВА ТРЕТА

В ПРАЗНАТА ЗАСЕДАТЕЛНА ЗАЛА. СТУДЕНТЪТ. КАНЦЕЛАРИИТЕ

През следващата седмица К. очакваше всеки ден повторно уведомление — той не можеше да допусне, че бяха схванали буквално неговия отказ от разпити: и понеже действително не получи очакваното уведомление до събота вечерта, допусна, че мълчаливо е призован да се яви отново в същата къща и по същото време. Ето защо в неделя пое същия път, като вървеше сега направо по стълбите и коридорите; неколцина души, спомнили си за него, го поздравиха от вратите си, но нему вече не се налагаше да пита никого и скоро стигна до съответната врата. Отвори му веднага след като похлопа и без да обръща внимание на познатата жена, изправила се до вратата, той понечи да влезе тутакси в съседната стая.

— Днес няма заседание — каза жената.

— Защо да няма заседание? — попита той.

Не искаше да повярва, но жената го убеди, като отвори вратата към съседната стая. Тя действително беше празна и празнотата ѝ придаваше още по-жалък вид, отколкото миналата неделя. Върху масата, която стоеше неизменно на подиума, се виждаха няколко книги.

— Може ли да прегледам книгите? — попита К. и от някакво особено любопитство, а само за да си внуши, че не е идвал съвсем безполезно тук.

— Не — отвърна жената и пак затвори вратата, — не е позволено. Книгите са на съдебния следовател.

— Ах, тъй! — рече К. и кимна. — Тези книги сигурно са законници и една от отликите на това съдопроизводство е, че човек бива осъждан не само невинен, но и незнаещ.

— Така ще да е — забеляза жената, неразбрала го напълно.

— Добре, тогава ще си вървя — каза К.

— Да предам ли нещо на съдебния следовател? — попита жената.

— Познавате ли го? — запита на свой ред К.

— Естествено — отговори жената, — мъжът ми е разсилен в съда.

К. забеляза чак сега, че стаята, където миналия път имаше само един чебър за пране, сега представляваше напълно обзаведена дневна. Жената забеляза почудата му и рече:

— Да, ние ползваме тук безплатно жилище, но сме длъжни да опразваме стаята в дни, когато има заседание. Службата на мъжа ми е свързана с известни неудобства.

— Не ме учудва толкова стаята — каза К. и я погледна сърдито, — колкото обстоятелството, че сте омъжена.

— Да не подмятате за случката през време на победното заседание, с която смутих речта ви? — попита жената.

— Естествено — потвърди К., — днес тя е вече минало и аз почти я бях забравил, ала тогава просто ме накара да побеснея. А сега сама казвате, че сте омъжена жена.

— Това, дето прекъснах речта ви, не беше във ваша вреда. След като си отидохте, тя беше окачествена като много слаба.

— И така да е — отклони К., но то не ви оправдава.

— Оправдана съм за всички, които ме познават — рече жената. — Онзи, който ме прегърна тогава, отдавна ме преследва. Общо взето, аз може да не съм съблазнителна, но за него съм. Не мога да се браня срещу него, мъжът ми също се е примирил; иска ли да запази службата си, трябва да кротува, защото онзи мъж е студент и по всяка вероятност ще стане големец. Върти се постоянно около мене, току-що си отиде, малко преди да дойдете вие.

— Това е в съгласие с всичко друго и не ме изненадва — каза К.

— Навярно искате да подобрите някои неща тук? — попита бавно и изпитателно жената, сякаш говореше нещо, еднакво опасно за нея и за К. — Подразбрах го още като слушах речта ви, която лично на мен много ми допадна. Впрочем аз чух само част от нея, пропуснах началото, а към края й лежах със студента на пода. Да, тук е отвратително — добави тя след кратка пауза и улови ръката на К. — Мислите ли, че ще успеете да внесете подобрение?

К. се усмихна и повъртя ръката си между нейните меки длани.

— Всъщност — каза той — не съм назначен да внасям подобрения тук, както се изразявате вие, и ако кажете това например на съдебния следовател, той ще ви се изсмее или ще ви накаже. Пък и аз наистина не бих се намесил по своя воля в тези неща, нуждата да се внесат подобрения в това съдопроизводство никога не би ми причинила безсънни ноци. Все пак поради факта, че уж съм арестуван (защото трябва да знаете, че ме арестуваха), аз бях принуден да се намеся тук заради самия себе си. Но ако в същото време мога да бъда полезен някак си и на вас, ще го направя на драго сърце, разбира се. Не само от любов към ближния, а и затова, защото и вие можете да помогнете на мене.

— Как бих могла да ви помогна? — попита жената.

— Например като ми покажете онези книги там масата.

— Ама разбира се — извика жената и бързешката задърпа подире си.

Книгите бяха вежди, похабени, една от кориците подвързията беше почти пречупена през средата и двете половини се крепяха само на нишки.

— Колко мръсно е всичко тук! — рече К., като поклати укорно глава.

Преди още К. да вземе книгите в ръце, жената обърса макар и повърхностно праха от тях.

К. разтвори най-горната книга и пред очите му се яви една непристойна картина. Мъж и жена седяха голи на едно канапе, скверното намерение на рисувача личеше ясно, но неговата неопитност беше толкова голяма, че в края на краищата все пак се виждаха само един мъж и една жена, които се открояваха прекалено телесно върху картината, седяха чрезмерно изправени и поради обърканата перспектива само с мъка бяха се обърнали един към друг. К. не продължи да прелиства, а само отвори да види титулната страница на втората книга; беше роман със заглавие: „Мъките, които трябваше да изтърпява Грете от мъжа си Ханс“.

— Ето какви били книгите, изучавани тук! — извика К. — И такива хора ще ме съдят!

— Аз ще ви помогна — каза жената. — Искате ли?

— Наистина ли бихте могли да ми помогнете, без самата вие да се изложите на опасност? Нали казахте одеде, че мъжът ви бил много

зависим от началници?

— Въпреки това ще ви помогна — каза жената. — Елате, трябва да поприказваме по този въпрос. Не говорете за никаква опасност за мене, аз се страхувам от опасността само там, където искам да се страхувам. Елате!

Тя посочи подиума и го помоли да седне с нея на стъпалото.

— Имате хубави тъмни очи — забеляза тя, след като седнаха и изотдолу погледна К. в лицето, — казват ми, че и аз съм имала хубави очи, но вашите са много по-хубави. Впрочем вие веднага привлякохте вниманието ми още тогава, когато за пръв път влязохте тук. И вие станяхте причина да дойда по-късно тук в стаята за събрания, нещо, което друг път никога не съм правила което, тъй да се рече, дори ми е забранено.

„Такава, значи, била работата — помисли си К., — тя ми се предлага, покварена е като всички тук наоколо, наситила се е на съдебните чиновници, което лесно може да се разбере, и затова посреща с комплимент за очите му всеки случаен непознат.“

И К. мълчаливо стана, сякаш бе изрекъл гласно мислите си и по този начин бе обяснил поведението си на тази жена.

— Не вярвам, че можете да ми помогнете — каза той. — За да ми се помогне действително, необходимо е човек да има връзки с висши чиновници, а вие сигурно познавате само низшите служители, които се разтакават тук на тълпи. Тях вие сигурно познавате много добре и бихте могли да си наложите волята за нещо, в това не се съмнявам, но и най-голямото, което би могло да се постигне чрез тях, не би имало абсолютно никакво значение за крайния изход на процеса. Вие пък ще загубите по този начин неколцина приятели. Аз не желая това. Продължавайте да поддържате досегашните си отношения с тези хора, защото на мене ми се струва, че не бива да се лишавате от тях. Казвам го не без съжаление, тъй като, за да се отплатя що-годе за вашия комплимент, признавам, че и вие ми харесвате, особено когато, както сега, ме гледате с такава тъга, за която Впрочем нямате никаква причина. Вашето място е в обществото, срещу което аз трябва да се боря, но вие се чувствате много добре в него. Вие дори любите студента, но и да не го любите, то поне го предпочитате пред мъжа си. Това можеше да се долови ясно в думите ви.

— Не! — извика тя, не стана от мястото си и улови К. за ръката, която той не толкова бързо успя да издърпа. — Сега вие не бива да си отидете, не бива да си отидете с такова погрешно мнение за мене! Ще имате ли наистина сили да си отидете сега? Наистина ли съм толкова презряна като човек, та не искате да ми направите дори удоволствието да поостанете още мъничко тук?

— Не ме разбирайте криво! — каза К. и седна. — Ако действително държите да остана, ще остана с удоволствие, защото имам време, защото дойдох с надеждата, че днес ще се гледа делото ми. С казаното по-рано от мене аз исках само да ви помоля да не предприемате нищо за мене в моя процес. Но това също не бива да ви наскърбява, като имате пред вид, че съвсем нехая относно изхода на процеса и че дори да ме осъдят, ще се смея. Казвам всичко това, разбира се, при предпоставката, че изобщо се стигне до действително приключване на процеса, нещо, в което много се съмнявам. Вярвам по-скоро, че делото вече е прекратено или в най-скоро време ще бъде прекратено поради мързел или разсеяност или може би дори поради страх на чиновниците. Впрочем възможно е също привидно да продължава воденето на процеса, като се надяват да получат по-голям подкуп; но това ще бъде съвсем напразно, мога да го заявя още отсега, защото няма да подкупвам никого. Все пак вие бихте могли да ми направите една услуга, ако обадите на съдебния следовател или на когото и да било друго, който обича да разпространява важни новини, че никой никога и чрез никакви машинации, на каквито господата сигурно са способни, не ще ме накара да дам подкуп. Можете да им кажете в очите, че всеки опит би бил напразен. Впрочем те може би сами вече са забелязали това, но дори да не са го забелязали, съвсем не ме е грижа да го научат още сега. По този начин господата ще си спестят излишен труд, а и аз ще се отърва от някои неприятности; от друга страна, аз бих се примирил с тези неприятности, стига да зная, че всяка от тях в същото време е удар срещу другите. И ще се постарая това да стане така. Познавате ли собствено съдебния следовател?

— Естествено — отвърна жената, — дори се сетих най-напред за него, когато ви предложих помощ. Не знаех, че той е обикновен наш чиновник, но щом го казвате вие, сигурно ще е така. Въпреки това мисля, че докладът, който той ще изпрати до по-горните места, все пак

ще повлияе донякъде. А той пише толкова много доклади. Казвате, че чиновниците били лениви; разбира се, всички не са лениви, особено не този съдебен следовател, той пише извънредно много. Миналата неделя например заседанието продължи някъде до вечерта. Всички си отидоха, съдебният следовател обаче остана в залата, нареди ми да му донеса лампа и аз му донесох една малка кухненска лампа, но той се задоволи с нея и веднага започна да пише. Междувременно се прибра и моят мъж, който тъкмо онази неделя имаше почивен ден, ние пренесохме мебелите и ги наредихме отново в стаята; после дойдоха съседите и се поразговорихме на свещ, с една дума: забравихме съдебния следовател и си легнахме да спим. Внезапно през нощта, трябва да е било късно през нощта, аз се събуждам и виждам, че до леглото стои съдебният следовател, като беше заслонил с ръка лампата, за да не пада светлина върху мъжа ми, но тази предпазливост беше излишна, защото моят мъж спи толкова дълбоко, че и светлината не би го събудила. Изплаших се ужасно и щях да се разпищя, но съдебният следовател беше твърде радушен, напрани ми знак да внимавам, пошушна ми, че писал досега, че дошъл да ми върне лампата и че никога нямало да забрави как съм изглеждала, когато съм спяла. С всичко това исках само да ви кажа, че съдебният следовател действително пише много доклади, особено относно вас, защото вашият разпит, разбира се, беше един от главните предмети на неделното заседание. А все пак не е възможно такива дълги доклади да нямат никакво значение. Освен това от случката, която ви разказах, личи ясно, че съдебният следовател ме задиря и че именно сега, в самото начало, когато той изобщо ме е забелязал, аз мога да упражня голямо влияние върху него. Имам и други доказателства, че той много държи на мене. Вчера ми направи подарък копринени чорапи, изпрати ги по студента, в когото храни голямо доверие и който е негов сътрудник; тези чорапи уж били, задето почиствам заседателната зала, но това е само предлог, защото тази работа е мое задължение и за нея плащат на мъжа ми. Чорапите са хубави, вижте — тя изпружи нозе, дигна полите на роклята си до колената и сама погледна чорапите, — чорапите са хубави, но всъщност прекалено изящни и не подходжат за мене.

Ненадейно тя се пресече, сложи ръка върху ръката на К., сякаш искаше да го успокои, и пошушна:

— Тихо, Бертолд ни наблюдава.

К. бавно изви очи. На вратата на заседателната стая стоеше млад мъж; той беше дребен, краката му не бяха съвсем прави, и се мъчеше да си придаде важност с късата, рядка червеникава брада, в която непрекъснато бъркаше с пръстите си. К. го погледна любопитно, защото онзи беше първият студент по непознатите му правни науки, с когото се срещаше до известна степен човешки, човек, който вероятно един ден също ще заеме някоя по-висока чиновническа служба. Студентът, наопаки, си даваше вид, че нехае за К., само направи знак на жената с един пръст, който за момент извади от брадата си, и отиде до прозореца.

Жената се наведе към К. и му прошепна:

— Не ми се сърдете, много ви моля, не мислете и нищо лошо за мене, но трябва сега да отида при него, при този отвратителен човек, погледнете само кривите му нозе! Но ще се върна веднага и после ще дойда с вас, ако ме вземете със себе си, ще дойда, където и да ме заведете. Можете да правите с мене каквото поискате, ще бъда щастлива, ако се махна оттук за колкото е възможно по-дълго време, бих предпочела впрочем завинаги.

Тя погали отново ръката на К., скочи и изтича към прозореца. К. неволно посегна да я хване за ръката, но попадна в празно пространство. Жената наистина му поддържа съблазнително и въпреки дългото размишление той не намери солидно основание да не отстъпи пред тази съблазън. Без всякакво затруднение отби ума си беглото възражение, че жената иска да го оплете по поръчение на съда. Но по какъв начин би могла да го оплете? Не оставаше ли за постоянно на такава свобода, че да може тутакси да разгони целия съд, поне доколкото беше засегнат самият той? Не можеше ли да има това нищожно доверие в себе си? Нейното предложение за помощ пък изглеждаше искрено и може би не биваше да се подценява. И може би той щеше да си отмъсти най-добре на съдебния следовател и неговите приближени, като им отнемеше тази жена и я овладееше за себе си. Така някой път би могло да се случи, съдебният следовател след усилен труд над лъжливи доклади срещу К. в късна нощ да намери леглото на жената празно. Празно затова, защото тя щеше да принадлежи на К., защото тази жена на прозореца, това възпълно тяло в тъмна рокля от груб, тежък плат принадлежеше само на К.

След като по този начин разпръсна колебанията си относно жената, тихият разговор между двамата на прозореца му се видя безкрайно дълъг и той потропа с кокалчетата на пръстите си по подиума, а сетне и с юмука. Студентът погледна за секунда през рамото на жената по посока на К., но не изпита никакво смущение, наопаки: притисна се дори плътно до жената и я обхвана с ръце. Тя наведе ниско глава, сякаш внимателно го слушаше, и той я целуна звучно по шията при това навеждане, без да се пресече за дълго да говори. За К. това означаваше потвърждение на тиранията, упражнявана от студента върху жената, както тя самата му се бе оплакала.

Той стана и започна да ходи нагоре-надолу из стаята, като поглеждаше изкосо към студента и размишляваше как би могъл да го махне оттук по възможно най-бърз начин; затова му беше добре дошло, когато студентът, очевидно раздразнен от безцелното шляене на К., — навремени то бе съпроводено от умишлено шумно топуркане по пода, — забеляза:

— Ако сте нетърпелив, можете да си вървите. Можехте да си отидете и по-рано, никой нямаше да почувства отсъствието ви. Нещо повече: трябваше да си отидете, и то бързо-бързо, още когато влязох аз.

В тази забележка може би бе намерила отдушник трудно сдържаната ярост, във всеки случай в нея се долавяше и надменността на бъдещия съдебен чиновник, който говореше на един несимпатичен обвиняем. К. се спря съвсем близко до него и усмихнат каза:

— Вярно е, нетърпелив съм, но това нетърпение ще изчезне много лесно и веднага щом ни напуснете. Ако обаче сте дошли тук да учите (чух, че сте студент), то аз на драго сърце ще ви сторя място и ще изляза с жената. Впрочем вие ще има да учите още много, преди да станете съдия. Наистина аз все още не познавам много подробно вашето съдоустройство, но ми се струва, че съвсем не се върши работа само с груби речи, каквито вие, както вече установих, умеете да държите безсрамно хубаво.

— Не биваше да го оставят да ходи свободно, където си ще — рече студентът, сякаш искаше да обясни на жената защо К. говори тъй оскърбително, — сбъркаха. Казах го вече на съдебния следовател. Следваше поне между разпитите да го държат под домашен арест. Понякога не мога да проумея постъпките на съдебния следовател.

— Излишни приказки — вметна К. и протегна ръка към жената, — елате!

— А-а, така ли? — извика студентът. — Не, не, няма да ви я дам!

И с неподозирана у него сила вдигна на една ръка жената, като я гледаше нежно в очите, и с превит гръб се завтече към вратата. Върху лицето му се четеше известен страх от К., но въпреки това се осмели да предизвика още по-силно К., като със свободната си ръка милваше и стискаше мишцата на жената. К. измина няколко крачки редом с него, готов да го хване и — ако се наложи — да почне да го души, но жената рече:

— Безполезно е, съдебният следовател е наредил да ме заведат при него. Аз не бива да дойда с вас, този дребен урод — при тези думи тя мина с ръка по лицето на студента, — този дребен урод няма да ме пусне.

— Вие самата не искате да бъдете свободна! — изкрещя К. и сложи ръка върху рамото на студента, който се помъчи да я захაпе.

— Не! — извика жената и дигна в отбрана двете си ръце срещу К. — Не, не, само това не, какво си мислите? Тогава аз ще бъда загубена. Пуснете го, моля ви, пуснете го! Та той само изпълнява заповедта на съдебния следовател и ме отнася при него.

— Да върви тогава, а вас не искам повече да ви виждам — отвърна К., разярен от разочарование.

После блъсна толкова силно студента в гърба, че той се препъна за миг и полетя; но тутакси, от радост, че не падна, подскочи още по-високо заедно с товара си. К. тръгна бавно подире им и разбра, че това беше първото безспорно поражение, което претърпя от тези хора. Естествено нямаше никакво основание да се плаши — претърпя поражението само защото той самият предизвика борбата. Ако занапред си стои в къщи и води привичния си живот, ще превъзхожда хилядократно всички тези хора и ще може с един ритник да отстрани всекиго от пътя си. И той си представи най-смешната сцена, която например би могла да се разыграе, ако този жалък студент, този надут хлапак, този кривоног брадоносец падне на колене пред леглото на Елза и със склучени ръце започне да моли за милост. Тази представа толкова се хареса на К., че той реши, стига само да му се удаде сгоден случай, да заведе студента при Елза.

Обзет от любопитство, той се завтече към вратата: искаше да види къде ще бъде отнесена жената — та студентът в никакъв случай не би я носил на ръка по улиците! Оказа се, че пътят беше много покъс. Точно срещу жилището започваше тясна дървена стълба, която вероятно водеше към тавана; и понеже правеше завой, краят ѝ не се виждаше. Студентът понесе жената нагоре по стълбата, но вече много бавно и с пъшкане, защото беше доста изнемощял от досегашното бързане. Жената помахаше с ръка за поздрав надолу към К. и се помъчи с вдигане и спускане на раменете да покаже, че не е виновна за отвличането, но в това движение не личеше голямо съжаление. К. я погледна с лице, което не изразяваше нищо, сякаш не я познаваше, защото нито искаше да се издаде, че е разочарован, нито пък, че трудно ще може да превъзмогне това разочарование.

Двамата вече бяха се скрили от погледа му, но К. продължаваше да стои на вратата. Трябваше да признае пред себе си, че жената не само бе го измамил, но и излъгала с твърдението, че студентът я отнася при съдебния следовател. Та съдебният следовател няма да седне и да я чака на тавана! Колкото и да гледа дървената стълба, тя нямаше да му обясни нищо. Изведнъж К. зърна на стената в подножието на стълбището малка бележка, мина на другата страна и прочете написаното с детински, неулегнал почерк: „Вход към съдебните канцеларии“.

Значи, съдебните канцеларии все пак бяха тук тавана, в тази къща, където даваха под наем жилища. Обстановката съвсем не беше в състояние да вдъхне голямо уважение и за един обвиняем наистина беше успокоително да си представи с колко малко парични средства разполагаше този съд, щом устройваше канцелариите си там, където захвърляха безползните си вехтории наематели, числящи се сами към най-големите сиромаси. Във всеки случай не беше изключено да имаха достатъчно пари, но чиновниците да се нахвърлят на тях, преди да бъдат употребени за нуждите на съда. Според всичко, което К. знаеше досега от опит, това беше дори твърде вероятно, в такъв случай обаче подобна поквара на съда беше наистина недостойна в очите на един обвиняем, но в същност по-успокоителна, отколкото би била сиромашията на съда. Сега К. проумя също, че при първия разпит бяха се срамували да призват обвиняемия на тавана и предпочели да го обезпокоят в жилището му. И като си помислеше човек в какво изгодно

положение се намираше К. спрямо съдията, застава да работи на един таван, докато той самият в банката се разполагаше в просторна стая с хол, от която се откриваше гледка към оживен градски площад! Разбира се, К. нямаше странични доходи от подкупи или злоупотреби и не можеше да нареди на прислужника си да му донесе на ръка някоя жена в бюрото. Но той, поне в този живот, на драго сърце се отказваше от това предимство.

К. още стоеше пред малката обява, когато един мъж дойде по широката стълба отдолу, надникна през отворената врата в дневната, от която можеше да се види: заседателната стая, и накрая попита К. дали преди малко не е видял тук една жена.

— Вие сте разсилен в съда, нали? — попита К.

— Да — отговори мъжът. — Ах, тъй, вие сте обвиняемият К., сега ви познах. Добре дошли!

И подаде ръка на К., който съвсем не очакваше това. Понеже К. мълчеше, съдебният разсилен добави:

— Но за днес няма насрочено заседание.

— Зная — каза К.

И огледа цивилното сако на разсилния, на което освен няколкото обикновени копчета се виждаха и две позлатени, откъснати по всяка вероятност от овехтял офицерски мундир; тези две копчета бяха единственият служебен отличителен белег.

— Аз приказвах преди малко с вашата жена. Но тя не е вече тук. Студентът я отнесе при съдебния следовател.

— Виждате ли — рече съдебният разсилен, — винаги ми я отнасят. А днес е неделя, не съм задължен да върша каквато и да била работа, но за да ме махнат оттук, изпращат ме някъде с някакво наистина ненужно съобщение. При това не ме изпращат надалеко, та се надявам, че ако побързам здравата, може би ще успея да се върна своевременно. Тичам, значи, колкото ми държат нозете, пристигам в учреждението, където ме пращат, изкрещявам съобщението през открената врата, но съм толкова задъхан, че те надали са разбрали нещо, тичам пак назад, но студентът е излязъл по-бърз от мене, защото все пак неговият път е бил по-къс, трябвало е да се спусне само по таванската стълба. Ако не бях толкова зависим, отдавна щях да притисна студента до тази стена тук и да го смачкам. Ей тук, до обявата. Присънва ми се все това. Той лежи смачкан върху стената

малко над пода, ръцете му са изпружени встрани, пръстите разперени, кривите му нозе са извити още повече и образуват колело, а наоколо се виждат кървави пръски. Но досега всичко това беше само сън.

— Не можете ли да се справите по друг начин? — попита К. усмихнат.

— Не зная как — отвърна съдебният разсилен. — А сега положението става още по-лошо, защото по-рано той я носеше само у себе си, а сега и при съдебния следовател; впрочем аз отдавна очаквах това.

— Но мигар вашата жена няма никаква вина цялата тази работа? — попита К.

При този въпрос трябваше силом да овладее гнева си — толкова силно изпитваше и досега предишната ревност.

— Разбира се — рече съдебният разсилен, — нейната вина дори е най-голяма. Тя му се хвърли на шията. Що се отнася до него, той гони всички жени. Само в тази къща е изхвърлян вече от пет жилища, в които се бе вмъквал. Във всеки случай обаче в цялата къща моята жена е най-хубавата, а тъкмо аз не бива да се браня.

— Щом е така, тогава наистина никой не може да ви помогне — каза К.

— Защо не? — попита разсилният. — Студентът е страхливец и би трябвало някой път, когато се опита да докосне жена ми, да се напердаши така, че вече да не посмее да се доближи до нея. Аз обаче не смея, а други няма да ми направят тази услуга, защото всички се страхуват от властта му. Би могъл да го направи само човек като вас.

— От къде на къде аз? — попита учуден К.

— Та нали сте обвиняем? — рече разсилният.

— Да — отвърна К., — и поради това трябва толкова повече да се страхувам, че той, макар може би да няма никакво влияние върху изхода на процеса, все пак би могъл да упражни натиск върху предварителното следствие.

— Да, разбира се — съгласи се съдебният разсилен, сякаш гледището на К. беше точно така правилно, каквото неговото собствено. — Ала у нас по правило не се водят безнадеждни процеси.

— Не споделям мнението ви — рече К., — но това няма да ми попречи, ако ми се удаде сгоден случай, да пообработя студента.

— Ще ви бъда много благодарен — каза съдебният разсилен донякъде официално.

Не изглеждаше обаче той да вярва, че неговото съкровено желание би могло да се сбъдне.

— Може би — продължи К. — и някои други от вашите чиновници, може би дори всички заслужават същото.

— Да, да — потвърди разсилният, като че ли се касаеше за нещо съвсем естествено.

После вдигна пълен с упование поглед към К., което не бе сторил нито веднъж досега въпреки цялата си радушност, и добави:

— Постоянно роптаят, така е.

Но разговорът все пак, изглежда, бе му станал малко неудобен, защото той го прекъсна, като вметна:

— Трябва да доложа в канцеларията какво съм вършил. Ще дойдете ли с мене?

— Нямам никаква работа там — рече К.

— Можете да разгледате канцелариите. Никой няма да ви обърне внимание.

— Заслужава ли да се видят? — попита К. нерешително, но изпитваше голямо желание да го придружи.

— Както искате — рече разсилният, — мислех, че ще ви интересувало.

— Добре — склони К. накрая, — ще дойда с вас.

И се заизкачва по-бързо от разсилния нагоре по стълбата. Като влизаше в тавана, щеше насмалко да падне, понеже зад вратата имаше още едно стъпало.

— Не се съобразяват много-много с посетителите — забеляза той.

— Изобщо не се съобразяват — каза съдебния разсилен, — погледнете само чакалнята тук.

Тя представляше дълъг коридор, откъдето грубо сковани врати водеха към различните отделения на тавана. Макар че липсваше пряко осветление, не беше съвсем тъмно, защото някои отделения бяха отделени от коридора не с цели и плътни дъсчени стени, а с дълги, достигащи покрива дървени решетки, през които проникваше макар и оскъдна светлина и през които можеше да се видят тук-там чиновници, които пишеха на масите или в момента стояха прави до решетката и

през отворите наблюдаваха хората в коридора. Вероятно понеже беше неделя, чакаха малко хора. Те се отличаваха с голяма скромност. Седяха на почти равни разстояния един от друг на двете редици от дълги дървени пейки, поставени покрай двете страни на коридора. Всички бяха облечени небрежно, макар че повечето от тях се числяха към по-горни обществени класи, което личеше от изражението на лицата, обноските, формата на брадите и много други, почти неуловими дребни подробности. Понеже нямаше окачалки, бяха пъхнали шапките си под пейките, като вероятно всеки бе последвал примера на другия. Когато седналите най-близо до вратата съзряха К. и съдебния разсилен, поздравиха ги със ставане на крака; щом останалите видяха това, помислиха, че също трябва да ги поздравят, така че всички ставаха на крака, щом двамата минеха край тях. Но никой не се изправи напълно; гърбът оставаше поприведен, коленете поприсвети — стояха също като улични просяци. К. дочака съдебния разсилен, който вървеше малко по-назад от него, и му каза:

— Колко унизени трябва да се чувстват те!

— Да — отвърна съдебният разсилен, — те са обвиняеми, всички, които виждате тук, са обвиняеми.

— Така ли? — извика К. — тогава те са ми колеги.

И се обърна към най-близкия, един висок, строен, вече почти побелял мъж.

— Какво чакате тук? — попита К. вежливо.

Заприказван така неочаквано, мъжът много се смути и това изглеждаше двама по-неприятно, тъй като очевидно се касаеше за човек с житейски опит, който другаде положително би съумял да се овладее и не би се отказал лесно от превъзходството, добито от него над много други. Тук обаче той не знаеше как да отговори на такъв прост въпрос и извърна поглед към другите, сякаш те бяха задължени да му помогнат и сякаш никой нямаше право да изисква отговор от него, ако не му се притекат на помощ. Тогава към тях пристъпи съдебният разсилен и рече, за да успокои и насърчи човека:

— Господинът пита само какво чакате. Отговорете му де!

Навярно добре познатият глас на съдебния разсилен подейства благотворно.

— Чакам... — започна той, но се запъна.

Сигурно бе решил да подхване така, за да отговори съвсем точно на поставения въпрос, но сега не знаеше как да продължи. Неколцина от чакащите бяха се приближили и наобиколили групата, ала съдебният разсилен им рече:

— Махнете се, махнете се, освободете коридора!

Те се дръпнаха малко назад, но не се върнаха на предишните си места. Междувременно запитаният бе се съвзел и отговори дори с лека усмивка:

— Преди един месец подадох молба за допускане на доказателства по моето дело и чакам решение.

— Изглежда, че си давате голям труд — забеляза К.

— Да — отвърна човекът, — щом делото е мое.

— Всеки не мисли като вас — каза К. — Аз например също съм обвиняем, но, кълна ви се, нито съм подал молба за допускане на доказателства, нито съм предприел каквото и да било в тази насока. Нима смятате, че това е нужно?

— Не зная положително — отговори човекът отново съвсем неуверено.

Той очевидно мислеше, че К. се шегува с него, затова — вероятно от страх да не направи повторно някаква грешка — с най-голямо удоволствие би повторил изцяло предишния си отговор, но като срещна нетърпеливия поглед на К., каза просто:

— Що се касае до мене, аз подадох молба за допускане на доказателства.

— Вие навярно не вярвате, че аз съм обвиняем? — попита К.

— О, моля, разбира се — отговори човекът и се дръпна малко настрана, но в отговора му нямаше вяра, а само страх.

— Значи, не ми вярвате? — попита К.

И несъзнателно предизвикан от покорното държане на човека, К. го улови за мишцата, сякаш искаше да го принуди да му повярва. Нямахше намерение да му причини болка, бе го и стиснал съвсем леко, но въпреки това човекът се разпищя високо, като че ли К. не бе го хванал с два пръста, а с нажежени клещи. Това смешно пицене накара К. да се отвори окончателно от него; толкова по-добре, щом не му вярват, че е обвиняем; може би този човек го смяташе дори за съдия. Затова сега на раздяла той наистина го хвана по-здраво, блъсна го назад на пейката и продължи пътя си.

— Повечето обвиняеми са такива едни... чувствителни — вметна съдебният разсилен.

Зад тях почти всички чакащи се струпаха сега около човека, който вече бе престанал да пици, и, види се, го разпитваха подробно за инцидента. А насреща на К. идеше един пазач, отличаващ се главно по една сабя, ножницата на която, поне ако се съдеше по цвета ѝ, беше от алуминий. К. много се учуди и дори посегна с ръка към нея. Пазачът, дошъл заради писъците, попита какво се е случило. Разсилният се помъчи с няколко думи да го успокои, ала пазачът заяви, че ще трябва да провери лично, отдаде чест и продължи пътя си с много бързи, но много къси крачки — навярно страдаше от подагра.

К. скоро престана да се занимава мислено с него и с чакащите, тъй като по средата на коридора видя възможност да завие надясно през един отвор без врата. Осведоми се от съдебния разсилен дали трябва да пое мат този път, разсилният кимна и К. наистина зави там. Беше му досадно, че постоянно вървеше една или две крачки пред разсилния — поне на това място би изглеждало, че го водят на разпит като арестант. Ето защо неведнъж се поспря да дочака оногова, но то тутакси изоставаше. В края на краищата, за да се избави от тази досада, К. каза:

— Видях вече как изглежда тук, сега ще си отида.

— Още не сте видели всичко — отвърна съдебния разсилен без каквато и да била задна мисъл.

— Не искам да видя всичко — каза К., който всъщност наистина се чувстваше уморен, — ще си вървя. Как да намеря изхода?

— Да не сте се залутали вече? — попита учуди разсилният. — Вървете оттук до ъгъла и после надясно през коридора направо към вратата.

— Елате с мен — каза К., — посочете ми пътя, защото иначе ще го сбъркам, тук има толкова много пътища.

— Има един-единствен път — отвърна другият вече укорно; — аз не мога да се върна пак, трябва да доложя какво съм свършил, а вече загубих много време заради вас.

— Елате с мене! — повтори К. този път рязко, сякаш най-сетне бе изобличил съдебния разсилен в лъжа.

— Не крещете така! — пошушна другият. — Тук навсякъде има работни кабинети. Ако не искате да се върнете сам, то повървете още

малко с мене или почакайте тук, докато доложи каквото трябва, и после на драго сърце ще ви придружа назад.

— Не, не — каза К., — няма да чакам, а вия трябва веднага да дойдете с мене!

К. още не бе се огледал в помещението, където се намираше, и чак сега, когато се отвори една от многото дървени врати наоколо, той хвърли поглед вътре. Влезе девойка, сигурно привлечена от високото говорене на К., и попита:

— Какво желаете, господине?

Из полумрака далече зад нея се появи и един мъж, който идеше към тях. К. погледна съдебния разсилен. Та нали той му беше казал, че никой няма да спре вниманието си върху К., а ето че идеха двама; още малко и всички чиновници щяха да се заинтересуват за него, щяха да поискат обяснение за неговото присъствие. Единствено разумното и приемливо обяснение беше следното: че е обвиняем и иска да научи датата на следващия разпит. Ала тъкмо с това обяснение не искаше да си послужи, особено понеже то не отговаряше на истината; той беше дошъл само от любопитство или — но това обяснение беше още по-невъзможно — с желание да установи, че вътрешният вид на това съдебно ведомство беше също така противен, както и външният. И наистина изглеждаше, че това негово предположение беше правилно: той не искаше да проникне по-навътре, беше достатъчно притеснен от видяното досега, точно в този момент не беше в състояние да се изправи пред някой по-висш чиновник, който би могъл да изникне зад всяка от тези врати; искаше да си отиде, и то заедно със съдебния разсилен или дори сам, ако се наложеше.

Обаче неговата неподвижност и безмълвието му сигурно озадачаваха другите; и действително: девойката и разсилният го гледаха така, като че ли през следващата минута той трябваше да се преобрази някак необикновено, която гледка те не искаха да изпуснат. В отвора на вратата пък стоеше мъжът, когото К. беше забелязал порано отдалеко; той се държеше за покривната гредка на ниската врата и се люлееше леко на пръстите на краката си досущ като нетърпелив зрител. Все пак девойката първа схвана, че това своеобразно държане на К. се дължеше на леко неразположение; тя донесе стол и попита:

— Няма ли да седнете?

К. тутакси седна и се облакът на страничните облегалки, за да има още по-добра опора.

— Имате леко виене на свят, нали? — попита го тя.

Сега нейното лице беше близко пред него и той видя онова строго изражение, което отличава някои жени тъкмо в най-хубавата им младост.

— Не се безпокойте — рече тя, — тук това не е нищо необикновено, почти с всекиго се случва такъв припадък, щом влезе за първи път при нас. Вие сте за първи път тук, нали? Да, значи, това не е нещо необикновено. Слънцето напича силно покривната конструкция, а от нагорещеното дърво въздухът става спарен и тежък. Ето защо мястото не е много подходящо за канцеларски помещения, каквито и други големи изгоди да предлага. Колкото се отнася пък до въздуха, това просто не може да се диша в дни, когато има много посетители, а това е, кажи-речи, всеки ден. Като вземете пред вид също, че тук често простират да съхне пране (не можем да забраним напълно това на наемателите), то няма да се чудите дълго, че ви е поприлошало. Но в края на краищата човек свиква отлично с въздуха. След като дойдете два-три пъти, почти няма да чувствате колко душно е. По-добре ли ви е вече?

К. не отговори, беше му безкрайно неприятно, че поради тази внезапна слабост стана напълно зависим от хората тук; пък и понеже узна причините за прилошаването си, сега не се чувстваше по-добре, а дори малко по-зле. Девојката веднага забеляза това и за да разхлади малко К., взе опряната до стената върлина с кука на края и с нея отвори едно малко таванско прозорче, което беше разположено точно над К. и извеждаше на открито. Но вътре нападаха толкова много сажди, че девојката се видя заставена да затвори отново прозорчето и със собствената си носна кърпичка да изтрие саждите по ръцете на К., защото той беше толкова уморен, че не можеше сам да свърши тая работа.

Той на драго сърце би продължил да седи спокойно тук, докато се почувстваше достатъчно заякнал за ходене, но това можеше да стане толкова по-скоро, колкото по-малко грижи полагаха за него. А на всичко отгоре девојката каза:

— Тук не може да останете, пречим на движението.

К. попита с очи на какво движение в същност пречи тук.

— Ако искате, ще ви заведа в стаята за болни. Помогнете ми, моля — обърна се тя към мъжа на вратата и той веднага се приближи.

Но К. не искаше да отиде в стаята за болни, именно това искаше да избегне — да го отведат по-надалеко; колкото по-далеко отидеше, толкова по-зле щеше да бъде всичко. Ето защо каза:

— Мога вече да ходя.

И се изправи, като трепереше цял, понеже беше поизнежен от удобното седене. Но после не беше в състояние да се държи прав.

— Не, не върви — рече той, като клатеше глава и с пъшкане седна пак.

Спомни си за съдебния разсилен, който въпреки всичко лесно би могъл да го изведе навън, но онзи, види се, отдавна бе си отишъл. К. погледна между девойката и мъжа, застанали пред него, но не успя да открие разсилния.

— Аз мисля — обади се мъжът, който впрочем беше елегантно облечен и биеше на очи особено със сивата си жилетка, завършваща долу с два дълги, заострени върха, — аз мисля, че неразположението на господина се дължи на атмосферата тук, ето защо най-добре и най-приятно за него ще бъде не да го водим най-напред в стаята за болни, а изобщо да го изведем от канцелариите навън...

— Точно така — извика К. и от голяма радост почти попречи на мъжа да се доизкаже, — положително тутакси ще ми стане по-добре, пък и аз съвсем не съм толкова слаб. Нужна ми е само малка подкрепа под мишниците, няма да ви създам много труд; пък и не е кой знае колко дълъг път, заведете ме само до вратата, там ще поседя още малко на стъпалата и завчас ще се отморя. Трябва да знаете, че аз съвсем не страдам от такива прилошавания, за мене самия това беше голяма изненада. Та аз също съм чиновник и съм свикнал с канцеларския въздух, но изглежда, че тук наистина е ужасно, вие сами казахте. Имайте, значи, любезността да ме водите малко, понеже ми се вие свят и ако се изправа сам, ще ми прилошее. И вдигна раменете си, за да улесни двамата да го хванат под мишниците.

Мъжът обаче не се вслуша в тази подкана, а държеше спокойно ръцете си в джобовете на панталона и високо се изсмя.

— Виждате ли — обърна се той към девойката, — все пак аз излязох прав. Господинът не се чувства добре само тук, не изобщо.

Девојката също се усмихна, но с върховете на пръстите си тупна мъжа по мишницата, сякаш си бе позволил лоша шега с К.

— Но какво пък си помислихте вие — вметна мъжът, като продължаваше да се смее, — та аз наистина ще изведа господина навън!

— Тогава всичко е наред — каза девојката и понаклони за миг хубавичката си глава. — Не придавайте прекалено голямо значение на неговия смях — обърна се девојката към К., който, отново натъжен, гледаше втренчено напред и явно не се нуждаеше от никакво обяснение. — Този господин... ще позволите да ви представя, нали? — Господинът позволи с леко движение на ръката. — Този господин, значи, е информаторът. Той дава на чакащите заинтересовани страни всички необходими сведения, а тъй като нашето съдопроизводство не е особено добре познато на населението, искат се много сведения. Той може да отговори на всички въпроси: ако някой път имате желание, можете да го проверите. Ала това не е неговото единствено предимство, второ негово предимство е елегантното му облекло. Ние, сиреч чиновниците, веднъж изказахме мнение, че трябва да облечем елегантно информатора, който постоянно, и то пръв преговаря със заинтересованите страни, та и тяхното първо впечатление да бъде положително. Ние, другите, както можете незабавно да установите по мене, за съжаление сме облечени много лошо и старомодно; пък и няма много смисъл да се грижи за облеклото си, тъй като ние, кажи-речи, непрекъснато сме в канцелариите, дори спим тук. Ала, както казах сметнахме, че за информатора просто е нужно да бъде облечен хубаво. Обаче нашето управление, което в това отношение има малко странни разбирания, не се съгласи да отпусне средства за такова облекло и затова ние пуснахме подписка (дори подсъдимите направиха волни пожертвувания), та му купихме тоя хубав костюм дори и други. Така всичко сега е готово да прави добро впечатление, но той пак проваля всичко със своя смях и стряска хората.

— Така е — вметна подигравателно господинът, — но аз не разбирам, госпожице, защо разказвате или, по-точно казано, натрапвате на господина нашите интимни работи? Та той съвсем не иска да ги узнае! Погледнете го само как седи, очевидно зает със своите собствени грижи!

К. нямаше желание дори да противоречи. Намеренията на девойката навярно бяха добри, тя може би се стараеше да го разсее или да му даде възможност да се оборава, но начинът беше неправилен.

— Аз трябваше да му обясня защо се смеете — за девойката. — Та то беше оскърбително за него!

— Вярвам, че той ще прости още по-силни оскърбления, стига в края на краищата да го изведа навън.

К. не обмълви нищо, дори не вдигна очи, а продължи да търпи двамата да се разправят за него като за вещ, беше му дори много приятно. Ала внезапно усети ръката на информатора върху едната си мишница и ръката на девойката върху другата.

— Хайде, станете, слаби човече! — подкани го информаторът.

— Благодаря много на двама ви — каза К. радостно изненадан, изправи се бавно и сам нагласи чуждите ръце на онези места, където най-много се нуждаеше от опора.

— Изглежда така — пошепна тихо девойката в ухото на К., докато се приближаваха към коридора, — като че ли за мен е от голямо значение да представя информатора в добра светлина, но трябва да ми повярвате, че искам да кажа истината. Той не е коравосърдечен. И не е длъжен да извежда болни хора навън, но го върши, както виждате. Може би никой от нас не е коравосърдечен, може би всички ние на драго сърце бихме помагали, но като съдебни чиновници лесно добиваме вид на коравосърдечни хора, които не желаят да помогнат никому. Аз просто страдам от това.

— Не искате ли да поседнете за малко тук? — попита информаторът.

Бяха стигнали вече в коридора и точно пред онзи обвиняем, когото К. беше заприказвал по-рано. К. почти се срамуваше да го погледне, защото по-рано беше стоял съвсем изправен пред него, а сега трябваше да го подкрепят двамата, информаторът въртеше шапката му върху разперените си пръсти, прическата му беше разбъркана, косите му висяха над изпотеното чело. Но обвиняемият като че ли не забелязваше нищо, стоеше покорно пред информатора — който гледаше встрани от него — и се мъчеше само да извини присъствието си.

— Зная — рече той, — че решение по моята молба не може да бъде взето още днес. Но въпреки това дойдох, помислих си, че бих

могъл да почакам тук, днес е неделя, имам свободно време и тук не преча никому.

— Не сте длъжен да се извинявате толкова — отвърна информаторът, — вашата грижливост заслужава дори похвала. Наистина вие ненужно отнемате място тук, но въпреки това, докато не ми дотегнете, аз няма да ви преча да следите отблизо как върви вашата работа. Понеже съм виждал хора да занемаряват срамно задълженията си, научих се да бъда търпелив с хора като вас. Седнете.

— Как умее да говори с подсъдимите! — пошепна девойката.

К. кимна, но трепна тутакси, когато информатори повторно го попита:

— Не искате ли да поседнете тук?

— Не — отвърна К., — не искам да почивам.

Издума това с възможно най-голяма твърдост, но в действителност за него щеше да бъде голяма благодат, ако поседнеше. Сякаш го бе хванала морска болест. Струваше му се, че се намира на кораб, мятан от бурни вълни. Имаше чувството, като че ли водата се блъска силно о дървените стени, като че ли издълбоко под коридора се носеше бучене на премятащи се вълни коридорът се люлееше напярко и чакащите посетители от двете страни ту пропадаха, ту отново се издигаха.

Толкова по-невъобразимо беше спокойствието на девойката и на мъжа, които го водеха. Той беше техен пленник: ако го пуснеха, щеше да тупне на пода като дъска. От малките им очи излитаха насам-натам зорки погледи. К. чувстваше равномерните им крачки, но без самият той да ходи, защото те почти го носеха крачка на крачка. Най-сетне забеляза, че му приказваха нещо, но той не ги разбираше, чуваше само шум, който изпълваше всичко и през който сякаш звънтеше един неизменно висок тон като от сирена.

— По-високо — пошушна К. с наведена глава.

И се засрами, защото знаеше, че те говореха достатъчно високо, макар че той не ги разбираше.

Най-сетне стената пред него като че ли се разцепи, лъхна го свеж въздух и той чу някой до себе си да говори:

— Изпърво иска да си върви, но после можеш да му повториш сто пъти, че тук е изходът, а той не се и помръдва.

К. забеляза, че стоеше пред изходната врата, отворена от девойката. Стори му се, че из един път е възстановил всичките си сили и за да предвкуси свободата, стъпи тутакси на едно стъпало на стълбата и оттам се сбогува с придружителите си, които се наведоха над него.

— Много ви благодаря — заповтаря той и стисна неколкократно ръцете на двамата.

Откъсна се от тях чак когато видя, че те, привикнали на канцеларския въздух, понасяха зле сравнително свежия въздух, който хлуеше откъм стълбата. Двамата не бяха в състояние да отговорят и девойката щеше може би да се строполи на земята, ако К. не беше затворил извънредно бързо вратата.

После К. постоя още един миг мирно, среса косите си с помощта на джобно огледало, вдигна шапката си, която лежеше на близката площадка — там я беше хвърлил навярно информаторът, — и се завтече надолу по стълбата, толкова бодро и на такива дълги скокове, че май се изплаши от този прелом. Неговото иначе тъй добро здравословно състояние никога досега не бе му поднасяло такива изненади. Да не би тялото му да дигаше революция и да не му подготвяше нов процес, понеже понасяше тъй лесно стария? Той не отхвърли напълно мисълта при първия удобен случай да отиде на лекар; във всеки случай обаче реши — тоя съвет можеше сам да си даде — да прекарва всички бъдещи неделни утрини по-разумно от днешната.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ПРИЯТЕЛКАТА НА ГОСПОЖИЦА БЮРСТНЕР

През следващите дни на К. не се удаде да размени поне няколко бегли думи с госпожица Бюрстнер. Опитваше по какви ли не начини да се срещне с нея, но тя винаги съумяваше да осуети това. От работа той се прибираше веднага в къщи, стоеше в стаята си на тъмно, седеше на канапето и не се занимаваше с нищо друго, освен да наблюдава хола. Ако минеше слугинята и затвореше вратата на привидно празната му стая, той след малко ставаше и пак я отваряше. Сутрин ставаше един час по-рано от преди, та дано успее да срещне госпожица Бюрстнер сама, когато тя отиваше на работа. Но всички опити излязоха несполучливи. После ѝ написа писмо както до бюрото, където тя работеше, така и на домашния адрес, помъчи се в него още веднъж да оправдае поведението си, заяви, че е готов да ѝ даде всякакво удовлетворение, обеща да не прекрачва никога границите, които би му определила тя, и помоли само да му даде възможност да поприказва веднъж с нея, особено понеже не можел да предприеме нищо и пред госпожа Грубах, докато не се посъветва най-напред с нея; накрая ѝ съобщаваше, че следващата неделя през целия ден щял да чака в стаята си някакъв знак от нея, който да го обнадежди, че молбата му ще бъде изпълнена или поне да му обясни защо тя не може да изпълни тая молба, макар че той ѝ бил обещал да се подчинява на всяко нейно желание.

Писмата не се върнаха, но не последва и отговор. Обаче в неделя улови един знак, който беше от ясен по-ясен. Рано сутринта К. забеляза през дупката на ключалката някакво особено раздвижване в хола, което скоро се разясни. Една учителка по френски, която впрочем беше немкиня и се казваше Монтаг, слабо, бледо, понакуцващо момиче, обитаващо досега самостоятелна стая, се преместваше в стаята на госпожица Бюрстнер. Двете цели часове тътриха крака по

пода на хола, все бяха забравили ту нещо от бельото, ту някоя покривчица или книга, която също трябваше да бъде взета и пренесена в новото жилище.

Когато госпожа Грубах донесе закуската на К. — след като беше го разсърдила толкова много, тя не възлагаше на слугинята и най-нищожната работа, — К. не можа да се сдържи да не я заговори, макар че беше мълчал цели пет дни.

— Какъв е този голям шум днес в хола? — попита той, докато си наливаше кафето. — Не би ли могло да се прекрати? Наложително ли е да се разтребва точно в неделя?

Макар да не вдигна очи към госпожа Грубах, той все пак забеляза, че тя въздъхна облекчително. Хазайката схвана дори тези негови строги въпроси като прошка или като начало на прошка.

— Никой не разтребва, господин К. — отговори тя, — ами госпожица Монтаг се мести у госпожица Бюрстнер и пренася вещите си оттатък.

Не каза нищо повече и почака да види как К. ще посрещне тая новина и дали ще й позволи да говори по-нататък. Той обаче я постави на изпитание, разбъркваше замислено кафето с лъжичката и мълчеше. После я погледна и рече:

— Отказахте ли се вече от предишното си подозрение към госпожица Бюрстнер?

— Господин К. — извика госпожа Грубах, която очакваше именно тоя въпрос, и протегна към него склонените за молба ръце, — напоследък ви стана много тежко от една случайна забележка. Та аз ни най-малко не съм имала наум да обиждам било вас, било някого. Вие ме познавате толкова отдавна, господин К., можете да бъдете убеден в това. Нямате представа колко се измъчих през последните дни! Мигар аз ще взема да клеветя наемателите си! А вие, господин К., го повярвахте! И казахте, че трябвало да ви поканя да напуснете пансиона ми. Да поканя вас да напуснете пансиона ми!

Последният вик се удави в сълзи, тя вдигна престилката към лицето си и високо захлипа.

— Недейте, госпожо Грубах, не плачете! — каза К.

Погледна през прозореца навън, като мислеше само за госпожица Бюрстнер и за това, че беше приела чуждо момиче в стаята си.

— Недейте, не плачете! — повтори той, като се обърна назад към стаята и видя, че госпожа Грубах продължаваше да плаче. — Пък и аз тогава не исках да кажа нищо лошо. Изглежда, между нас е произлязло недоразумение. То може да се случи и между стари приятели.

Госпожа Грубах посмъкна престилката под очите си, за да види дали К. наистина се е отсърдил.

— Мда, така е — рече К.

И понеже, както можеше да заключи от поведението на госпожа Грубах, капитанът не беше издал нищо, той се осмели да добави още:

— Нима действително мислите, че аз бих могъл да се скарам с вас заради някакво непознато момиче?

— Именно, господин К. — каза госпожа Грубах.

Истинско нещастие за нея беше, че винаги, щом се почувстваше някак си по-леко, тутакси вметваше нещо неуместно:

— Питам се непрекъснато защо господни К. се е загрижил толкова за госпожица Бюрстнер? Защо заради нея се кара с мене, макар да знае, че всяка остра дума от негова страна не ме оставя да заспя? Пък и за госпожицата не казах нищо друго освен онова, което съм видяла със собствените си очи.

К. не отвърна нищо, защото още с първата си дума би трябвало да я изпъди от стаята си, а не искаше да го стори. Задоволи се да пие кафето си и да накара госпожа Грубах да почувства, че присъствието ѝ е излишно. Чу отново как във госпожица Монтаг прекосяваше целия хол, като тътрюзеше краката си.

— Чувате ли? — попита К. и посочи с ръка към вратата.

— Да — отвърна госпожа Грубах и въздъхна тежко, — аз исках да ѝ помогна, да накарам и слугинята да ѝ помогне, но тя е своенравна, иска сама да пренесе всичко. Чудя се на госпожица Бюрстнер. На мене често ми е дотягало, че госпожица Монтаг ми е наемателка, а госпожица Бюрстнер я прибира дори в стаята си.

— Не берете грижа — рече К. и започна да мачка нестопената захар в чашата. — Губите ли нещо от това?

— Не — отвърна госпожа Грубах, — за мене то е дори добре дошло, освобождава ми се една стая и мога да настаня в нея племенника си, капитана. Отдавна се опасявах, че може да ви е смущавал през последните дни, в течение на които бях принудена да го

пусна да живее в съседната дневна. Той не се съобразява много с околните.

— Глупости! — рече К. и стана. — За това не става дума. Изглежда, вие ме мислите свръхчувствителен, задето не мога да понасям ходенето нагоре-надолу на госпожица Монтаг. Ето, сега пак се връща.

Госпожа Грубах се стори сама на себе си безсилна.

— Господин К., да ѝ кажа ли да отложи пренасянето на останалите неща? Ако искате, веднага ще го сторя.

— Но нали тя се мести у госпожица Бюрстнер! — рече К.

— Да — потвърди госпожа Грубах, но не разбра добре какво искаше да каже той.

— Туйто — каза К., — значи трябва да пренесе нещата си.

Госпожа Грубах само кимна. Тази безмълвна безпомощност, която външно имаше вид на упорство, раздразни още повече К. Той започна да се разхожда напред-назад в стаята между прозореца и вратата и по този начин не даде възможност на госпожа Грубах да се измъкне, което тя в противен случай вероятно щеше да направи.

Но внезапно, точно в момента, когато К. пак беше стигнал до вратата, на нея се похлопа. Влезе слугинята и доложи, че госпожица Монтаг много желаела да размени няколко думи с господин К. и затова го молила да отиде в трапезарията, дето го чакала. К. изслуша замислено слугинята, после се обърна с почти подигравателен поглед към изплашената госпожа Грубах. Този поглед сякаш казваше, че К. отдавна е предвиждал тази покана от страна на госпожица Монтаг и че тя съвпада отлично с терзанията, причинени му тази неделна утрин от наемателите на госпожа Грубах. Той отпрати слугинята с отговор, че веднага щял да дойде, после отиде до гардероба, за да си смени сакото, и вместо да отговори на госпожа Грубах, която тихо хленчеше нещо за нахалната особа, помоли я само да изнесе сервиза от закуската.

— Та вие не сте побутнали почти нищо! — забеляза госпожа Грубах.

— Ах, изнесете го! — извика К. и му се стори, че във всичко е примесена някак госпожица Монтаг и затова всичко е противно.

Като прекосяваше хола, погледна затворената врата към стаята на госпожица Бюрстнер. Обаче той не беше поканен там, а в трапезарията, вратата за която той разтвори буйно, без да похлопа.

Стаята беше много дълга, но тясна и с един прозорец. Там имаше толкова малко място, че в ъглите отстрани до вратата два шкафа бяха поставени косо, цялото останало пространство беше заето от дългата маса за хранене, започваща близо до вратата и стигаща непосредствено до големия прозорец, станал поради това кажи-речи, недостъпен. Масата беше вече наредена, като за много лица, тъй като в неделя почти всички наематели обядваха тук.

Когато К. влезе, госпожица Монтаг тръгна насреща му от прозореца покрай едната страна на масата. Поздравиха се мълчаливо. После госпожица Монтаг каза както винаги с необикновено вдигната глава:

— Не зная дали ме познавате.

К. я погледна с присвити очи и отвърна:

— Разбира се, та вие живеете от доста дълго време у госпожа Грубах.

— Вие обаче, така поне мисля аз, не обръщате голямо внимание на пансиона — забеляза госпожица Монтаг.

— Не — призна К.

— Няма ли да седнете? — попита госпожица Монтаг.

Двамата издърпаха мълчаливо два стола на самия край на масата и седнаха един срещу друг: Но госпожица Монтаг стана тутакси пак, понеже беше забравила на прозореца чантичката си и отиде да си я вземе; тътрузеше краката си по пода през цялата стая. Щом се върна, като люлееше леко чантичката в ръката си, тя каза:

— Бих искала да разменя няколко думи с вас само по поръчение на моята приятелка. Беше решила да дойде лично, но днес се чувства малко неразположена. Моли да я извините и да изслушате мене вместо нея. Пък и тя не би могла да ви каже нищо повече от това, което ще ви кажа аз. Наопаки, мисля, че мога да ви кажа дори нещо повече, тъй като съм сравнително непричастна. Не мислите ли и вие така?

— Какво ли толкова има да се каже? — отговори К., който се умори да вижда очите на госпожица Монтаг спрени непрекъснато върху устните му; по този начин тя предварително си присвояваше известна власт върху това, което той тепърва щеше да каже. — Очевидно госпожица Бюрстнер не дава съгласието си за едно лично обяснение, за каквото бях я помолил.

— Така е — каза госпожица Монтаг — или, по-точно казано: съвсем не е така, вие се изразявате странно рязко. Общо взето, за такива обяснения не се дава съгласие, нито пък се случва обратното. Но може да се случи едната страна да смята обясненията за ненужни точно така е в нашия случай. Сега, след вашата забележка, аз мога да говоря открито. Вие сте помолили моята приятелка писмено или устно за един разговор. Приятелката ми обаче знае, поне аз трябва да допусна това, за какво ще се отнася този разговор и затова е убедена, по неизвестни за мене причини, че никой не ще има полза, ако разговорът действително се състои. Впрочем тя едва вчера и съвсем набърже ми разказа за това, като вметна, че във всеки случай и вие навярно не държите много на този разговор, защото само по някаква случайност сте се спрели на тази мисъл и сам, дори без никакво особено обяснение, ако не още сега, то все пак твърде скоро, ще съзнаете безсмислието на цялата тази работа. Аз отговорих, че това може би е правилно, но че все пак смятам за по-полезно да ви даде изричен отговор, за да се изяснят нещата напълно. Предложих да се натоваря с тази задача и след кратко двоумение моята приятелка отстъпи. Но аз се надявам, че сега съм действала и според вашето желание; защото дори най-малката несигурност в една най-нищожна работа все пак винаги е мъчителна и ако човек може да я отстрани лесно, както в настоящия случай, то по-разумно е то да стане незабавно.

Благодаря ви рече К. веднага, надигна се бавно, погледна най-напред госпожица Монтаг, после някъде над масата, накрая през прозореца — къщата среща беше огряна от слънце — и тръгна към вратата.

Госпожица Монтаг го последва няколко крачки, сякаш не му се доверяваше напълно. Но пред вратата двамата трябваше да се дръпнат назад, защото тя се отвори и влезе капитан Ланц.

К. за пръв път го виждаше отблизо. Той беше висок около четиридесетгодишен мъж със загоряло от слънцето месесто лице. Направи лек поклон, който се отнасяше до двамата, после пристъпи към госпожица Монтаг и почтително ѝ целуна ръка. Движенията му бяха много изискани. Вежливостта му спрямо госпожица Монтаг се различаваше очебийно от държането на К. към нея. Въпреки това не изглеждаше тя да е сърдита, защото, както се стори на К., понечи дори

да го представи на капитана. Но К. не искаше да го представят, тъй като не беше в състояние да се държи що-годе радушно нито към капитана, нито към госпожица Монтаг. За него целуването на ръката бе свързало двамата в една група, която си даваше вид на крайна безобидност и безкористие, но имаше за цел да го държи на разстояние от госпожица Бюрстнер. К. мислеше, че вижда не само това — той виждаше също, че госпожица Монтаг беше избрала добро средство, което обаче имаше две остриета. Тя преувеличаваше значението на връзката между госпожица Бюрстнер и К., преувеличаваше преди всичко значението на разговора, за който бе помолил той, и направи опит в същото време да извърти работата така, като че ли именно К. преувеличава всичко. Но тя се мамеше, К. не искаше да преувеличава нищо, той знаеше, че госпожица Бюрстнер беше проста машинописка нямаше да му се съпротивлява дълго. При това той умишлено не слагаше в сметката онова, което бе научил за госпожица Бюрстнер от госпожа Грубах. Всичко това му мина през ума, докато с едва забележимо кимване напускаше стаята.

Беше решил да се прибере веднага в стаята си, но късото изсмиване на госпожица Монтаг, което той долови из трапезарията зад себе си, го наведе на мисълта, че би могъл да поднесе една изненада на двамата, на капитана и на госпожица Монтаг. Огледа се наоколо си и се послуша дали няма да му попречи някой от другите стаи, но навсякъде беше тихо, чуваше се само разговорът в трапезарията, а от коридора, който водеше към кухнята, се носеше гласът на госпожа Грубах.

Случаят беше благоприятен. К. отиде до вратата за стаята на госпожица Бюрстнер и тихо похлопа. Понеже всичко остана, както си беше, той похлопа повторно, но за сега все още не последва отговор. Спеше ли? Или наистина беше неразположена? Или се спотайваше само затова, защото се досещаше, че само К. можеше да хлопа толкова тихо? К. реши, че тя се спотайва нарочно и похлопа по-силно, но понеже и това хлопане остана безрезултатно, накрая отвори внимателно вратата, като пак чувствуваше, че върши нещо нередно и отгоре на всичко безполезно.

В стаята нямаше никого. Впрочем самата стая почти не напомняше вече за онази стая, която знаеше К. До стената имаше сега две легла, поставени едно зад друго, три стола близо до вратата бяха отрупани с дрехи и бельо, един шкаф стоеше отворен. Госпожица

Бюрстнер вероятно беше излязла, докато в трапезарията госпожица Монтаг бе увещавала К. Обаче К. не беше поразен от това, защото почти не очакваше вече да завари госпожица Бюрстнер и бе направил този опит само напук на госпожица Монтаг. Но дважд по-неприятно му стана, когато, докато отново затваряше вратата, видя в отворената врата на трапезарията госпожица Монтаг и капитана. Двамата разговаряха и може би стояха там още от момента, когато К. отвори вратата на госпожица Бюрстнер; стараеха се да не изглежда така, като че ли наблюдават К., разговаряха тихо и нехайно следяха с очи движенията на К., както човек в разговор гледа разсеяно наоколо си. Но техните погледи все пак тежаха на К. и той побърза все покрай стената да се прибере в стаята си.

ГЛАВА ПЕТА

ЧОВЕКЪТ С ПРЪЧКАТА

Като минаваше вечерта на един от следващите дни през коридора, който отделяше кабинета му от главната стълба — този път той напускаше почти последен банката, само в експедицията в малкия светлинен кръг на електрическа крушка работеха още двама разсилни, а К. чу зад една врата, която водеше към някакъв килер за вехтории (както винаги бе предполагал, без някой да бе го видял със собствените си очи), ясни охкания. Той се спря учуден и се послуша още веднъж, за да установи дали не се заблуждава; за късо време се възцари тишина, но сетне пак се разнесоха охкания.

В първия момент К. реши да повика одного от разсилните, защото може би щеше да бъде необходим свидетел, ала веднага го обзе такова неукротимо любопитство, че той просто дръпна грубо и разтвори широко вратата. Предположението му се потвърди: помещението беше килер за вехтории — стари, неупотребявани вече печатни формуляри и празни глинени бутилки за мастило се търкаляха непосредствено зад прага. В самата стаичка пък имаше трима мъже, които стояха прегърбени поради ниския таван. Светеше им една свещ, закрепена на лавицата.

— Какво вършите тук? — попита К. едвам разбираемо от възбуда, но не високо.

Единият мъж, който очевидно имаше власт над другите двама и най-напред привлече погледа му върху себе си, беше навлякъл някаква особена, тъмна кожена дреха, която оставяше голи целите ръце от рамената надолу и шията почти до средата на гърдите. Той не отговори. Обаче другите двама извикаха:

— Господине, наредено му е да ни набие, понеже си се оплакал от нас на съдебния следовател.

И чак сега К. видя, че действително бяха пазачите Франц и Вилем и че третият държеше в ръката си пръчка, за да ги наложи с нея.

— Хм — рече К. и ги погледна втренчено, — аз не се оплаках, казах само какво се разигра в жилището ми. Но вярно е, че вашето държане тогава не беше безукорно.

— Господине — извика Вилем, а през това време Франц опита да се скрие зад него, навярно за да бъде в безопасност от третия, — ако знаехте колко малко ни плащат, бихте съдили по-меко за нас. Аз трябва да храня семейство, а Франц искаше да се ожени, та човек гледа да позабогатее както може, само с труд не става, дори да се съсипваш. Вашето фино бельо ме изкуши; разбира се на пазачите е забранено да постъпват така, аз извърших беззаконие, но стара традиция е пазачите да вземат бельото на подсъдимия, така е било винаги, повярвайте ми! Пък е и близко до ума: какво значение може да имат занапред такива неща за човек, имал нещастieto да бъде арестуван? Но, разбира се, ако той после повдигне публично въпрос, трябва да последва наказание.

— Аз не знаех нищо от това, което ми разправяте сега, не съм настоявал също да накажат някого от вас, аз говорех по принцип.

— Франц — обърна се Вилем към другия пазач, — не ти ли казах, че господинът не е настоявал да ни накажат? Сега сам чуваш: той дори не е знаел, че трябва да бъдем наказани.

— Не се трогвай от такива приказки — рече третият на К., — наказанието е не само справедливо, ами и неизбежно.

— Не го слушай — извика Вилем и се пресече само за да допре бързо до устата си ръката, по която третият бе го ударил с пръчката, — наказват ни само понеже ти си направил донесение против нас. Ако не беше им обадил, нямаше да ни се случи нищо дори да бяха узнали какво сме извършили. Може ли това да се нарече справедливост? Ние двамата, специално аз, работим отдавна като пазачи и се ползваме с добро име; ти самият си длъжен да признаеш, че ние, от гледна точка на началството, те пазихме добре. Надявахме се да ни повишат и положително скоро щяха да сложат и на нас пръчки в ръката, както на тогава, но той имаше късмет, че никой не е направил донесение срещу него, защото такава донесение наистина е твърде рядко явление. А сега, господине, всичко е загубено, на нашата кариера се слага край, занапред ще бъдем принудени да вършим работи далеч по-долни от службата на пазачи, а на всичко от горе сега търпим страшните болки от този бой.

— Мигар пръчката може да причини толкова силни болки? — попита К. и провери дебелината на пръчката, която третият мъж дигна пред него.

— Да, защото трябва да съблечем дрехите си и да останем съвсем голи — поясни Вилем.

— Ах, тъй! — рече К. и огледа от горе до долу човека с пръчката; той имаше загоряла от слънцето кожа като на моряк, лицето му беше свежо, но сурово. — Няма ли някаква възможност двамата да отърват боя? — попита го той.

— Не — отвърна човекът с пръчката и смеешком поклати глава. — Съблечете се! — заповяда той на пазачите, а на К. рече: — Не бива да им вярваш всичко, те вече са малко слабоумни от страх пред боя. Каквото ти разправи например този тук — той посочи Вилем — за някаква кариера, е направо смешно. Погледни го колко е тлъст! Първите удари с пръчката той изобщо няма да усети поради тлъстините. И знаеш ли защо е толкова затлъстял? Има навик да оплюсква закуската на всички арестувани. Не оплюска ли и твоята? Ето, не ти ли го казах! На човек с такъв търбух не може никога да сложат пръчка в ръката, напълно изключено е.

— Има и такива да бият с пръчка — настоя Вилем, който тъкмо откопчаваше колана на панталона си.

— Няма — рече човекът и го шибна така с пръчката по шията, че Вилем изтръпна цял, — не слушай какво се приказва, ами се събличай.

— Ще те възнаградя добре, ако ги пуснеш да си вървят — каза К. и извади портфейла си, без да го погледне повторно, защото такива сделки се сключват най-лесно, когато двете страни наведат очи към земята.

— А после ще отидеш да направиш донесение и срещу мене — каза човекът с пръчката, — та да напердашат и мене. Не, не!

— Бъди разумен! — рече К. — Ако бях искал тези двамата да бъдат наказани, сега нямаше да предлагам откуп за тях. Бих могъл просто да затръшна тая врата, за да не виждам, нито да чувам нещо и да се прибера в къщи. Но ето че не постъпвам така, а съвсем сериозно искам да ги избавя; ако ми бе минало през ума, че може да бъдат наказани, никога не бих назвал имената им. Защото аз съвсем не ги смятам за виновни, виновна е организацията, виновни са висшите чиновници!

— Така е! — извикаха пазачите.

Но човекът тутакси шибна и двамата по голия вече гръб.

— Ако тук под твоята пръчка се намираше някой от висшите съдии — продължи К. и докато говореше, натисна надолу пръчката, понечила отново да се издигне и замахне, — аз положително не бих ти пречил да го биеш, напротив, бих ти дал и пари, за да се подкрепиш и усилиш за доброто дело.

— Всичко, каквото говориш, звучи правдоподобно — каза човекът с пръчката, — но аз няма да позволя да ме подкупят. Назначен съм да бия с пръчка, значи, ще бия.

Пазачът Франц, който може би бе очаквал, че намесата на К. ще се увенчае с успех и затова преди се бе показал доста сдържан, сега, несъблякъл само още панталона си, отиде до вратата, падна на колене пред К., обвеси се на ръката му и замълви шепотом:

— Ако не можеш го накара да пощади двама ни, направи опит да отървеш поне мене. Вилем е по-стар от мене, във всяко отношение помалко чувствителен, пък и веднъж преди две-три години изтърпя леко наказание с пръчка, но аз още не съм опозоряван и стигнах до моя начин на действие само благодарение на Вилем, който е мой учител в добро и в лошо. Долу, пред банката, моята клета годеница чака да види как ще свърши тази работа, а аз се срамувам ужасно.

Той изтри плувналото си в сълзи лице със сакото на К.

— Няма да чакам повече — извика техният мъчител.

После улови с две ръце пръчката и заудря Франц, а през това време Вилем се сви в един ъгъл и наблюдаваше скрито боя, без да посмее да помръдне глава.

Из един път се разнесе писък, нададен от Франц, продължителен и неизменен писък, който сякаш не излизаше от човешка уста, а от измъчван инструмент; целият коридор закънтя от него, сигурно го чуваше цялата къща.

— Не пици! — извика К.

Той не можа да се сдържи и докато напрегнато гледаше в посоката, от която трябваше да дойдат разсилните, блъсна се о Франц, не силно, но все пак доволно силно, така че безпаметният клетник се строполи и конвулсивно заопипва с ръце пода. Но това не го спаси от ударите, пръчката го намери и на земята; докато той се валяше под нея, върхът ѝ равномерно се движеше ту нагоре, ту надолу.

И ето че отдалеко се зададе разсилен, а зад него и втори, К. бързо затръшна вратата, отиде до един прозорец, обърнат към двора, и го отвори. Письците секнаха напълно. За да не допусне разсилните да се приближат, той извика:

— Аз съм.

— Добър вечер, господин прокурист! — рече единият разсилен.
— Да не се е случило нещо?

— Не, не — отговори К., едно куче вие на двора.

Понеже разсилните въпреки това не мръднаха от мястото си, той добави:

— Можете да се върнете на работата си.

За да не бъде принуден да се впуска в разговор разсилните, той се наведе през прозореца. Когато след малко надникна отново в коридора, те бяха си отишли. Но К. остана до прозореца, не се решаваше да влезе повторно в килера, а не му се искаше и да се прибере в къщи.

Дворът, към който гледаше, беше малък, четириъгълен, заобиколен от всички страни с канцеларски помещения, всички прозорци бяха вече тъмни, само върху най-горните се задържаше отблясък от лунния зрак. К. напрегнато се опитваше да проникне с погледа си в тъмнината на един дворен ъгъл, където бяха вкарани и сякаш нанизани една в друга няколко ръчни колички. Терзаеше го мисълта, че не беше успял да осуети боя с пръчката, но той не беше виновен за несполуката си, ако Франц не бе се разпищял — разбира се, сигурно го е боляло много, но в решителни моменти човек е длъжен да се владее, — ако той не бе се разпищял, то К-, това поне бе твърде вероятно, би измислил някакво средство да предума човека с пръчката. Ако всички най-низши чиновници бяха пасмина, защо тогава именно човекът с пръчката, натоварен с най-безчовечната служба, да прави изключение? К. бе го наблюдавал зорко и забелязал как му светнаха очите, като видя банкнотата; и той явно само си даваше вид, че гледа сериозно на боя, за да поувеличи още малко сумата, предложена като подкуп. И К. не би се стискал, защото действително искаше да отърве пазачите; щом веднъж беше започнал да се бори против покварата на това съдоустройство, то от само себе си се разбираше, че ще напада и от тази страна. Ала в момента, когато Франц започна да пищи, всичко естествено пропадна. К. не можеше да допусне разсилните, а може би

и разни други хора, да дойдат и да го заварят как преговаря с ония трима в килера за вехтории. Не, наистина никой не биваше да изисква подобна саможертва от К. Ако бе имал намерение да го направи, то всичко би било по-просто: сам К. би се съблякъл и би предложил на човека с пръчката да наложи него вместо пазачите. Впрочем онзи положително не би приел тази замяна, понеже по този начин, без да получи някаква облага, все пак би нарушил тежко своето задължение; и по всяка вероятност би го нарушил двойно, защото, докато траеше съдебното следствие, К. сигурно трябваше да бъде неприкосновен за всички служаци в съда. Възможно беше обаче тук да е в сила някаква специална наредба. Във всеки случай К. не можеше да стори нищо друго, освен да затръшне вратата, макар че и след това сега съвсем не беше отстранена всяка опасност за К. Трябваше да съжалева също, че накрая беше блъснал и Франц, нещо, което можеше да се извини само от възбудата му.

Чу отдалеко стъпките на разсилните. За да не привлече вниманието им, той затвори прозореца и тръгна в посока към главната стълба. Спря за малко пред вратата на килера и се ослуша. Беше съвсем тихо. Човекът може да е претрепал пазачите, бе му дадена пълна власт над тях. К. бе протегнал вече ръка към дръжката на вратата, но пак я дръпна назад. Не можеше вече да помогне никому, а ей сега щяха да дойдат и разсилните; закле се обаче да повдигне въпрос за тая работа и доколкото беше по силите му, да накаже заслужено истинските виновници, висшите чиновници, нито един от които още не бе посмял да се мерне пред очите му.

Като заслиза по външната стълба на банката, К. заоглежда внимателно всички минавачи, но дори и по-далеко наоколо не се виждаше момиче, което да чака някого. Забележката на Франц, че го чака годеницата му, се оказа — все пак простима — лъжа, употребена с цел да се събуди по-голямо съчувствие.

Пазачите не излизаха от ума на К. и на следния ден; той извършваше работата си разсеяно и за да я свърши, видя се принуден да остане в кабинета си малко по-дълго, отколкото предния ден. Когато си тръгна за у дома и отново мина покрай килера, отвори като че по навик вратата. Загуби ума и дума пред това, което видя, вместо очакваната тъмнина. Всичко беше останало непроменено, така както бе го зърнал след снощното отваряне на вратата. Печатните формуляри и

глинените бутилки за мастило се търкаляха непосредствено зад прага, човекът с пръчката и още напълно съблечените пазачи бяха също там, на лавицата грееше свещта. Пазачите започнаха да хленчат и извикаха:

— Господине!

К. тутакси затръшна вратата и дори я удари няколко пъти с юмруци, като че ли така щеше да я затвори още по-здраво. После почти плачешком изтича при разсилните, които работеха спокойно на циклостилите и от почуда преустановиха заниманието си.

— Та разтребете най-сетне килера с вехториите! — извика К. — Ще затънем до гуша в мръсотия!

Разсилните изявиха готовност да свършат това на следния ден и К. кимна; не можеше да ги застави да се запретнат сега, по късна вечер, както собствено си бе наумил. Поприседна малко, за да остане още известно време близо до разсилните, прехвърли няколко копия, като мислеше по този начин да си даде вид, че ги проверява и после излезе, понеже схвана, че разсилните не биха се решили да си отидат заедно с него.

Тръгна си уморен и напълно разсеян за у дома.

ГЛАВА ШЕСТА

ЧИЧОТО. ЛЕНИ

Един следобед — К. беше много зает с приключване на кореспонденцията, — като се шмугна между двама разсилни, които носеха книга, в кабинета влезе неговият чичо Алберт, дребен земевладелец на село. Като го видя сега, К. не се изплаши толкова, колкото бе изплашил веднъж преди доста дълго време само от представата, че може да дойде чичо му. А чичото трябваше да дойде, това убеждение бе заседнало здраво в главата на К. от около един месец насам. Тогава още бе му се сторило, че го вижда да се приближава малко прегърбен, хванал в лявата си ръка меката панамена шапка, протегнал дясната още отдалеко и подаващ му я с безогледна бързина над писалището, като събаря всичко по пътя си. Чичото вечно бързаше, защото го преследваше фаталната мисъл, че през време на своя винаги само едnodневен престой в столицата трябваше да свърши всичко каквото бе си наумил, и не биваше по никакъв начин да пропусне някой случаен разговор, сделка или развлечение. И К., който му беше особено задължен като на някогашен настойник, трябваше да му се притичва на помощ във всевъзможни работи и да го приема за нощуване в стаята си. Обикновено го наричаше „Призракът от село“.

Веднага след приветствията — чичото нямаше време да седне в креслото, където го покани К. — той помоли за кратък разговор на четири очи.

— Необходимо е — каза той, като преглътна с мъка, — необходимо е за мое успокоение.

К. накара веднага разсилните да излязат от кабинета и им нареди да не пускат никого при него.

— Какво чувам, Йозеф? — извика чичото, когато останаха сами.

После седна на самото писалище и напъха под себе си разни книжа, без дори да погледне какви, та да може да седи по-удобно.

К. мълчеше. Знаеше какво го очаква, обаче внезапно отпуснал се след уморителната работа, той най-напред се отдаде на приятната

отпадналост и погледна през прозореца към отсрещната страна на улицата; от мястото си можеше да види само един малък, триъгълен отрез, късче гола стена между витрините на два магазина.

— Туйто, ти си гледаш през прозореца! — извика чичото с издигнати към небето ръце. Ради бога, Йозеф, отговори ми! Вярно ли е, мигар може да бъде вярно?

— Драги чичо каза К. и силом се откъсна от своята разсеяност, — та аз съвсем не зная защо си дошъл при мене.

— Йозеф — предупреди го чичото, — доколкото спомням, ти винаги говореше истината. Да схвана ли последните ти думи като лош знак?

— Досещам се защо си дошъл — каза К. послушно, — вероятно си чул за моя процес.

— Точно така — отговори чичото, като кимаше бално. — Чух за твоя процес.

— От кого? — попита К.

— Ерна ми писа — каза чичото. — Тя не дружи с тебе, ти за жалост нехаеш за нея, но въпреки това тя узнала. Писмото получих днес и естествено веднага потеглих насам! Не по някаква друга причина, но тази причина изглежда да е достатъчна. Мога да ти прочета на глас онова място в писмото, което се отнася до тебе.

Извади писмото от портфейла си.

— Ето го. Тя пише: „Йозеф не съм виждала отдавна, миналата седмица ходих веднъж в банката, но ми казаха, че Йозеф бил много зает и не ме пуснаха при него; чаках близо час, но сетне трябваше да се прибера в къщи, понеже имах урок по пиано. Много ми се искаше да поприказвам с него, но може би наскоро ще се удаде сгоден случай. За именния ми ден той ми изпрати голяма кутия шоколад, беше много мило и любезно от негова страна. Бях забравила да ви го пиша тогава, спомних си сега, понеже ме питате. Трябва да ви кажа, че в нашия пансион шоколадът изчезва веднага, още не ти е стигнало напълно до съзнанието, че са ти подарили шоколад и него вече го няма. Обаче що се отнася до Йозеф, искам да ви обадя още нещо. Както споменах по-горе, в банката не ме пуснаха да вляза при него, защото в момента преговарял с някакъв господин. След като почаках спокойно известно време, попитах един разсилен дали преговорите ще траят още дълго. Той каза, че това можело да се очаква, понеже вероятно се касаело за

процеса, заведен срещу господин прокуриста. Попитах го какъв е този процес, дали не се лъже, но той каза, че не се лъжел, имало процес, и то труден процес, но нещо повече не знаел. Той самият бил искал на драго сърце да помогне на господин прокуриста, защото бил добър и справедлив човек, но не знаел как да постъпи и би желал само, щото влиятелни господа да вземат присърце неговата работа. Сигурно щяло така да стане и в края на краищата всичко щяло да свърши благополучно, сега за сега обаче, както можело да се долови от настроението на господин прокуриста, положението не било добро. Естествено аз не придадох голямо значение на тия приказки, помъчих се дори да поуспокоя простодушния разсилен, забраних му да приказва пред други хора по тази работа и смятам всичко за брътвеж. Въпреки това ще бъде може би добре, ако ти, скъпи татко, при следващото си посещение проучиш въпроса; за тебе ще бъде лесно да научиш подробности и ако действително се окаже необходимо, да се намесиш чрез твоите високопоставени влиятелни познайници. Ако ли пък не е необходимо, което е най-вероятно, то поне скоро ще даде възможност на дъщеря си да те прегърне, което ще я изпълни с радост“. — Добро дете — каза чичото, след като прочете писмото и обърса няколко сълзи от очите си.

К. кимна. Поради различни безпокойства през последно време той беше забравил напълно Ерна, — беше забравил дори рождения ѝ ден и историята с шоколада явно беше съчинена с цел да не го изложи пред чичото и чинка му. Нейната постъпка беше много трогателна и положително нямаше да бъде достатъчно възнаградена с билетите за театър, които реши да ѝ изпраща редовно занапред, но сега не се чувстваше подходящ за посещения в пансиона и за беседи с малка осемнадесетгодишна гимназистка.

— И какво ще кажеш сега? — попита чичото, забравил заради писмото всяко бързане и вълнение и като че ли го четеше повторно.

— Да, чичо — рече К., — истина е.

— Истина? — извика чичото. — Кое е истина? Как изобщо може да бъде истина? Какъв е този процес? Все пак не е углавен процес, нали?

— Углавен процес — отговори К.

— И ти си седиш спокойно тук с един углавен процес на главата? — извика чичото, като все повече повишаваше глас.

— Колкото по-спокоен съм, толкова по-добре е за изхода на процеса — рече К. уморено, — не се страхувам от нищо.

— Това не може да ме успокои! — извика чичото. — Йозеф, драги Йозеф, помисли най-сетне за роднините си, за нашите неопетнени имена! Ти беше досега наша чест, не бива да станеш наш позор. Твоето поведение, — той погледна К. с косо наведена глава — не ми се нрави, невинен обвиняем не се държи така, ако още се усеща силен. Каж ми само веднага за какво се касае, та да опитам да ти помогна. Касае се естествено за банката, нали?

— Не — каза К. и стана. — Но ти говориш прекалено високо, драги чичо, разсилният навярно стои до вратата и подслушва. Това не ми е приятно. По-добре ще бъде да излезем. Тогава, доколкото мога, ще отговори на всичките ти въпроси. Зная прекрасно, че съм длъжен да дам сметка на рода.

— Правилно — извика чичото, — съвсем правилно! Хайде, побързай, Йозеф, побързай!

— Трябва само да дам още някои нареждания — каза К. и по телефона повика при себе си своя заместник, който след няколко секунди влезе в кабинета.

Чичото във възбудата си му посочи с ръка К., за да му даде да разбере, че той го е повикал, нещо, в което изобщо не можеше да има никакво съмнение. К., застанал прав пред писалището, обясни с тих глас на младия човек, който слушаше с хладно изражение на лицето, но внимателно, какво още трябваше да се свърши днес в негово отсъствие, като му показва и някои книжа. Чичото пречеше, защото изпърво стоеше наблизко с широко отворени очи и хапеше нервно устните си, без всъщност да слуша, но дори само представата за това беше достатъчна пречка. После пък започна да се разхожда нагоре-надолу из кабинета, като се спираше навремени пред прозореца или пред някоя картина и непрекъснато издаваше гласно различните си мисли: „За мене това е съвсем необяснимо!“ или „Каж ми сега само какво ще излезе от цялата тази работа!“

Младият човек се преструваше, че не забелязва нищо, изслуша спокойно нарежданията на К. докрая, записа си някои неща и излезе, след като се поклони на К., и на чичото, който обаче точно в този момент му обърна гръб, погледна през прозореца и с протегнати ръце

мачкаше пердетата. Вратата още не бе се затворила напълно, когато чичото извика:

— Най-сетне този палячо си отиде, сега можем да вървим и ние. Най-сетне!

За жалост нямаше начин да се накара чичото да прекрати въпросите си относно процеса, докато минаваха през просторния хол, където стояха неколцина чиновници и разсилни и който точно в това време прекосяваше заместник-директорът.

— Значи, Йозеф поде чичото, като отговаряше с леко отдаване чест на покланящите се околни, — кажи ми сега откровено какъв е този процес.

К. направи няколко безсъдържателни забележки, дори се позасмя и чак на стълбата обясни на чичото, не искал да приказва открито пред хората.

— Правилно — каза чичото, — но сега говори!

И се пригответи да слуша с наведена глава, като пушеше с къси, бързи всмуквания пурата си.

— Преди всичко, чичо — рече К., — съвсем не се касае за процес пред обикновен съд.

— Лоша работа — забеляза чичото.

— Какво? — попита К. и погледна чичото.

— Лоша работа, казах — повтори чичото.

Стояха на външната стълба, която водеше към улицата; тъй като изглеждаше, че портиерът се ослуша К. дръпна чичото надолу; оживеното улично движение ги погълна. Чичото, хванал подръка К., не разпитваше вече толкова настойчиво за процеса, вървяха дори известно време мълчаливо.

— Но как се случи това? — попита най-сетне чичото и се спря тъй внезапно, че минувачите подир него уплашено го заобиколиха. Такива работи все пак не се случват ненадейно, те се подготвят от дълго време, сигурно е имало признаци, защо не ми писа? Знаеш, че за теб ще направя всичко, та аз съм, тъй да се рече, все още твой настойник и до днес се гордеех с това. Аз ще ти помогна и сега естествено, но сега е много трудно, защото на процеса вече е даден ход. Най-уместно би било във всеки случай ти да си вземеш кратък отпуск и да дойдеш на село при нас. Сега забелязвам, че си и поотслабнал. На село ще позаякнеш, и то ще бъде от полза, понеже

положително ти предстоят големи напрежения. Освен това така до известна степен ще се отдалечиш от съда. Тук те разполагат с всевъзможни насилнически средства, които в случай на нужда могат автоматично да приложат и срещу тебе; на село обаче би трябвало най-напред да изпратят органите си или да се опитат да ти въздействат само писмено, телеграфически или по телефона. Това, разбира се, намалява силата на въздействието, не те освобождава наистина, но ти позволява да си отдъхнеш.

— Но те биха могли да ми забранят да замина — каза К., когато чичовите думи бяха притеглили в тоя ход на мисли.

— Не вярвам да го сторят отвърна замислено чичото, — твоето заминаване не може да накърни особено силно властта им над тебе.

— Мислех си — каза К. и улови подръка чичото, за да му попречи да се спре, — че ти ще придадеш още по-малко значение на цялата тази работа, но ето че и ти като мене си я туряш много на сърце.

— Йозеф — извика чичото и понечи да се освободи от него, за да може да застане на място, но К. не я пусна, — ти си се променил, винаги по-рано се отличаваеше със способността си да схващаш правилно нещата, а тъкмо сега си загубил тази способност, а? Да не искаш да загубиш процеса? Знаеш ли какво би означавало това? Би означавало, че ти просто ще бъдеш заличен. И че ще повлечеш със себе си всичките си роднини или най-малкото дълбоко ще ги унижиш. Йозеф, съвземи се най-сетне! Твоето равнодушие ме влудява. Като те погледне човек, почти му иде да повярва на пословицата: „Такъв процес е загубен, преди да започне.“

— Драги чичо — каза К., — всяка тревога е излишна, все едно дали от твоя или от моя страна. Процеси не се печелят с тревога, признай и ти малко моя практически опит, както аз признавам твоя, който винаги и сега още зачитам, дори да ме изненадва. Понеже казваш, че ще повлека и рода със себе си в тоя процес (колкото се касае до мене, аз съвсем не мога да проумея как би могло да стане, но това е без значение тук), то аз на драго сърце ще се вслушам във всички твои съвети. Само отиването на село смятам за неизгодно, дори приемам твоя начин на мислене, защото би означавало бягство и гузност. Освен това тук наистина ме преселват, но аз мога също сам по-добре да придвижвам работата.

— Правилно — съгласи се чичото с такъв тон, като че ли сега най-сетне мненията им са се доближили. — Аз ти го предложих само защото виждах работата застрашена от твоето равнодушие, ако останеш тук, и сметнах за по-изгодно да действам аз вместо тебе. Но, разбира се, много по-добре ще бъде, ако ти самият я придвижваш, като напрегнеш всичките си сили.

— По тази точка, значи, сме единомдушни — рече К. — И какво ще ме посъветваш сега да предприема най-напред?

— Аз трябва естествено да поразмисля още по твоя въпрос — отвърна чичото, — недей забравя, че от двадесет години насам живея почти непрекъснато на село и по тази причина нюхът ми в тия неща е поотслабнал. От само себе си се разхлабиха и някои връзки с важни личности, които може би са осведомени по-добре. Знаеш прекрасно, че като живея на село, хората ме позабравиха. Човек забелязва това всъщност чак когато възникнат подобни затруднения. Пък и твоята история ми дойде донякъде неочаквано, макар че след писмото на Ерна аз по някакъв странен начин вече предугаждах нещо подобно, а като те видях днес, бях почти твърдо уверен в това. Но както и да е, най-важното сега е да не се губи време.

Още докато приказваше, подигнал се на пръстите на краката си, той бе направил знак на един автомобил и повлече К. подире си в колата, като в същото време подвикна някакъв адрес на шофьора.

— Отиваме сега у адвоката Хулд — каза той, — бяхме съученици с него. Сигурно си чувал това име. Не си? Много чудно. Та той е твърде известен като защитник и адвокат на сиромасите. Лично аз обаче храня особено голямо доверие в него като човек.

— Съгласен съм с всичко, каквото решиш да вършиш каза К., макар да изпитваше неудоволствие от бързината и настойчивостта, с които чичото подлови неговия случай; пък и не го радваше много, че отива като подсъдим при един адвокат на сиромаси. — Не знаех — добави той, — че за такава работа може да се потърси помощта на адвокат.

— Естествено, че може! — извика чичото. — Това се разбира от само себе си. Защо не? А сега ми разкажи всичко, каквото се е разиграло до днес, за да съм ориентиран подробно по въпроса.

К. започна веднага да разказва, без да премълчава нищо, пълната му откровеност беше единственият протест, който можеше да си

разреши сам, срещу гледището на чичото, че този процес бил голям позор. Името на госпожица Бюрстнер спомена само веднъж, и бегло, но това не накърни откровеността му, защото между госпожица Бюрстнер и процеса нямаше никаква връзка. Докато разказваше, той гледаше през прозореца на колата и наблюдаваше как приближаваха тъкмо онова предградие, където се намираха съдебните канцеларии; обърна внимание на чичото върху това обстоятелство, но той не откри нищо особено очебийно в подобно съвпадение.

Колата спря пред една тъмна къща. Чичото позвъни още в партера на първата врата; докато чакаха, той усмихнато разкри едрите си зъби и пошушна:

— Осем часът, необичайно време за посещения на клиенти. Но Хулд няма да ми се разсърди.

В мъничкото прозорче на вратата се появиха две големи черни очи, погледнаха набърже двамата посетители и изчезнаха; ала вратата не се отвори. Чичото и К. си потвърдиха взаимно факта, че са видели двете очи.

— Нова домашна помощница, която се страхува от непознати хора — обясни чичото и похлопа повторно.

Очите пак се появиха, сега човек можеше да каже, че са почти тъжни, но може би и това беше само привидно, предизвикано от открития газов пламък, който гореше със силно съскане близко над главите им, но светлината му беше слаба.

— Отворете — извика чичото и заудря с юмрук по вратата, — ние сме приятели на господин адвоката!

Господин адвокатът е болен — чу се шепот зад тях.

Пред една врата в дъното на малкия коридор стоеше господин в халат и им съобщи това с извънредно тих глас. Чичото, вече побеснял от дългото чакане, се обърна рязко и попита:

— Болен ли? Казвате, че бил болен? — и се запъти заканително към него, сякаш този господин беше самата болест.

— Отвориха — рече господинът, посочи към вратата на адвоката, поприбра халата си и се скри.

Вратата наистина беше отворена; една млада девойка — К. веднага позна тъмните поизпъкнали очи, с дълга бяла престилка стоеше в хола и държеше свещ в едната ръка.

— Друг път отваряйте по-бързо! — извика чичото, вместо да поздрави, докато девойката правеше лек реверанс. — Ела, Йозеф — каза той после на К., който се мушна бавно покрай девойката.

Но понеже чичото, без да се спира, забърза към една врата, тя рече:

— Господин адвокатът е болен.

К. продължаваше да се удивлява на девойката, която вече бе се обърнала, за да заключи отново входната врата. Лицето ѝ беше обложено като у кукла, но заоблени бяха не само бледите страни и брадички, а и слепоочията и челото.

— Йозеф! — извика повторно чичото, а после попита девойката: — Пак сърдечното страдание, нали?

— Така мисля и аз — отвърна тя.

Беше успяла вече да мине пред тях със свещта и да отвори вратата на стаята. В един ъгъл на тази стая, където светлината на свещта още не достигаше, в леглото се надигна нечие лице с дълга брада.

— Кой дойде, Лени? — попита адвокатът.

Не можа да познае посетителите, понеже светлината на свещта го заслепяваше.

— Аз съм, старият ти приятел Алберт — обади се чичото.

— Ах, Алберт! — рече адвокатът.

И отново се отпусна назад върху възглавниците, сякаш ме беше нужно да се преструва пред този човек.

— Наистина ли си толкова зле? — попита чичото и седна на ръба на леглото. Не вярвам. Сърдечна атака е и ще премине като предишните.

— Възможно е — каза тихо адвокатът, — но този път е по-силна от всякога преди. Дишам трудно, не мога никак да спя и ден след ден губя сили.

— Тъй — каза чичото и натисна здраво с едната си ръка панамената шапка върху коляното си. — Тази новина е лоша. Впрочем грижат ли се за тебе както трябва? Пък и тук е толкова тъжно, толкова тъмно! Изтече много време, откак за последен път бях тук, тогава ми се видя по-ведро. Твоята малка госпожица също няма весел вид или се преструва.

Девојката все още стоеше със свещта блиско до вратата; доколкото можеше да се схване от неопределения ѝ поглед, тя гледаше по-скоро К., а не чичото, дори сега, когато той говореше за нея. К. се опираще на един стол, който сам беше избутал блиско до девојката.

— Когато човек е тежко болен като мене — рече адвокатът, — трябва да има спокойствие. На мене не е тъжно. — И след къса пауза добави: — Лени ме гледа добре, тя е старателна.

Но тези думи не можаха да убедят чичото, той явно беше настроен зле срещу болногледачката и макар да не възрази на болния, все пак я следеше със строг поглед сега, когато тя се приближи до леглото, постави свещта на ноцната масичка, наведе се над адвокатата пооправи възглавниците и през това време размени шепотом няколко думи с него. Чичото сякаш забрави, че трябва да се съобразява с болния, стана, тръгна подире ѝ насам-натам и К. не би се учудил, ако я хванеше отзад за полите на роклята и я дръпнеше от леглото.

Сам К. наблюдаваше всичко спокойно, болестта на адвокатата му беше донякъде дори добре дошла, защото не можеше да се противопостави на усилията, които чичото полагаше около неговия въпрос, и с удоволствие установи сега отклонението на тия усилия в друга посока, без самият той да бе допринесъл с нещо за това отклонение. И ето че чичото каза, може би умишлено, само за да оскърби болногледачката:

— Госпожице, моля ви, оставете ни за малко насаме — искам да обсъдя един личен въпрос с моя приятел.

Девојката, която бе се навела още по-ниско над болния и в момента оправяше чаршафа до стената, само извърна глава и каза много спокойно, съвсем различно от чичото, чиито думи сякаш се запъваха от гняв и после отново се разливаха по-спокойно:

— Виждате, господинът е толкова болен, че не може да обсъжда никакви лични въпроси.

Тя вероятно само за удобство повтори израза на чичото — все пак дори безпристрастен човек можеше да схване това като подигравка — обаче чичото подскочи като ужилен.

— Слушай, проклетнице — издума той доста неразбрано в първото кълколене на раздразнението си.

К. се уплаши, макар да бе очаквал нещо подобно, и се спусна към чичото с явно намерение да му запуши с двете си ръце устата. За

щастие обаче зад девойката се надигна болният, чичото се начумери, като че ли гълташе нещо гадно, и после продължи по-спокойно:

— Разбира се, ние също не сме си загубили още ума; ако това, което изисквам, беше невъзможно, аз нямаше да го изисквам. Моля, излезте сега!

Болногледачката стоеше права до леглото, обърната изцяло към чичото, но милваше с едната си ръка, както се стори на К., ръката на адвоката.

— Ти можеш да кажеш всичко пред Лени — рече болният несъмнено с тон на настойчива молба.

— Работата не се отнася до мене — отвърна чичото, — не е моя тайна.

И се обърна, сякаш не му минаваше през ума дори да се впуска в по-нататъшни преговори, но оставяше време на другия да поразмисли.

— Ами за кого се отнася? — попита адвокатът със съвсем отпаднал глас и отново се отпусна назад.

— За моя племенник — каза чичото, — аз го и доведох. — И го представи: — Прокурисът Йозеф К.

— О — рече болният много по-живо и протегна ръка на К. — Простете, съвсем не ви забелязах. Излез, Лени — обърна се той после към болногледачката, която вече не се съпротивляваше, и ѝ подаде ръка, сякаш се разделяха за дълго време. — Значи — каза той на края на чичото, който бе се приближил, също помирнен, — не си дошъл да навестиш един болен човек, идеш по работа.

Изглеждаше така, като че ли представата за посещение на болен човек досега бе парализирала адвоката, защото из един път той се ободри, остана през цялото време облакът на една ръка, което сигурно беше доста уморително, и непрекъснато дърпаше кичур косми по средата на брадата си.

— Ето че вече изглеждаш много по-здрав — каза чичото, — след като оная вещица излезе. — Но се пресече и пошушна: — Обзалагам се, че подслушва!

Озова се на един скок до вратата и я отвори. Ала зад вратата нямаше никого и чичото се върна не разочарован, защото неподслушването от страна на девойката му се струваше още по-голяма злоба, но все пак сърдит.

— Не си прав по отношение на Лени — забеляза адвокатът.

Но не се зае да брани болногледачката и така може би искаше да даде да се разбере, че изобщо не е необходимо да я брани. После продължи с много по-отзивчив тон:

— Що се отнася до работата на господин племенника ти, аз ще се сметна, разбира се, щастлив, ако силите ми стигнат за тая извънредно трудна задача; много се опасявам, че няма да стигнат, но във всеки случай няма да оставя неопитано нищо; ако аз не смогна сам, би могло да привлечем още някого. Ще бъда напълно откровен: въпросът ми изглежда толкова интересен, че едва ли бих се решил да откажа каквото и да било участие в него. Ако сърцето ми не издържи, то поне ще намери тук достоен повод да рухне окончателно.

На К. се стори, че не е разбрал ни дума от цяла тази реч и погледна чичото, сякаш за да получи обяснение от него, но чичото седеше със свещта в ръка на нощната масичка, от която едно стъкълце с лекарства бе паднало вече и се търкаляше на килима, кимаше на всичко, казано от адвоката, съгласяваше се с всичко и сегиз-тогиз поглеждаше към К., като го подканяше с очи да се съгласява и той.

Да не би чичото да бе разказал по-рано на адвоката за тоя процес? Не, невъзможно беше, всичко, което предхождаше посещението им тук, изключваше подобно съмнение. Ето защо той каза:

— Не разбирам.

— Да, може би аз съм ви разбрал криво? — попита адвокатът също така учуден и смутен като К. — Може би аз прибързах. За какво всъщност искахте да говорите с мене? Аз помислих, че се касае за вашия процес?

— Естествено — обади се чичото и после попита:

— Какво собствено искаш?

— Откъде изобщо знаете вие нещо за мене и за процеса ми? — попита К.

— Ах, тъй! — рече усмихнат адвокатът. — Та нали съм адвокат, движа се в съдебни среди, където се приказва за разни процеси и човек запазва в паметта си нетипичните, особено когато се касае за племенника на някой приятел. В това няма нищо странно.

— Какво собствено искаш ти? — вметна чичото повторно. — Много неспокоен си.

— Вие се движите в тези съдебни среди? — попита К.

— Да — отговори адвокатът.

— Питаш като дете — каза чичото.

— Ами къде да се движа, ако не в средата на хора от моята специалност? — добави адвокатът.

Думите му прозвучаха толкова категорично, че К. изобщо не отговори. Искаше му се да каже: „Та нали вие имате работа със съда в съдебната палата, а не с оня на тавана!“ — но не се осмели действително да го каже.

— Трябва да вземете пред вид — продължи адвокатът с тон, сякаш съвсем излишно и между другото разясняваше нещо, което се разбираше от само себе си, — трябва да вземете пред вид, че от общуването с такива хора аз извличам също големи изгоди за моите клиенти, които в много отношения, за които дори просто не бива да се приказва винаги. Естествено сега поради болестта съм малко възпрепятстван, но въпреки това ме навестяват добри приятели от съда и така все пак научавам туй-онуй. Може би научавам повече от някои, които са напълно здрави и прекарват целия ден в съда. Ето на пример в този момент имам един мил гост.

И показва към един тъмен ъгъл.

— Къде? — попита К. крайно изненадан и поради това почти грубо.

Огледа се неуверено наоколо си. Светлината на малката свещ далеч не стигаше до насрещната стена. В ъгъла действително се размърда нещо. Чичото дигна високо свещта и сега в нейната светлина там се виждаше един възстар господин, седнал до малка масичка. Той сигурно не беше дори дишал и затова бе останал толкова дълго време незабелязан. Но сега се изправи много бавно и неохотно, явно недоволен, че бяха спрели вниманието си на него. Изглеждаше, като че искаше с двете си ръце, които движеше подобно на къси крила, да отбие всякакво представяне и приветствие, като че не искаше по никакъв начин да безпокои другите с присъствието си и като че настойчиво молеше да го върнат отново в тъмното и да забравят присъствието му. Но това негово желание не можеше вече да бъде удовлетворено.

— Работата е там, че вие ни изненадахте с посещението си — каза адвокатът за обяснение и направи насърчителен знак на господина да се приближи, което онзи стори бавно, като се оглеждаше

нерешително на всички страни и все пак с известно достойнство, — господин канцеларският директор... ах, да, простете, забравих да представя моят приятел Алберт К., неговият племенник, прокурист Йозеф К., а тук господин канцеларския директор... Господин канцеларският директор, значи имаше любезността да ме навести. Значението на такова посещение може да прецени в същност само един посветен човек, който знае с каква работа е отрупан господин канцеларският директор. Но въпреки това той дойде, ние побеседвахме спокойно, доколкото позволяваше моята слабост, наистина не забранихме на Лени да допуска гости, защото не очаквахме такива, смятахме обаче, че трябва да останем насаме. Но ти, Алберт, заблъска с юмруци по вратата и господин канцеларският директно се премести с масичката и стола в ъгъла. Сега излиза, че е възможно, сиреч ако е налице съответното желание за това, да обсъдим един въпрос, който интересува всинца ни, и затова спокойно можем да се съберем отново. Господин канцеларски директор — рече той, като понаведе глава усмихнат раболепно и посочи един стол с облегалка близо до леглото.

— За съжаление мога да остана само няколко минути каза радушно канцеларският директор, разположи се удобно на стола с облегалката и погледна часовника, — зове ме работата. Все пак не искам да пропусна случая да се запозная с един приятел на моя приятел.

Той понаведе глава в посока към чичото, който изглеждаше много доволен от новото познанство, но природно беше така устроен, че не умееше да изразява чувства на преданост и затова посрещна думите на канцеларския директор с висок смях, породен от смущение.

Каква грозна гледка! К. можеше да наблюдава спокойно всичко, защото другите нехаеха за него. Канцеларският директор, види се по навик и понеже вече бе измъкнат от тъмния ъгъл, пое властта над разговора; адвокатът, чиято слабост в началото може би трябваше да му послужи само за прогонване на новите гости, слушаше внимателно с ръка на ухото; чичото, все още със свещта в ръка — сега я балансираше на бедрото си и това караше адвоката често да поглежда разтревожен нагам, — скоро преодоля напълно смущението си и беше явно възхитен както от начина, по който говореше канцеларският директор, така и от кротките, вълнообразни движения на ръцете, с които придружаваше думите си.

К., опрял се на долния край на леглото, стоеше може би дори умишлено напълно пренебрегнат от канцеларския директор и служеше само за слушател на старите господа. Впрочем той и не знаеше за какво ставаше реч, та мислеше ту за болногледачката и за лошото държание на чичото към нея, ту за това дали не бе виждал по-рано някъде канцеларския директор, може би дори на събранието при първото разследване. Дори да се мамеше, този канцеларски директор все пак би могъл прекрасно да застане в първата редица на участниците в събранието, между старите господа с орделите бради.

Внезапно във в хола се разнесе шум като от чупене на порцелан и застави всички да се ослушат.

— Ще отида да видя какво е станало — каза К. и излезе бавно, сякаш още даваше възможност на другите да го задържат.

Щом влезе в хола и почака да привикне към тъмнината, върху ръката му, с която още държеше вратата, се сложи друга, малка ръка, много по-малка от ръката на К., и затвори тихо вратата. Беше болногледачката, която бе чакала тук.

— Не е станало нищо — пошепна тя, — аз запратих една чиния срещу стената, за да ви изкарам от стаята.

Обзет от стеснение, К. каза:

— Аз също мислех за вас.

— Толкова по-добре — рече болногледачката, — елате!

След няколко крачки стигнаха до една врата с матово стъкло, която болногледачката отвори и каза:

— Влезте де!

Беше работната стая на адвоката; доколкото можеше да се види в лунната светлина, озаряваща сега само една малка, четириъгълна част от пода пред всеки един от трите големи прозореца, стаята беше обзаведена с тежки, стари мебели.

— Насам — каза болногледачката и посочи едни тъмна ракла с облегалка, цялата покрита с резба.

Още щом седна, К. се огледа в стаята. Тя беше висока и просторна, клиентите-сиромаси на адвоката сигурно се чувстваха като загубени тук. На К. се стори, че вижда ситните крачки, с които посетителите се приближаваха към огромното писалище. Но после забрани това и гледаше неотстъпно само болногледачката, която

седеше съвсем близо до него и го притискаше към страничната облегалка.

— Мислех — каза тя, — че сам ще се сетите да излезете и да ме потърсите, за да не става нужда аз първа да ви повикам. Странно нещо. Най-напред, още като влязохте, не сваляхте очи от мене, а сетне ме накарахте да чакам. Впрочем наричайте ме Лени — добави бързо и ненадейно, като че ли не биваше да се губи нито миг от техния разговор.

— На драго сърце — отвърна К. — Но що се отнася до странността, Лени, тя е лесно обяснима. Та, първо, аз бях длъжен да изслушам брътвежите на старите господа, не можеше да побягна безпричинно, и, второ, аз не съм нахален, а по-скоро стеснителен, пък и вие, Лени нямахте вид, че човек може да ви завладее с първото посягане.

— Не е това — възрази Лени, метна ръка над облегалката и погледна К., — ами аз не ви се харесах, а и сега навярно не ви се харесвам.

— Само да ми се харесвате, не би било чак толкова много — каза К. уклончиво.

— О! — възкликна тя усмихната и доби известно надмощие благодарение забележката на К. и нейното леко възклицание.

Ето защо К. помълча известно време. Понеже вече беше привикнал към тъмнината на стаята, можа да различи някои подробности от обстановката. Особено се набиваше в очи една голяма картина, окачена вдясно от вратата, и той се наведе, за да я види по-добре. На картината беше нарисуван мъж в съдийска тога, седнал на високо кресло като на престол, позлатата на което изпъкваше силно върху картината. Необикновеното се състоеше в това, че този съдия не седеше там спокойно и достолепно, ами притискаше силно лявата си мишца върху задната и страничната облегалка, докато дясната беше напълно свободна и само пръстите на ръката държаха страничната облегалка, сякаш той всеки миг беше готов да скочи с буйно и може би възмутено движение, за да каже нещо решително или дори да произнесе присъда. Който гледаше картината, трябваше да си представи подсъдимия пред най-високото стъпало на стълбата, горните стъпала на която се виждаха на картината, покрити с жълт килим.

— Може би този е моят съдия — каза К. и посочи с пръст към картината.

— Аз го познавам — рече Лени и също дигна очи към картината, — той често идва тук. Рисуван е на младини, но не е възможно да е имал дори най-малка прилика с картината, защото е много дребен на ръст. Въпреки това е накарал живописеца да го удължи на картината, защото е безумно суетен... като всички тук. Аз също съм суетна и много недоволна, задето никак не ви се харесвам.

На тая забележка К. отговори само с това, че прегърна Лени и я притегли към себе си; тя безмълвно опря глава на рамото му. После той пак се върна на подхванатия разговор, като попита:

— Какво е служебното му положение?

— Той е съдебен следовател — отвърна Лени.

После улови ръката на К., с която той бе я прегърнал, и започна да си играе с пръстите му.

— Пак прост съдебен следовател — рече К. разочарован, — висшите чиновници се крият. Но все пак седи на кресло, което е същински престол.

— Всичко това е измислено — обясни Лени, навела лице над ръката на К., — в действителност той седи на кухненски стол, на който е сложен сгънат конски чул. Но необходимо ли е да мислите непрекъснато за процеси си? — добави тя бавно.

— Не, съвсем не — отвърна К., — вероятно дори мис ля твърде малко за него.

— Но не там е грешката ви — каза Лени. — Аз дочух, че сте били прекалено неотстъпчив.

— Кой го разправя? — попита К.

Чувстваше тялото ѝ до гърдите си и гледаше буйните ѝ тъмни коси, навити на твърди къдри.

— Ако кажа и това, ще издам твърде много — отговори Лени. — Моля ви, не питайте за имена, ами поправете грешката си, не бъдете занапред толкова неотстъпчив, защото срещу този съд човек не може да се брани, трябва да направи самопризнание. При пръв удобен случай признайте всичко, чак тогава ще имате възможност да се изплъзнете, чак тогава. Впрочем и то не може да стане без чужда помощ, но за тази помощ не бива да се страхувате, аз самата ще ви помогна.

— Вие знаете много нещо за този съд и за мошеничествата, необходими тук — рече К. и я сложи на скута си, понеже тя прекалено силно се притискаше до него.

— Така е добре — каза тя.

Намести се удобно на скута му, като приглади полата си и пооправи блузата. После обви с две ръце шията му, дръпна се назад и се вгледа дълго в очите му.

— Ами ако не направя самопризнание, ще можете ли да ми помогнете и тогава? — попита той за опит.

„Аз набирам жени да ми помагат — помисли той до някъде учуден; — най-напред госпожица Бюрстнер, после жената на съдебния разсилен и накрая тази малка болногледачка, която, види се, има някаква необяснима потребност от мене. Как се е разположила на скута ми като че ли тук е единственото подходящо за нея място!“

— Не — отвърна Лени и бавно поклати глава, — това не ще мога да ви помогна. Но вие съвсем не искате помощта ми, тя не ви интересува, вие сте своенравен и нищо не е в състояние да ви убеди... Имате ли любовница? — попита тя след малко.

— Не — рече К.

— О, сигурно имате! — извика тя.

— Да, истина е — призна К. — Представете си, аз се отрекох от нея и все пак нося дори фотографията ѝ у себе си.

Тя го помоли и той ѝ показа една снимка на Елза; свита на скута му, Лени заразглежда портрета.

Беше моментална фотография: Елза беше снета след един вихрен танц, който тя играеше с голямо удоволствие в локала, полите ѝ още летяха, вдигнати на дипли от въртенето, ръцете ѝ се опираха на твърдите бедра, шията беше извита и тя гледаше смеешком встрани, но от снимката не можеше да разбере кому се смееше.

— Стегнала се е много силно в кръста — каза Лени и посочи мястото, където това по нейно мнение можеше да се види. И добави: — Не ми се нрави, много е непохватна и груба. Но навярно спрямо вас е кротка и мила, за това може да се съди от снимката. Такива едри, яки момичета често не умеят нищо друго, освен да бъдат кротки и мили. Но би ли се пожертвала за вас?

— Не — каза К., — не е нито кротка и мила, нито би се пожертвувала за мене. Пък и аз досега не съм изпитвал от нея нито

едното, нито другото. Аз дори не съм разглеждал никога портрета ѝ толкова подробно както вие.

— Значи, не държите много за нея — рече Лени, — значи, тя съвсем не ви е любовница.

— Любовница ми е — възрази К., — не вземам думата си назад.

— Дори сега да ви е любовница — вметна Лени, — няма да чувствате много тежко отсъствието ѝ, ако я загубите или я заместите с някоя друга, например с мене.

— Разбира се — каза К. усмихнато, — допустимо е, но тя има едно голямо предимство пред вас, именно, че не знае нищо за моя процес и дори да знаеше нещо, изобщо не би мислила за него. Тя не би се потрудила да ме увещава да проявя отстъпчивост.

— Това не е предимство — забеляза Лени. — Щом няма никакви други предимства, не губя кураж. Има ли някакъв телесен недъг?

— Телесен недъг ли? — попита К.

— Да — каза Лени, — защото аз имам един такъв малък недъг, вижте!

Тя разпери средния и безименния пръст на дясната си ръка, съединителната кожа между които стигаше почти до най-горната става на късите пръсти. В тъмнината К. не успя да види веднага какво му показваше, това тя улови неговата ръка и я сложи върху своята, за да установи опипом недъга.

— Каква игра на природата! — извика К., огледа цялата ѝ ръка и добави: — Каква хубава хищническа ципичка!

Лени наблюдаваше с един вид гордост как К. удивен разделяше и събираше непрекъснато двата ѝ пръста, в края на краищата бегло ги целуна и ги пусна.

— О — извика тя веднага, — вие ме целунахте!

И бързо-бързо с отворена уста се покатери по колене на скута му.

К. почти поразен вдигна очи към нея — сега, когато беше толкова близко до нея, от нея лъхаше някаква горчива, възбудителна миризма като от черен пипер; улови с две ръце главата му, притисна я до гърдите си наведе се и започна да хапе и целува шията му, хапеше дори косите му.

— Вие я заменихте с мене — викаше тя от време и време, — видите ли, вече я заменихте с мене!

После коляното ѝ се плъзна и тя с лек вик почти падна на килима; К. я обгърна с две ръце, за да я задържи, но тя го притегли долу към себе си и промълви:

— Сега ще бъдеш мой!

— Ето ти ключа от пътната врата, идвай, когато пожелаеш!

Тези бяха последните ѝ думи и една безцелна целувка улучи гърба му, когато той се обърна да излезе.

Щом излезе от пътната врата, видя, че ръмеше дъжд. Той понечи да отиде до средата на улицата, откъдето може би щеше да зърне още веднъж Лени на прозореца, но от един спрял пред къщата автомобил, който К. в разсеяността си съвсем не бе забелязал, изскочи чичото, улови го за двете мишци и го блъсна до пътната врата, сякаш искаше да го закове там.

— Момко — извика той, — как можа да направиш това! Ти навреди ужасно на каузата си, която потръгна добре. Завря се някъде с тая млада, мръсна особа, която свръх всичко очевидно е любовница на адвоката, и с часове се губиш с нея. Не измисляш дори някакъв предлог, не потулаваш нищо, не, действаш съвсем открито, тичаш при нея и оставаш с нея. А през това време ние седим на купчинка: чичото, който се трепе за тебе, адвокатът, когото трябва да спечелим за тебе, и преди всичко канцеларският директор, тази голяма клечка, която просто има главната дума по твоя въпрос в сегашния му стадий. Ние обсъждаме как би могло да ти се помогне, аз трябва да се отнасям много внимателно към адвоката, той пък към канцеларския директор и ти имаш пълно основание да ме подкрепиш. Вместо това ти се губиш. В края на краищата това не може да се потули, а те, разбира се, са вежливи, обиграни мъже, не отварят дума за това, щадят ме, ала накрая също не могат да се владеят по-дълго и понеже не могат да говорят за твоята постъпка, онемяват. Няколко минути седяхме мълчаливо и се заслушахме дали най-сетне няма да дойдеш. Но напусто. Най-сетне канцеларският директор стана, защото остана много по-дълго, отколкото възнамерявал изпърво, сбогува се, явно ме съжاليا, без да може да ми помогне, с някаква невъобразима любезност почаква още известно време на вратата, после си отива. Естествено аз се зарадвах, че той си отиде, защото вече задушавах от притеснение. Но твоята

постъпка се отрази още по-силно на болния адвокат, този добряк просто не можеше да говори, когато си вземах сбогом с него. Ти навярно допринесе за неговата окончателна разруха и така ускоряваш смъртта на човек, от когото се нуждаеш. А мене, чичо си, оставяш на дъжда — пипни само да видиш, мокър съм до костите, да те чакам с часове, да се тревожа и терзя.

ГЛАВА СЕДМА

АДВОКАТ. ФАБРИКАНТ. ХУДОЖНИК

Един зимен ден преди пладне — във в мътния зрак валеше сняг — К. седеше в кабинета си и вече се чувстваше крайно уморен, макар да беше още рано. За да бъде оставен на мира поне от низшите чиновници, той бе поръчал на разсилния да не пуска никого тях, понеже бил зает с някаква по-голяма работа. Но вместо да работи, той се въртеше на стола си, размести бавно някои предмети по масата, после обаче, без да го съзнава, отпусна цялата си ръка изпружена върху плота на масата и продължи да седи неподвижно с отпуснатата глава.

Мисълта за процеса вече не го напускаше. И по-рано често бе разсъждавал дали не би било добре да изготви писмена защита и да я подаде в съда. Щеше да вмъкне в нея кратък животопис и за всяко щогоде важно събитие да обясни по какви съображения е действал именно така, дали този начин на действие или негово сегашно гледище следва да се отхвърли, или да се одобри и какви основания би могъл да изтъкне в полза на едното или на другото. Изгодите от такава писмена защита в сравнение с обикновената защита от страна на адвоката, който впрочем и иначе съвсем не беше безукоризнен, бяха несъмнени. Та К. съвсем не знаеше какво предприема адвокатът; във всеки случай не беше много нещо, защото от месец насам той не бе го викал при себе си, а пък и в нито един от досегашните разговори К. не беше останал с впечатление, че този човек би могъл да постигне много за него. Преди всичко той почти не бе го разпитвал, а тук имаше да се пита толкова много. Главното беше да се пита. К. чувстваше, че самият той би могъл да зададе всички необходими въпроси. Адвокатът, наопаки, вместо да пита, сам разказваше или седеше мълчаливо насреща му, навеждаше се малко напред над писалището, навярно понеже недочуваше, дърпаше кичур от брадата си и гледаше надолу към килима, може би точно онова място, където К. беше лежал с Лени. Сегиз-тогиз даваше на К. някои кухи напътствия, каквито обикновено

се дават на деца, държеше така също безполезни и отегчителни речи, за които К. не мислеше да му плати нито пара при окончателното уреждане на хонорара.

След като адвокатът реши, че го е унижил достатъчно, започваше обикновено отново да го покуражава. Разказваше му после, че имал по-рано много сходни процеси, които спечелил напълно или отчасти, процеси, които, външно погледнати, били още по-безнадеждни от този, макар в действителност може би да не били толкова трудни. Ей в това чекмедже — при тези думи той почука на някакво чекмедже на писалището — имал опис на такива процеси, но за съжаление не бил в състояние да му покаже нищо писмено, понеже се касаело за служебни тайни. Въпреки това сега естествено за К. бил добре дошъл големият опит, добит от него благодарение на всички тези процеси. Той, разбира се, започнал незабавно да работи и вече почти бил изготвил първата молба. Тя била много важна, тъй като първото впечатление, направено от защитата, често определя цялата насока на съдебната процедура. За съжаление случвало се понякога — бил длъжен все пак да спре вниманието на К. върху това обстоятелство — съдиите изобщо да не четат първите молби. Просто ги прилагали към преписките, като изтъквали, че за сега били по-важни разпитът и следенето на обвиняемия, отколкото разните писаници. Ако молителят много настоявал, добавяли още, че щом съберат всички необходими материали, преди да вземат решение, ще проверят документите към делото, значи, и тази първа молба, естествено по реда на постъпването. За съжаление обаче в повечето случаи не ставало така, първата молба обикновено бивала забутана неизвестно къде или изобщо загубвана, но дори да се запазела докрая, едва ли щели да я прочетат — така бил подочул адвокатът. Всичко това било прискърбно, но имало известно оправдание. К. все пак не бивало да изпуска из предвид, че съдопроизводството не е публично, можело да стане публично, ако съдът сметне това за необходимо, обаче законът не повелявал публичност. Вследствие на това и съдебните документи, преди всичко обвинителният акт, били недостъпни за обвиняемия и за неговия защитник, ето защо човек не знаел изобщо или най-малкото не знаел точно срещу какво трябва да насочи първата молба, затова тя можело само съвсем случайно да съдържа нещо от значение за каузата на обвиняемия. Действително целесъобразни и аргументирани молби

можело да се съставят по-късно, когато в хода на разпитите на обвиняемия изпъкнат по-ясно или бъдат отгатнати отделните точки на обвинението и тяхната мотивировка. При тези условия защитата естествено се намира в твърде неизгодно и трудно положение. Но и това е направено умишлено. Затова според закона защитата в същност не е позволена, а само търпяна, спори се дори по въпроса дали от съответния текст в закона следва да се подразбира, че поне е търпяна. По тази причина, строго погледнато, не съществуват признати от закона адвокати; всички хора, които се явяват като адвокати пред този съд, са фактически ходатаи. Това естествено се отразява твърде унизително върху цялото съсловие и когато К. следващия път отидел пак в съдебните канцеларии, нека надникнел в адвокатската стая, за да добие представа и за това. Щял по всяка вероятност да изтръпне от страх, като види оная сбирщина там. Самата тясна и ниска стая, отредена за тях говорела за презрението, с което се отнасял съдът към тези хора. В тази стая прониквала светлина само през едно малко таванско прозорче, разположено толкова високо, че ако човек рече да погледне навън — където пък пушекът от един съвсем близък комин влиза в носа и окадява лицето, — трябва да потърси по-напред някой колега, който да му подложи гръб. Подът в тази стая — нека приведем само един пример още за тамошните порядки — е пробит от около една година насам и дупката не е чак толкова голяма, че човек да пропадне през нея, но достатъчно зейнала, за да хлътне с крак чак до хълбока. Адвокатската стая се намира на втория таван; хлътне ли някой, значи, то кракът му провисва надолу в първия таван, и то точно в коридора, където чакат страните по делото. В адвокатските среди наричат тези условия позорни и това не е силно казано. Оплакванията пред администрацията не се увенчават с ни най-нищожния успех, а, от друга страна, на адвокатите е най-строго забранено да внасят каквито и да било промени в тази стая на собствени разноски.

Обаче и това отношение спрямо адвокатите е също обосновано. Целта е защитата да се отстрани по възможност съвсем, та всичко да легне върху плещите на самия обвиняем. Това становище в същност не е лошо, но ще бъде напълно погрешно от това да се прави изводът, че в този съд адвокатите са ненужни за обвиняемия. Наопаки, в никой друг съд те не са толкова необходими, колкото в този. Защото съдопроизводството, общо взето, е тайно не само за обществеността,

но и за обвиняемия. Естествено само в границите на възможното, но тези граници са твърде широки. Обвиняемият също няма право да надникне в съдебните документи, а твърде трудно е от разпитите да вадиш заключения за преписката, послужила за основа на тези разпити; особено трудно е това за обвиняемия, който е пристрастен в преценката си и не може да събере мислите си поради всевъзможни тревоги. И тук именно се намесва защитата.

Общо взето, защитниците не се допускат да присъстват на разпити, ето защо те трябва след разпитите, по възможност още пред вратата към стаята на съдебния следовател, да узнаят обвиняемия как е протекъл разпитът и да извлекат от тези често вече твърде объркани сведения онова, което може да се използва при защитата. Ала това не е най-важното, защото по този начин не може да се узнае много нещо, макар че и тук, разбира се, както навсякъде другаде, по-способният узнава повече от другите. Въпреки това най-важното остават личните връзки на адвоката, в тях е заложена главната стойност на защитата.

Както и да е, от всичко, което сам е преживял, К. навярно е схванал вече, че най-долната съдебна инстанция не е свършена, че в нея работят недобросъвестни и продажни чиновници, поради което, тъй да се рече, в строгата изолация на съда се появяват пролуки. През тях именно се промъкват повечето адвокати, тук те подкупват и шпионират, имаше дори случай, поне в миналото, да се открадват цели преписки. Не може да се отрече, че по този начин в първия момент може да се постигнат дори неочаквано благоприятни за обвиняемия резултати, с които именно се перчат тези адвокатчета и примамват нова клиентела; по тези първи благоприятни резултати нямат никакво значение или не предвещават нищо хубаво за по-нататъшния ход на процеса. Действително полезни са само почтените лични връзки, и то с по-висши чиновници, под което трябва да разбираме естествено само по-висши чиновници от долните инстанции. Единствено по този начин може да се повлияе върху хода на процеса, макар и на първо време незабележимо, по-късно обаче все по-явно и по-явно.

Разбира се, на това са способни малко адвокати и в случая изборът на К. бил твърде сполучлив. Само още може би един или двама адвокати биха могли да се похвалят с подобни връзки, каквито имал доктор Хулд. Те впрочем нехаели за оная сбирщина в адвокатската стая и нямали нищо общо с нея. Ала поддържали два

по-тесен контакт със съдебните чиновници. Не било дори винаги нужно доктор Хулд да ходи в съда, да чака в холовете на съдебните следователи дали случайно ще се мярнат и наспроти настроението им да постигне в повечето случаи само някакъв привиден успех или дори да остане и без него. Не, та нали К. видял с очите си, че чиновниците, между тях по-големи, идват сами тук, дават му с готовност сведения — открити и ясни или поне такива, които лесно може да се изтълкуват, — обсъждат по-нататъшния ход на процесите, нещо повече: в отделни случаи убеждават в правотата на противното гледище и на драго сърце се съгласяват с него. Разбира се, тъкмо в това отношение човек не бива да им вярва прекомерно; макар да са изказали твърдо новото си, изгодно за защитата становище, все пак може би оттук отиват направо в канцеларията си и на другия ден издават съдебно решение с напълно противоположно съдържание и може би дори още по-строго за обвиняемия, отколкото е било първото им намерение, от което, според собствените им уверения, се отказали. Естествено човек не може да се брани, защото онова, което казвали на четири очи, е казано именно на четири очи и не допуска никакви публични изводи дори тогава, когато защитата съвсем не се стреми да си запази ненакърнена благосклонността на господата. От друга страна, пък било също вярно, че тези господа влизали в досег със защитата — естествено само с една веща защита — не, да речем, само от човеколюбие или от приятелски чувства, не, по-скоро може да се каже, че те донякъде се осланят на нея. Тук именно се проявяват недостатъците на една съдебна организация, която още в наченките си установява системата на тайния съд. Чиновниците не общуват с населението, те са добре подготвени за обикновени, средни по значение процеси, защото такъв процес следва, така да се каже, автоматично пътя си, нужно е само сегиз-тогиз да се побутне; но пред съвсем прости, както и пред особено трудни дела те често се изправят безпомощни — понеже неотстъпно, денем и нощем, са заровени в своите закони, те нямат нормален усет за човешки отношения и неговата липса в такива случаи им създава големи мъчности. Тогава идват да се посъветват с адвоката и някой разсилен зад тях носи толкова тайната иначе преписка. До този прозорец неведнъж са били сварвани господа, които едва ли някой е очаквал да види тук, заварени са да гледат просто безнадеждно към уличката, а през това време адвокатът седи пред писалището си и

проучва преписката, за да може да им даде добър съвет. Впрочем именно в такива случаи можело да се види, че тези господа гледат невъобразимо сериозно на своята професия и изпадат в голямо отчаяние пред спънки, които те не могат да преодолеят по същество. Тяхната длъжност изобщо не била лека, щяло да бъде много несправедливо, ако човек смята, че службата им е лека. Йерархията и възходящата система на съда била безкрайна и дори посветените не можели да видят върха ѝ. Процедурата в съдилищата общо взето, била тайна и за низшите чиновници, затова те просто не били в състояние да следят точно по-нататъшния ход на делата, които обработват; делото влизало в тяхното зрително поле често без те да знаят откъде идва и къде отива по-нататък. Значи, на тези чиновници се изплъзва изводът, който може да се направи при проучване отделните стадии на процеса, крайното решение и мотивите към него. На тях е разрешено да се занимават само с онази част на процеса, която е отделена за тях от закона, така че за по-нататъшния развой, сиреч за резултатите от тяхната собствена работа, те обикновено знаят по-малко от защитата, която по правило, нали, остава почти до края на процеса във връзка с обвиняемия. Значи, и в тази насока те могат да узнаят от защитата доста ценни неща. Като вземел пред вид всичко това, К. не бивало да се чуди по-дълго на сприхавостта у чиновниците, която понякога — всеки знаел това от собствен опит — ги карала да оскърбяват посетителите. Всички чиновници били сприхави дори когато изглеждали спокойни. Естествено най-много си патили от тях дребните адвокати. Разправя се например следната случка, която е твърде правдоподобна. Стар чиновник, добър, кротък човек, се заел с някакво трудно дело, заплетено още повече от писмените изложения на адвоката; проучвал го непрекъснато един ден и една нощ, защото тези чиновници фактически прилежни като никои други. На разсъмване, след двадесет и четири часова, вероятно не твърде резултатна работа, той отишъл на входната врата, застанал там в засада и изхвърлял надолу по стълбата всеки адвокат, който искал да влезе. Събрали се адвокатите на долната площадка на стълбата и заобсъждали какво да правят; от една страна, нямали в същност право да влизат в съда, затова юридически не можели да предприемат нищо срещу чиновника, трябвало също, както вече споменал, да внимават да не настроят чиновниците срещу себе си. От друга страна обаче, всеки ден въвн от

съда бил загубен за тях и затова имали голям интерес да влязат. В края краищата решили единодушно да накарат стария господин да капне от умора. Непрекъснато изпращали един адвокат да се изкачи по стълбата и горе — след колкото е възможно по-дълга, но пасивна съпротива — да допусне оновова да го изхвърли по стълбата, където на долния край го улавяли колегите му. Това продължило около час и старият господин, вече поизтощен и от нощния труд, наистина се уморил и се прибрал в канцеларията си. Адвокатите долу изпърво не повярвали и изпратили най-напред едного да провери дали зад вратата действително няма никого. Чак тогава влезли и вероятно не посмели да кажат дори гък. Защото на адвокатите — а дори най-невзрачният от тях вижда поне отчасти какви са порядките — и през ум не минава да се помъчат да внесат и наложат някакви подобрения в работата на съда. Докато — и това е твърде знаменателно — почти всеки подсъдим, дори съвсем простодушни хора, още при първото разглеждане на делото започват да промишляват над предложения за подобрене и така често пилеят време и сили, които биха могли да употребят много по-полезно другаде. Единствено правилното било човек да се примири с царуващите порядки. Дори ако би било възможно да се подобрят отделни неща — това обаче е глупаво суеверие, — в най-добрия случай би се постигнало нещо за бъдещи дела, но човек ще навреди безмерно на самия себе си, защото с това ще привлече особеното внимание на вечно жадното за мъст чиновничество. А не бива да се привлича вниманието им! Трябва да се държим спокойно дори когато всичко се върши противно на здравия разум! Трябва да се помъчим да осъзнаем, че този огромен съдебен организъм ще пребъде вечно, така да се каже, във висящо положение и, че ако самостоятелно променим нещо на мястото, на което се намираме, сами се лишаваме от почвата под краката си и можем да паднем в пропаст, докато огромният съдебен организъм сам и лесно ще се компенсира на друго място за дребната засечка — защото всичко е свързано помежду си — и ще остане непроменен, може дори, което е донякъде по-вероятно, да стане още по-затворен, още по-внимателен, още по-строг, още по-злобен. Ето защо да оставим адвокатите да си гледат работата, вместо да им пречим. От укорите няма голяма полза особено когато не можем да обясним причините им в тяхното пълно значение, но все пак трябвало да се каже колко много навредил К. на

каузата си със своето поведение към канцеларския директор. Името на този влиятелен човек стояло в списъка на онези, чрез които могло да се предприеме нещо за К., но сега трябвало, току-речи, да се задраска. Той явно умишлено се прави, че не чува дори бегли споменавания на процеса. Е, да, понякога чиновниците били като децата. Те се докачат често от безобидни неща за съжаление обаче поведението на К. не влизало в тяхното число, — докачат се до такава степен, че престават да говорят дори с добрите си приятели, извързват лице при случайни срещи и им пречат където могат. Но после някой път, за най-голяма изненада — без особена причина, започват да се смеят от някаква дребна шега, която човек си е позволил именно защото всичко вече изглежда безнадеждно, — и ето че си ги придобрил. Да, било едновременно и трудно, и лесно да определиш поведението си към тях, нямало твърди правила за тая работа. Понякога било удивително, че един-единствен средно дълъг човешки живот изобщо е достатъчен да обгърнеш толкова много неща, за да можеш да работиш с известен успех в тази област.

Настават обаче и мрачни часове, каквито преживява всеки човек, когато си мислиш, че не си постигнал абсолютно нищо, когато ти се струва, че си спечелил само онези дела, които от самото начало са били предопределени да вземат добър край и което би станало дори без всякаква външна намеса, обаче си губил всички други въпреки цялото тичане насам-натам, въпреки всички усилия и всички дребни, привидни успехи, на които толкова си се радвал. Тогава, разбира се, нищо вече не ти изглежда сигурно и ако някой ти зададе съвсем конкретен въпрос какво е станало, ти не ще посмееш да отречеш, че именно поради чужда намеса са тръгнали по крив път дела, които по естеството си е трябвало да протекат благополучно. Това е също един вид самоувереност, но тя остава и единствената ти утеха.

Такива пристъпи на обезверяване — защото наистина се касае за пристъпи, за нищо друго — сполитат адвокатите главно тогава, когато внезапно бъде изтръгнат из ръцете им някой процес, доведен от тях доста далече, и то задоволително напред. Това като че е най-лошото, което може да сполети един адвокат. Процесът им бива отнет не от подсъдимия; това не се случва почти никога, защото подсъдимият, взел вече определен адвокат, трябва да остане при него, каквото и да става. Та как би могъл той изобщо, щом веднъж е използвал чужда помощ, да

се справи после сам? Това, значи, не се случва, обаче навремени се случва, процесът да избие неочаквано в посока, където адвокатът вече не бива допуснат. Просто изтръгват из ръцете на адвоката и процеса, и обвиняемия, и всичко друго; тогава не помагат и най-здравите връзки с чиновниците, защото те сами не знаят нищо. Работата е там, че процесът е навлязъл в стадий, когато вече не се допуска никаква чужда помощ, където с него се занимават недостъпни съдийски състави, където адвокатът не може да се добере вече до обвиняемия. Тогава някой божи ден човек се прибира у дома и заварва върху писалището си безчислените молби по делото, съставяни от него с такова голямо старание и с прекрасни надежди; те му се изпращат обратно, понеже не бива да минат в новия стадий на процеса, и представляват сега късове хартия без всякаква стойност. Ала това още не означава, че процесът е загубен, съвсем не, най-малкото няма никакво дълбоко основание за подобна мисъл, човек само не знае вече нищо за процеса и занапред няма да научи нищо за него. За щастие такива случаи са изключения и дори ако процесът на К. би бил един от тези случаи, той все пак понастоящем е още твърде далеко от подобен стадий. А тук се разкривали богати възможности за адвокатска работа и К. трябвало да бъде уверен, че тези възможности ще бъдат използвани. Както споменал по-рано, той още не бил подал молбата, нямало защо да се бърза, много по-важни били предварителните разговори с меродавни чиновници и те вече са се състояли. Трябвало да признае открито, че не навсякъде постигнал успех. Било много по-добре сега за сега да не издава никакви подробности, които ще се отразят само неблагоприятно на К. — биха могли прекалено да го обнадеждат или прекалено да го наплашат; ще му кажел само, че отделни чиновници се изказали твърде благоприятно и проявили голяма готовност, докато изказванията на други не били толкова благоприятни, но въпреки това съвсем не отказали своето съдействие. Общо взето, значи, резултатът бил твърде отраден, но от това обстоятелство не бивало да се вадят по-особени включения, тъй като по този начин започвали всички предварителни преговори и едва по-нататъшното развитие на нещата ще покаже ползата от предварителните преговори. Във всеки случай още нищо не било загубено и ако му се удаде още въпреки всичко да спечели и канцеларския директор за тази цел бил предприел вече това-

онова, — тогава, както се изразяват хирурзите, раната щяла да бъде чиста и можели спокойно да чакат по-нататъшния ход на нещата.

Адвокатът беше неизчерпаем в такива и подобни приказки. Те се повтаряха при всяко посещение. Винаги имаше напредък, но той никога не можеше да му обади в какво се състои този напредък. Работеше неотстъпно над първата молба, но тя все не беше готова и в повечето случаи при следващото посещение се оказваше, че това било много полезно, тъй като последните две-три седмици били твърде неблагоприятни за подаване на молбата — а никой не бил в състояние да предвиди такова нещо. Ако К. сегиз-тогиз, напълно изнурен от дългите приказки на адвоката, промълвеше, че дори като се вземат пред вид всички тези мъчнотии — работата напредвала много бавно, адвокатът отвърщаше, че тя съвсем не напредвала бавно, но че наистина биха били вече много по-напред, ако К. бе се отнесъл своевременно до адвоката. За съжаление обаче той пропуснал това и този пропуск щял да има и други вредни последици, не само загубата на време.

Единствено благотворно прекъсване на тези посещения беше Лени, която винаги съумяваше да нагласи работата така, че донасяше чая на адвоката в присъствие на К. После заставаше права зад К., уж наблюдаваше как адвокатът донякъде алчно се навеждаше ниско над чашата, наливаше си чай и пиеше, а тя през това време даваше скрито на К. да улови ръката ѝ. Цареше пълно мълчание. Адвокатът пиеше чай, К. стискаше ръката на Лени, а Лени се осмеляваше сегиз-тогиз да погали кротко косите на К.

— Ти още ли си тук? — запитваше я адвокатът, след като изпиеше чая.

— Искях да изнеса съдовете — отговаряше Лени.

Двамата си стисваха за последен път ръцете, адвокатът изтриваше устата си и започваше с нови сили да увещава К.

Какво искаше да му вдъхне адвокатът: утеха ли или отчаяние? К. не знаеше, но смяташе за положително установено, че защитата му не се намира в добри ръце. Всичко, каквото приказваше адвокатът, можеше да бъде правилно, макар че съвсем прозрачно беше и желанието му да се самоизтъкне, колкото бе възможно повече; и вероятно никога досега не беше водил такъв сложен процес, какъвто по негово мнение беше процесът на К. Но твърде съмнителни оставаха

непрекъснато подчертаваните лични връзки с чиновниците. Щеше ли да си послужи с тях изключително в полза на К.? Адвокатът никога не забравяше да забележи, че става дума за низши чиновници, сиреч за чиновници на твърде зависима длъжност, и известни обрати в процесите вероятно можеха да имат значение за кариерата им. А може би те използваша адвоката, та чрез него да постигнат такива обрати, които естествено винаги са неизгодни за обвиняемия? Може би не вършеха това във всеки процес, разбира се, не беше вероятно; сигурно имаше и процеси, в течение на които те облагодетелстваха адвоката в замяна на неговите услуги, защото навярно също имаха интерес да не навредят на доброто му име.

Но ако действително беше така, по какъв начин биха се намесили те в процеса на К., щом този процес, както заявяваше адвокатът, беше много заплетен, значи, важен процес, и още в самото начало бе привлякъл силно вниманието на съда? Човек не можеше да се двоуми дълго какво биха направили те. Признаци за това се забелязваха вече в обстоятелството, че първата молба все още не беше подадена макар процесът да продължаваше вече месеци, и че всичко, по думите на адвоката, било още в наченките си; естествено това беше твърде удобно, за да приспиш обвиняемия и да го държиш в състояние на безпомощност, та после внезапно да го поразии със съдебното решение или най-малко с уведомлението, че приключеното в негова вреда съдебно дирене ще бъде отнесено до по-горната инстанция.

Беше безусловно нужно К. да се намеси сам. Той не можеше да отпъди това убеждение именно в такива състояния на безкрайна умора, както тая зимна утрин, когато всичко в главата му се въртеше мимо волята му все около делото. Предишното негово пренебрежение към процеса вече не съществуваше. Ако би бил сам на този свят, той лесно би могъл да нехае за процеса, макар в същност да беше и сигурно, че в такъв случай изобщо не би се стигнало до процес. Сега обаче чичото бе го завел вече при адвоката, значи, семейните съображения също играеха роля; неговото положение не беше вече напълно независимо от хода на процеса, той самият непредпазливо и с известно необяснимо задоволство беше споменал за процеса пред някои познайници, други бяха узнали за него по неизвестен начин, отношението му към госпожица Бюрстнер също изглеждаше да се колебае в съответствие с процеса; накъсо казано, К. не можеше вече да избира дали да приеме

процеса, или да го отхвърли — той беше с двата крака вътре и трябваше да се брани. Толкова по-зле за него, ако се чувстваше уморен.

Във всеки случай и засега нямаше основание за прекалена тревога. К. бе съумял за сравнително късо време да се издигне до днешната си висока длъжност в банката и да се задържи на тази длъжност при всеобщо признание; сега трябваше само да понасоочи към процеса тези способности, които бе прилагал преди, и нямаше никакво съмнение, че всичко ще вземе добър край. Необходимо беше най-напред, ако искаше да постигне нещо, да отклони предварително всяка мисъл за евентуална вина. Нямаше никаква вина. Процесът не беше нищо друго освен една голяма сделка, каквито сам той често бе сключвал с печалба за банката, сделка, в границите на която по правило се криеха различни опасности и те именно трябваше да бъдат отбити. За тази цел обаче не биваше човек да си играе с мисли за някаква си вина, а колкото е възможно по-здраво да държи мисълта за собствена изгода. От тази гледна точка беше също неизбежно в най-скоро време, най-добре още тази вечер, да отнеме пълномощното на адвоката си. Наистина според неговите, на адвоката, приказки това било нещо нечувано и навярно много оскърбително, но К. не можеше да търпи, щото неговите усилия в процеса да срещнат препятствия, създадени може би от собствения му адвокат. А щом веднъж се отървеше от адвоката, трябваше незабавно да подаде молбата и по възможност всеки ден да настоява тя да бъде разгледана. За тази цел естествено нямаше да бъде достатъчно К. да седи наред с другите в коридора на съда и да слага шапката си под пейката. Лично той или жените, или други, изпратени от него лица, трябваше из ден в ден да висят на главите на чиновниците и да ги заставят, вместо да гледат през решетките какво става в коридора, да седнат на работната си маса и да проучат молбата на К. И трябваше да се постоянства в тези усилия, да се организира и следи всичко, съдът щеше най-сетне да се блъска с един подсъдим, който умее да брани правото си.

Но докато К. се решаваше да извърши всичко това, то съставянето на молбата му създаваше непреодолима трудност. Порано, преди около една седмица, той можеше само с някакво чувство на срам да помисли, че може един ден да се види принуден да състави сам такава молба; съвсем не беше помислял, че тази работа може да бъде и трудна.

Спомни си, че една сутрин, точно когато беше затрупан с работа, внезапно бутна всичко настрана и сложи пред себе си бележника, та поне за опит да нахвърли мислите си за подобна молба и после евентуално да оставя тая черновка на разположение на тромавия си адвокат; ала точно в този момент се отвори вратата на директорския кабинет и с гръмогласен смях при него влезе заместник-директорът. Тогава това беше крайно неприятно на К., макар че заместник-директорът не бе се смял на молбата, за която не знаеше нищо, а на някакъв борсов виц, който току-що бяха му разказали; за да бъде разбран напълно, този виц трябваше да бъде допълнен с рисунка. И ето че заместник-директорът, навел се над писалището на К., взе от ръката на К. молива му и нахвърли тази рисунка върху листа на бележника, предназначен за молбата.

Днес К. не чувстваше никакъв срам, молбата трябваше да се подаде. Ако в банката не му останеше свободно време за нея, а това беше твърде вероятно, тогава ще работи над нея нощем в къщи. Не стигнеха ли нощите, щеше да вземе отпуск. Но не биваше да се спре насред път, това беше най-глупавото нещо не само в деловия живот, но винаги и навсякъде. Съставянето на молбата представляше, разбира се, почти безкрайна работа. Не трябваше човек да бъде много страхлив и прав, за да стигне лесно до мисълта, че беше невъзможно да завърши някой ден такава молба. Не от мързел или лукавство, които може би възпираха единствено адвоката при нейното изготвяне, а защото беше необходимо К. да опише и подложи на всестранна проверка целия си живот в неговите най-невзрачни постъпки и събития, съхранени в паметта; но как да направи това, като не знаеше в какво се състои обвинението и докъде би могло то евентуално да бъде разширено!

И колко печална беше подобна работа свръх всичко друго! Тя би била може би подходяща, когато се пенсионира, да занимава вдетинения му ум и така да му помогне да прекарва по-лесно дългите си дни. Но сега, когато всички мисли на К. бяха нужни за банковата му дейност; точно сега, когато той все още се издигаше означаваше вече заплаха за заместник-директора, а часовете му летяха невъобразимо бързо; сега, когато като млад човек искаше да се наслаждава през късите вечери и нощи — сега именно му се налагаше да започне да съставя тази молба!

Мислите му отново избиха в жалби. И неволно, само за да сложи край на всичко, той потърси опипом бутона на електрическия звънец за хола. Докато го натискаше, погледна часовника. Единадесет... Значи, беше пропилял в унес цели два часа — дълго, ценно време! — и се чувстваше естествено по-изнурен от преди. Все пак това време не беше загубено, той беше взел решения, които можеха да му принесат полза.

Освен най-различни писма разсилните му донесоха визитните картички на двама господата, които чакаха вече доста дълго. И бяха много важни клиенти на банката, които човек собствено не биваше да заставя да чакат. Защо идеха по такова несгодно време и защо — така като че ли питаха пък господата зад затворената врата — иначе тъй прилежният К. използваше за частни работи най-хубавото служебно време? Уморен от всичко досегашно днес и очакващ уморен онова, което щеше да последва, К. стана, за да приеме първия посетител.

Влезе един дребен, пъргав господин, фабрикант, когото К. познаваше добре. Той изказа съжаленията си, че може би е попречил на К. в някоя важна работа. К. от своя страна изказа съжаление, задето е заставил фабриканта да чака толкова дълго. Но изрече дори това съжаление по такъв машинален начин и с такъв фалшив тон, че фабрикантът трябваше да го почувства, ако не беше всецяло в плен на мисълта за търговската работа, която бе го довела тук. Вместо това той бърже извади из всички джобове сметки и таблици, разгъна ги пред К., обясни различни пера, поправи една малка грешка в изчислението, която забеляза дори при това бегло преглеждане, припомни на К. една сходна сделка, която бе сключил с него преди около година, спомена между другото, че този път друга банка се домогвала при най-големи жертви до тази сделка, и в края на краищата млъкна, за да чуе мнението на К. И действително в началото К. слушаше внимателно приказките на фабриканта, мисълта за важната сделка завладя после и него, но за жалост не за дълго; скоро той престана да слуша, после известно време кима с глава в отговор на шумните възклицания на фабриканта, но накрая се отказа и от това, като се ограничи да гледа плешивата глава, наведена над книжата, и да се пита кога най-сетне фабрикантът ще осъзнае, че от всички негови приказки няма полза. Но щом онзи млъкна, К. изпърво наистина помисли, че фабрикантът е спрял да говори, за да даде нему възможност да направи признанието,

че не е способен изобщо да го слуша и със съжаление установи по напрегнатия поглед на готовия на всякакви възражения фабрикант, че търговският разговор би трябвало да продължи. Ето защо наведе глава като по заповед и бавно започна да движи молива нагоре-надолу по книжата, спираше тук-там и се вторачваше в някоя цифра.

Фабрикантът предполагаше, че ще има възражения, може би цифрите действително не са твърдо установени, може би не те бяха решаващи, във всеки случай фабрикантът покри с длан книжата и започна отново едно съвсем общо описание на сделката, като се приближи съвсем до К.

— Трудно ще бъде — рече К., като нацупи устни.

И понеже книжата, единственото, на което можеше да се опре, бяха покрити, той неволно се отпусна върху страничната облегалка на стола. Дигна дори едва-едва очи, когато се отвори вратата на директорския кабинет и в нея не съвсем ясно, а сякаш като зад ефирен воал застана заместник-директорът.

К. не се замисли по-дълго над неговата поява, а проследи само непосредственото въздействие, което беше добре дошло за него. Защото фабрикантът скочи тутакси от стола и се завтече към заместник-директора, но на К. се искаше онзи да стори това десеторно по-бързо, понеже се опасяваше, че заместник-директорът може пак да изчезне.

Този страх се оказа напразен, господата се срещнаха, подадоха си ръце и се запътиха дружно към писалището на К. Фабрикантът се оплака, че прокуриста проявява твърде слаб интерес към сделката и посочи К., който под погледа на заместник-директора отново наведе глава над книжата. А когато после другите двама се облегнаха на писалището и фабрикантът се запретна да покори сега заместник-директора за себе си, на К. се стори, че двамата мъже, чийто ръст той си представяше огромен, преговарят през главата му относно него самия. Той започна бавно и внимателно да извърта очите си нагоре, помъчи се да разбере какво ставаше там, без да гледа, взе от писалището един лист, сложи го върху дланта си и го заиздига постепенно към господата, като в същото време самият той стана от стола си. Не мислеше при това за нищо определено, а действаше така, воден само от чувството, че именно така трябва да се държи, когато

един ден завърши голямата молба, необходима за неговото пълно освобождаване от отговорност.

Заместник-директорът, който много внимателно взе участие в разговора, погледна съвсем бегло листа, изобщо не прочете какво пишеше там — защото важното за прокуриста беше неважно за него, — взе го от ръката на К. и каза:

— Благодаря, зная вече всичко — и спокойно сложи листа отново на писалището.

К. го погледна навъсено отстрани. Заместник-директорът обаче съвсем не забеляза това или ако го беше забелязал, само се развесели, смееше се често високо, веднъж явно смути фабриканта с някакво остроумно възражение, но тутакси го изтръгна от това смущение като отпрати едно възражение към самия себе си, нов в края на краищата го покани в кабинета си, където биха могли да приключат въпроса.

— Работата е много важна — обърна се той към фабриканта, — съгласен съм напълно с вас. А на господин прокуриста — дори при тая забележка той в същност приказваше само на фабриканта — сигурно ще бъде приятно, ако го отървем от нея. Работата трябва да се обмисли спокойно, а той днес изглежда много претоварен, пък и от часове го чакат неколцина души.

К. успя да намери достатъчно самообладание да извърне лице от заместник-директора и да се усмихне любезно, но ледено, само на фабриканта. Отказа се от всяко по-нататъшно участие, понаведе се напред, подпря се с две ръце на писалището като продавач на тезгяха и гледаше спокойно двамата господа, които продължаваха да разговарят, прибраха книгата от писалището му и изчезнаха в директорския кабинет. На вратата фабрикантът се обърна, каза, че още не си взема сбогом, а щял, разбира се, да осведоми господин прокуриста за резултата от съвещанието, пък имал да му обади и една друга дреболия.

Най-сетне К. остана сам. Не помисли нито за миг да приеме друг посетител и в съзнанието му изплава смътно приятната представа, дето хората въвн сега бяха уверени, че той още преговаря с фабриканта и по тази причина при него не може да влезе никой, дори разсилният. Той отиде до прозореца, седна на самия парапет, улови се с едната ръка здраво за мартинката и погледна към площада. Продължаваше да вали сняг, още не бе се прояснило.

Седя дълго така, без да знае какво в същност му създаваше грижи, само от време на време поглеждаше леко изплашен през рамо към вратата за хола, откъдето му се струваше да долавя някакъв шум, но всеки път се оказваше, че се е лъгал. Понеже не влезе никой, той се поуспокои, отиде на умивалника, изми се със студена вода и отново се върна на прозореца с по-бистра глава. Решението да вземе защитата в собствените си ръце му се видя сега по-сериозно, отколкото бе му се сторило първоначално. Докато защитата беше предоставена на адвоката, той все пак, общо взето, не чувстваше процеса толкова обременителен, наблюдаваше го отдалеч и не можеше да бъде засегнат непосредствено от него, когато поискаше, можеше да провери как стояха работите, но също когато поискаше можеше отново да се отдръпне и да извърне лице от него. Сега обаче, ако решише да води сам защитата си, трябваше — поне за момента — да се предаде изцяло в ръцете на съда; вярно, това щеше по-късно да се увенчае с успех, щеше да доведе до пълното му окончателно освобождение, но за да се стигне дотам трябваше най-напред и във всеки случай да се изложи на опасности, много по-големи от досегашните. Ако дори за миг допуснеше, че такива опасности не съществуваша, то днешната среща със заместник-директора и фабриканта беше достатъчен повод да се убеди в обратното. Колко унил седеше зад писалището си, загубил ума и дума още от самото решение да се защитава сам! Ами какво щеше да стане с него после? Какви дни го чакаха? Ще успее ли да намери пътя, който би го извел през всички премеждия до добър край? Не означаваше ли една грижлива защита — всичко друго беше безсмислено, — не означаваше ли една грижлива защита едновременно необходимост да се изолира колкото е възможно по-пълно от всичко друго? Ще издържи ли благополучно такова уединение? И как би могъл да го постигне в банката? Та в случая не се касаеше само за молбата в съда, за което би могъл да вземе отпуск, макар че заявлението за отпуск тъкмо сега би било нещо твърде рисковано — не, касаеше се за един цял процес, без да може да се предвиди докога ще продължи той. Какво препятствие бе внезапно запокитено в попрището на К.

А сега да работи за банката! Погледна към писалището. Би следвало сега да приема посетители и да преговаря с тях. През времето, докато процесът му следваше своя ход, докато горе на онзи

таван съдебни чиновници работеха над документите на този процес, той през същото време да се занимава с банкови операции? Не приличаше ли това на изтезание, което, санкционирано от съда, беше свързано с процеса и го придружаваше? И ако в банката подложат на преценка работата му, ще вземат ли пред вид неговото особено положение? Никой и никога. Та процесът му не беше съвсем неизвестен, макар още да не беше ясно кой колко знаеше за него. Навярно слухът не беше стигнал още до заместник-директора, защото, ако знаеше нещо, това щеше да проличи ясно досега, той би го използвал без всякаква колегиалност и човещина против К. Ами директорът? Вярно е, той беше добре разположен към К. и вероятно, щом узнаеше за процеса, би бил готов да пооблекчи К., доколкото зависеше от него, положително не би могъл да наложи волята си, понеже сега, когато предишното противодействие от страна на К. започваше да отслабва, той все повече и повече изпадаше под влиянието на заместник-директора, който свръх всичко използваше и болестното състояние на директора за укрепване на собствената си власт. За какво, значи, можеше да се надява К.? Може би чрез такива разсъждения той подкопаваше съпротивителната си сила, но пък беше и необходимо да не се самозалъгва и да вижда всичко толкова ясно, колкото изобщо беше възможно в момента.

Без някаква особена причина, само за да не трябва сега за сега да се върне на писалището, той отвори прозореца. Отвори го доста трудно, наложи се да върти картинката с две ръце. И тогава през цялата широчина и височина на прозореца в стаята нахлу смесената с пушек мъгла и я изпълни със слаба миризма на извряло. Влетяха и няколко снежинки.

— Грозна есен — рече зад К. фабрикантът, привършил разговора си със заместник-директора и влязъл незабелязано в кабинета.

К. кимна и погледна неспокойно чантата на фабриканта, като очакваше онзи да извади книгата и да уведоми К. за резултата от преговорите със заместник-директора. Фабрикантът проследи погледа на К., потупа чантата си и каза, без да я отваря:

— Искате да чуете какво излезе от тая работа, нали? Сделката, кажи-речи, ми е вързана в кърпа. Вашият заместник-директор е очарователен човек, но съвсем не е безопасен.

Засмя се, раздруса ръката на К. и искаше да го накара също да се разсмее. Ала на К. се видя подозрително, дето фабрикантът не искаше да му покаже книгата, пък и не откри в думите на фабриканта нищо, което би могло да го накара да се разсмее.

— Господин прокурист — каза фабрикантът, — лошото време сигурно ви действа зле? Днес изглеждате много потиснат.

— Да — рече К. и допря ръка до слепоочието си, — главоболие, семейни тревоги.

— Много правилно — потвърди фабрикантът, който беше припрян човек и не можеше да изслуша спокойно никого, — всеки си носи кръста.

К. неволно направи една-две крачки към вратата сякаш искаше да отпрати фабриканта, но онзи поде отново:

— Господин прокурист, искам да ви обадя още една дребна работа. Боя се, че може би тъкмо днес ще ви отегча с нея, но напоследък вече идвах два пъти при вас и все забравях да ви я кажа. Но ако я отложа сега, тя вероятно ще загуби всякакъв смисъл. А би било жалко, защото в същност това, което ще ви кажа може би все пак има известна стойност за вас.

Преди още К. да намери време да му отговори, фабрикантът пристъпи съвсем близко до него, почука леко с кокалчето на един пръст по гърдите му и каза тихо:

— Срецу вас е заведен някакъв процес, нали?

К. отстъпи крачка назад и веднага извика:

— Заместник-директорът ви го е казал!

— О, не — рече фабрикантът, — откъде пък ще знае заместник-директорът?

— Ами вие откъде го знаете? — попита К., но много спокойно.

— Аз узнавам сегиз-тогиз някои работи от съда отвърна фабрикантът — и исках да ви обадя нещо, което се отнася именно до процеса.

— Толкова много хора имат връзки със съда! — каза К. с наведена глава и заведе фабриканта до писалището.

Седнаха повторно както по-рано и фабрикантът подзе:

— За съжаление това, което мога да ви обадя, не е много. Но в такива работи човек не бива да пренебрегва и най-нищожното. Пък и

нещо отвътре просто ме тласка да ви помогна по някакъв начин, колкото и скромна да е моята помощ. Винаги по-рано ние бяхме добри търговски приятели, нали? Ето затова.

К. понечи да се извини за държането си през време на днешния делови разговор, но фабрикантът не обичаше да го пресичат, стисна чантата високо под мишницата си, за да даде да се разбере, че бърза и продължи:

— За вашия процес узнах от един човек на име Титорели. Той е художник, Титорели е псевдонимът му истинското му име изобщо не зная. От години насам идва от време на време в кантората ми и носи малки картини, за които винаги му давам един вид милостиня. Той е, кажи-речи, същински просяк. Но картините впрочем не са лоши, степни пейзажи и тям подобни. Тези продажби ставаха много лесно, ние двамата просто бяхме свикнали с тях. Но по едно време неговите посещения твърде много зачестиха, аз го поукорих, завърза се разговор, заинтересувах се как може да се прехранва само от рисуване и за своя собствена почуда узнах, че негов главен приходоизточник било рисуването на портрети. „Аз работя за съда“ — рече той. „За кой съд?“ — попитах аз. И после той ми разказа за съда. Вие сигурно ще можете най-добре да си представите в какво удивление изпаднах от тези му разкази. Оттогава при всяко негово посещение научавам някакви новини от съда и така лека-полека се запознавам до известна степен със съдоустройството. Впрочем Титорели е голям бърбивец и аз често трябва да го възпирам, не само защото положително и лъже, а преди всичко защото търговец като мене, който почти рухва под бремето на собствените си търговски грижи, не може да се занимава много с чужди работи. Казвам това само между другото. Но сега си рекох, че Титорели би могъл да ми помогне що-годе, защото познава много съдии; и дори да няма голямо влияние, би могъл да ви даде някои съвети как да влезете в досег с разни влиятелни лица. А дори тези съвети сами по себе си да не са решаващи, те все пак по мое мнение сигурно ще бъдат от голямо значение за вас. Та вие сте, кажи-речи, адвокат. Аз съм свикнал винаги да казвам: прокуристът е, кажи-речи, адвокат. О, аз съвсем не се тревожа за вашия процес! Но не бихте ли отишли и у Титорели? Щом препоръката изхожда от мене, той положително ще стори всичко, каквото е по силите му. Аз наистина мисля, че би трябвало да отидете при него. Не е наложително

естествено това да стане още днес, а някой път, когато ви е удобно. Ще кажа още следното: вие не сте ни най-малко задължен да отидете действително при Титорели само затова, защото аз ви давам тоя съвет. Не, ако мислите, че можете да минете без Титорели, положително ще бъде по-добре да го оставите съвсем настрана. Може би сте си съставили вече подробен план за действие и Титорели само би ви попречил да го изпълните. Не, тогава естествено недейте отива в никакъв случай при него! Пък и сигурно човек трябва да упражни насилие над себе си, за да допусне такъв хлапак да му дава съвети. И тъй, ваша воля. Ето ви препоръчителното писмо до него, а ето и адреса му!

К. разочарован взе писмото и го пхна в джоба си. Дори в най-благоприятен случай изгодата, която би могло да му донесе това препоръчително писмо, ще бъде несравнено по-малка от вредата, заключаваща се в обстоятелството, че фабрикантът знаеше за процеса му и че художникът разпространяваше тая новина. Ето защо почти не можа да намери сили в себе си да поблагодари поне с две-три думи на фабриканта, запътил се вече към вратата.

— Ще отида — рече той на вратата, като се сбогуваше с фабриканта — или ще му пиша, понеже тези дни съм много зает, ако обича, да дойде той при мене тук на бюрото ми.

— Аз си знаех — каза фабрикантът, — че вие ще намерите най-добрия изход. Но все пак мислех, че ще сметнете за по-добре да не каните в банката хора като този Титорели, за да разговаряте тук с него за процеса. Пък и не винаги е разумно да се изпрацат на такива хора саморъчно писани писма. Но вие сигурно сте премислили всичко и знаете какво следва да направите.

К. кимна и изпрати фабриканта дори през хола. А въпреки външното си спокойствие беше много изплашен за себе си. В същност той бе подхвърлил, че ще пише на Титорели само за да покаже по някакъв начин на фабриканта, че цени неговата препоръка и веднага обсъжда възможностите за една среща с Титорели; но ако бе сметнал, че съдействието на Титорели би могло да бъде полезно, той не би се подвоумил действително да му пише. Но чак след забележката на фабриканта осъзна опасностите, които биха възникнали като последица на подобна постъпка. Наистина ли вече така малко можеше да се осланя на своя собствен разум? Щом беше сметнал за възможно

да покани с недвусмислено писмо такъв неблагонадежден човек в банката, където само една врата го делеше от заместник-директора, за да го моли за съвети относно процеса си, не би ли било тогава възможно и дори твърде вероятно да недовижда и други опасности и да върви слепешката към тях? Не винаги някой ще стои до него, за да го предпазва. И тъкмо сега, когато беше нужно да събере всичките си сили за съпротива, възникваха подобни, несвойствени му по-рано съмнения в собствената бдителност! Ще започнат ли и в процеса трудностите, които чувстваше при изпълнение на служебните си задължения? Във всеки случай сега изобщо не проумяваше вече как е било възможно да му мине през ума да пише на Титорели и да го кани в банката!

Още продължаваше да клати в недоумение глава, когато отстрани до него се приближи разсилният и насочи вниманието му към трима господа, седнали на една пейка в хола. Те чакаха отдавна да бъдат приети от К. Сега, докато разсилният говореше с К., те бяха станали прави и всеки гледаше да използва някой удобен случай, за да се добере до К. преди другите двама. Понеже банковите хора бяха толкова безогледни и ги оставяха да губят времето си в тази чакалня, те решиха да бъдат също безогледни.

— Господин прокуррист — поде вече единият.

Но К. беше накарал разсилния да му донесе балтона и докато го обличаше с негова помощ, каза едновременно на тримата:

— Извинете, господа, но за жалост в момента нямам време да ви приема. Моля ви много да ме извините, но трябва веднага да изляза по спешна служебна работа. Сами видяхте колко дълго ме задържаха преди малко. Ще имате ли любезността да дойдете пак утре или когато пожелаете? Или може би ще поприказваме за вашите работи по телефона? А може би ще ми кажете сега с по две-три думи за какво се касае, а после аз ще ви отговоря подробно писмено. Най-добре ще бъде обаче да дойдете пак в най-скоро време.

Тези предложения на К. докараха господата, чакащи съвсем напусто, до такова изумление, че те онемяха и се спогледаха.

— И така, разбрахме се, нали? — попита К., обърнат вече към разсилния, който му бе донесъл и шапката.

През отворената врата на стаята на К. се виждаше, отвън снеговалежът се беше много засилил. Затова повдигна яката на балтона

и го закопча високо под шията.

В този миг от съседната стая излезе заместник-директорът, погледна усмихнато К., който в балтон разговаряше с господата, и попита:

— Излизате ли, господин прокурист? Сега?

— Да — отговори К. и изопна снага. — Трябва да изляза по служебна работа.

Ала заместник-директорът бе се обърнал вече към господата и попита:

— Ами господата? Струва ми се, че те чакат отдавна.

— Ние се разбрахме вече — отвърна К.

Но сега господата не можеха вече да се сдържат, наобиколиха К. и заявиха, че нямало да чакат с часове, ако работите им не били важни и ако не се налагало да бъдат обсъдени още сега, при това най-подробно и на четири очи.

Заместник-директорът ги слуша известно време, изгледа и К., който държеше шапката в ръка и чистеше тук-там пращинки от нея, и после каза:

— Господа, има един много прост изход. Ако се задоволите с мене, аз на драго сърце бих поел преговорите на мястото на господин прокуриста. Вашите въпроси естествено трябва да бъдат обсъдени незабавно. Ние сме търговци като вас и умеем да ценим както трябва времето на други търговци. Бихте ли влезли тук?

И отвори вратата, която водеше за хола пред неговия кабинет.

Как само умееше този заместник-директор да си присвоява всичко, каквото К. сега по неволя трябваше да изоставя! Но и К. не изоставяше ли повече от безусловно необходимото? Докато той отиваше да навести с неопределена и — както сам трябваше да признае пред себе си — твърде малка надежда някакъв непознат художник, неговият авторитет тук щеше да пострада непоправимо. Навярно много по-разумно би било да съблече балтона и да си възвърне поне двамата господа, които сигурно още чакаха в съседното помещение. И К. може би щеше да направи този опит ако в този момент не зърна в кабинета си заместник-директора, който ровеше по лавицата с книги, сякаш беше негова собствена. И когато К. възбуден се приближи до вратата, онзи извика:

— Ах, вие още не сте излезли!

Извърна към него лицето си, безбройните бръчки, по което сякаш бяха доказателство не на старост, а на сила, и тутакси започна отново да рови по лавицата, като рече:

— Търся един препис от договор, който би трябвало да бъде у вас, както твърди представителят на фирмата. Няма ли да ми помогнете да го намерим?

К. направи една крачка напред, но заместник-директорът се обади:

— Благодаря, намерих го вече.

И се върна в кабинета си с голям пакет книжа, в който сигурно се намираше не само преписът от договора, но и много други неща.

— Сега не мога да меря сили с него — рече си К., — но щом веднъж отстраня личните си затруднения, той, ей богу, ще бъде първият, който ще си изпати, и то здравата.

Поуспокоен от тази мисъл, той се обърна към разсилния, който отдавна му беше отворил вратата към коридора, и му поръча при сгода да обади на директора, че е излязъл по служебна работа; и напусна банката почти щастлив, че за някой и друг час ще може да се посвети напълно на своя въпрос.

Отиде веднага у художника, който живееше в едно предградие, в точно обратната посока на онова, където намираха съдебните канцеларии. Този квартал беше още по-сиромашки, къщите още потъмни, улиците пълни с мръсна кал, която се носеше бавно наоколо по разтопления сняг.

В къщата, в която живееше художникът, стоеше отворено само едното крило на голямата пътна врата, долу в стената под другото крило пък беше пробит отвор, откъдето в момента, когато К. се приближи, шурна гнусна жълта, димяща течност, пред която бягаха няколко плъха и намериха спасение в близкия канал. Долу до стълбата малко дете лежеше по корем на земята плачеше, но едва ли някой го чуваше, защото от тенекеджийската работилница от другата страна на сводестия ходник се носеше шум, който заглушаваше всичко. Вратата на работилницата беше отворена, трима млади работници стояха в полукръг около някакво изделие и го удряха с чукове. Голям лист бяла ламарина, качен на стената, хвърляше бледа светлина, която минаваше между двама от тези работници и озаряваше лицата и работните им престилки.

К. хвърли на всичко бегъл поглед, искаше да свърши тук колкото бе възможно по-скоро, да поизпита с няколко думи художника и незабавно да се върне в банката. Постигнеше ли тук дори най-малък успех, той щеше да се отрази благотворно върху днешната му работа в банката.

На третия етаж трябваше да позабави крачките си, защото съвсем се задъха — стъпалата, пък и самите етажи бяха прекомерно високи, а художникът, както му казаха, живеел най-горе в една таванска стаичка. Въздухът също беше много душен, по средата на стълбището нямаше свободно пространство, тясната стълба беше затворена от двете страни от стени, на които само тук-там съвсем горе имаше малки прозорчета. Тъкмо когато К. се поспря, от едно жилище изскочиха три-четири малки момичета и смеешком се заизкачваха бързо още по-нагоре по стълбата. К. ги последва бавно, настигна едно от тях, което бе се спънало и изостанало зад другите, и го попита, като продължиха да се изкачват заедно:

— Живее ли тук някой си художник Титорели?

Едва тринадесетгодишното, малко гърбаво момиче го побутна с лакът и го погледна изкосо. Нито възрастта, нито телесният недъг бяха могли да възпрат пълната ѝ поквара. Тя дори не се усмихна, а хвърли сериозен, остър и предизвикателен поглед върху К. Обаче К. се престори, че не е забелязал държането ѝ и попита:

— Познаваш ли художника Титорели?

Тя кимна и попита от своя страна:

— За какво ви е?

На К. се стори, че ще има полза, ако набърже се поосведоми за Титорели.

— Искам да ме рисува — отвърна той.

— Да ви рисува ли?

При този въпрос тя зина прекомерно, тупна леко ръка с К., сякаш той беше казал нещо необикновено, изненадващо или неуместно, дигна с две ръце и без това твърде късата си рокличка и с всички сили се спусна да догони другите момичета, чиито крясъци глъхнеха вече неясно някъде високо горе. Но на следващия завой на стълбата К. отново срещна всички момичета. Те сигурно бяха уведомени от гърбавата си другарка за намерението на К. и го чакаха. Стояха от двете страни на стълбата, притиснали се до стената, за да може К. да

мине удобно между тях, и пригладя с ръце престилките си. Лицата им, както и образуването на шпалира, представяха някаква смесица от детска наивност и порочност. Горе, начело на момичетата, които сега смеешком се скупчиха зад К. стоеше гърбавата и пое водачеството. И благодарение на нея К. намери веднага верния път. Защото той понечи да продължи изкачването право напред, но тя му направи знак, че трябва да тръгне по едно отклонение на стълбата, за да стигне до стаята на Титорели.

Стълбата, която водеше към него, беше особено тясна, много дълга, без завои, виждаше се в цялата си дължина и свършваше горе непосредствено пред вратата на Титорели. Тази врата, която благодарение на един малък, поставен косо над нея прозорец за горно осветление се виждаше сравнително по-ясно от цялата останала стълба, беше скована от небоядисани греди, върху които широка четка беше написала с червена боя името Титорели.

К. и свитата му не бяха стигнали още до средата на стълбата, когато горе вратата се пооткрехна и в пролуката се появи един мъж навярно само по нощница, сигурно заинтригуван от тропота на многото стъпки.

— О! — извика той, като видя множеството и се скри.

Гърбавото момиче плесна с ръце от радост, а останалите момичета започнаха да напират зад К., за да го накарат да върви по-бързо напред.

Но те все още се изкачваха, когато художникът отвори съвсем вратата и с дълбок поклон покани К. да влезе. На момичетата обаче направи знак с ръка да си вървят, не пусна нито една от тях, колкото и да му се молеха, колкото и да се опитваха да нахълтат против волята му, щом той не им позволяваше. Само на гърбавата се удаде да се мушне под протегнатата му ръка, но художникът се завтече подире ѝ, хвана я за полите, завъртя я веднъж вихрено около себе си и после я остави пред вратата при другите момичета, които все пак не се бяха осмелили да прекрачат прага, докато художникът бе напуснал поста си.

К. не знаеше какво да мисли за цялата тази работа, защото изглеждаше, че всичко става по някакво приятелско споразумение. Едно след друго момичетата пред вратата източваха шии, подвикваха на художника най-различни шеговити думи, които К. не разбираше, пък и сам художникът се смееше, докато гърбавата, кажи-речи, литна в

ръката му. После затвори вратата, поклони се повторно пред К., подаде му ръка и се представи с думите:

— Художник-живописец Титорели.

К. посочи вратата, зад която шушукаха момичетата, и каза:

— Изглежда, че много ви обичат в тази къща.

— Ах, тези палавници! — отвърна художникът и напусто се мъчеше да закопчае нощницата си на шията.

Впрочем той беше бос и носеше само широк, жълтеникав ленен панталон, стегнат с колан, дългият край на който висеше свободно и се мяташе насам-натам.

— Тези палавници са истински товар за мене — продължи той, като свали ръката си от нощницата, защото току-що бе се откъснало последното копче, донесе един стол и накара К. да седне. Някога рисувах една, която днес не е между тях, и оттогава всички ме преследват. Когато съм в къщи, те влизат само ако им позволя, но няма ли ме, тогава винаги поне една ще се вмъкне тук. Поръчали да им направят ключ от моята врата и си го заемат една на друга. Не можете да си представите колко досадно е това. Прибирам се у дома например с дама, която ще рисувам, отварям вратата с моя ключ и заварвам, да речем, гърбавата седнала пред онази масичка там да си боядисва с четката устните червено, а в същото време нейните братчета и сестричета, поверени ѝ за наглеждане, шарят из стаята и я замърсяват. Или се връщам късно вечерта, както се случи снощи — като имате пред вид това, моля, извинете състоянието и безпорядъка в стаята. — Значи, връщам се късно вечерта и се готвя да се мушна в леглото, но нещо ме щипва за крака, надниквам под леглото и измъквам някоя от тези хлапачки. Не зная защо толкова се навъртат около мене; сигурно забелязахте преди малко, че не се стремя да ги примамвам. Така те естествено ми пречат и в работата. Ако това ателие не беше поставено безвъзмездно на мое разположение, отдавна да съм се преместил.

В този миг зад вратата едно гласче извика нежно и плахо:

— Титорели, може ли вече да влезем?

— Не — отговори художникът.

— Само аз пак ли не може? — попита същото гласче.

— Пак не може — рече художникът, отиде до вратата и я заключи.

Междувременно К. бе разгледал стаята; от само себе си никога не би му минала през ума мисълта, че тази окаяна малка стая би могла да се нарече ателие. Както надлъж, така и нашир тук едва ли можеше да се направят повече от две големи крачки. Всичко — подът, стените и таванът, беше от дърво, между гредите се виждаха тесни пролуки. Срещу К. до стената стоеше леглото, отрупано с различни по цвят завивки и възглавници. Насред стаята имаше статив, а на него някаква картина, покрита с риза, ръкавите на която виснеха по пода. Зад К. се намираще прозорецът, но поради мъглата вън през него не можеше да се види по-далеко от покрития със сняг покрив на съседната къща.

Превъртането на ключа в бравата напомни на К., че имаше намерение да си отиде скоро. Ето защо извади от джоба си писмото на фабриканта, подаде го на художника и каза:

— Научих за вас от този господин, ваш познайник, и дойдох по негов съвет.

Художникът прочете бегло писмото и го хвърли на леглото. Ако фабрикантът не беше говорил по най-решителен начин за Титорели като за свой познайник, като за сиромаш, който се осланял на неговата милостиня, сега човек действително можеше да помисли, че Титорели не познава фабриканта или най-малкото не може да си спомни за него. На всичко отгоре художникът попита:

— Искате да купите картини или да ви рисувам?

К. погледна учудено художника. Какво собствено е било съдържанието на писмото? За К. беше нещо, което се разбираше от само себе си, че в писмото фабрикантът е уведомил художника за желанието на К. да събере тук само някои сведения относно процеса си. Значи, съвсем припряно и необмислено беше се завтекъл насам! Но в момента трябваше да даде какъв да е отговор на художника и затова каза с поглед към статива:

— Работите и сега над някаква картина ли?

— Да — отвърна художникът, взе ризата, метната и статива, и я запрати подир писмото на леглото. — Пролет. Хубава работа ще стане, но още не е напълно завършена.

Случаят беше благоприятен за К. просто му се предлагаше повод да заговори за съда, защото явно се касаеше за портрет на съдия. Впрочем този портрет показваше очебийна прилика с онзи в кабинета на адвоката. Тук беше нарисован наистина съвсем друг съдия — един

дебеланко с черна брада на кичури около цялото лице, покрила почти напълно бузите му; пък и онзи портрет беше рисуван с маслени бои, а този тук беше очертан слабо и неясно с пастелни. Но всичко останало беше сходно, защото и тук съдията заканително бе понечил да стане от престолоподобното си кресло, за страничните облегалки на което се държеше.

— Та този човек е съдия! — зина да каже веднага К., но се сдържа засега и се приближи до портрета, сякаш искаше да го разучи подробно.

Не можа да си обясни една голяма фигура в средата на задната облегалка на креслото и попита художника какво означава тя. Трябвало да поработи още малко над нея, отговори художникът, донесе от една масичка някакъв пастелен молив и поусили с него контурите на фигурата, но тя пак не стана по-ясна за К.

— Това е справедливостта — заяви в края на краищата художникът.

— Да, сега вече я различавам — рече К., — ето превръзката на очите, а ето и везните. Но това на петите не са ли криле и тя не тича ли напред?

— Да — потвърди художникът, — нарисувах я там по поръчка, защото аз съм обединил справедливостта с богинята на победата.

— Това съчетание не е хубаво — каза К. усмихнато, справедливостта трябва да стои в покой, в противен случай везните ще се колебаят и никаква справедлива присъда няма да бъде възможна.

— Аз изпълнявам така желанието на тогова, който ми е поръчал портрета — каза художникът.

— Да, разбира се — съгласи се К., който със забележката си не искаше да оскърби никого, — нарисували сте фигурата така, каквато тя действително е на креслото.

— Не — каза художникът, — аз не съм виждал нито фигурата, нито престола, всичко това е измислица, но ми дадох указания какво да нарисувам.

— Как? — попита К., като се престори, че не разбира напълно художника. — Та нали този човек е съдия, седнал на съдийски стол?

— Да — потвърди художникът, — но не е някой висш съдия и не е седял никога на такъв престол.

— И въпреки това кара да го рисуват в такава тържествена поза? Седнал е така, сякаш е председател на съда.

— Да, тези господа са суетни — каза художникът. — Но имат разрешение от по-високо място да бъдат рисувани така. Всекиму е предписано точно как има право да бъде нарисуван. Но за съжаление по този портрет не може да се съди за подробностите на одеянието и на креслото, пастелните бои не са подходящи за такива изображения.

— Да — каза К., — странно, че е рисуван с пастелни бои.

— Съдията го пожела така — рече художникът, — предназначен е за една дама.

Гледайки портрета, той като че доби желание за работа, запретна ръкавите на ризата си нагоре, взе в ръка няколко цветни молива и К. наблюдаваше как под трепкащите върхове на моливите до главата на съдията изникна червеникава сянка, която се губеше лъчевидно към границите на портрета. Лека-полека тази игра на сянката окръжи главата като накит или като високо отличие. Ала пространството около фигурата на справедливостта оставаше — до една незабележима отсянка — светло и в тази светлота фигурата като че излизаше много напред, почти не напомняше вече на богинята на справедливостта, но не и на богинята на победата, изглеждаше сега по-скоро съвсем като богинята на лова.

Работата на художника увлече К. повече, отколкото самият той искаше; но накрая се укори, че се бави толкова дълго време тук и в същност не беше предприел още нищо за своя собствен въпрос.

— Как се казва този съдия? — попита той ненадейно.

— Забранено ми е да го издавам — отговори художникът.

Той беше се навел ниско над портрета и явно нехаеше за своя гост, когото изпърво бе посрещнал толкова внимателно. К. сметна това за някаква прищявка и се ядоса, защото поради това губеше много време.

— Вие сигурно сте доверено лице на съда? — попита той.

Художникът тутакси остави цветните моливи настрана, изправи се, потри една о друга ръцете си и погледна усмихнато К.

— Хайде, кажете си правичката — рече той, — искате да научите нещо за съда, както пише и във вашето препоръчително писмо, но най-напред заприказвахте за портретите ми, за да ме спечелите за себе си. Но аз не ви се сърдя; отде да знаете, че такива не ми минават. О, моля!

— отби той рязко желанието на К. да възрази и после продължи: — Впрочем вашата забележка е напълно права, аз съм доверено лице на съда.

Направи малка пауза, сякаш искаше да даде време, на К. да се примири с този факт. Сега момичетата на вратата отново зашумяха; те вероятно се блъскаха около дупката на ключалката, а може би в стаята можеше да се надзърта и през цепнатините във вратата. К. реши да не се извини, защото не искаше да отвлича вниманието на художника, а и съвсем не желаше, щото художникът прекомерно да се възгордее и по този начин да стане донякъде недостъпен и затова го попита:

— Това обществено призната длъжност ли е?

— Не — отговори кратко художникът, сякаш този въпрос му скова езика.

Но К. искаше да го накара да продължи и затова рече:

— Хм... такива непризнати служби често са по-влиятелни от признатите.

— Именно така е в случая и с мене — потвърди художникът и кимна с набърчено чело. — Аз приказвах вчера с фабриканта по вашия въпрос, той ме попита дали не бих склонил да ви помогна и аз отговорих: „Този човек може да дойде някой път при мене.“ И се радвам, че се вестихте толкова скоро. Тази работа, изглежда, ви безпокои много и аз естествено съвсем не се учудвам. Но няма ли най-напред да свалите балтона си?

Макар че К. възнамеряваше да не се бави много тук, тази покана на художника все пак му беше добре дошла. Въздухът в стаята лека-полека беше станал тежък за него, той неведнъж вече бе хвърлил учуден поглед към малката желязна печка в ъгъла, която без съмнение не беше запалена и затова той не можеше да си обясни тази задуха в стаята. Докато сваляше балтона, а разкопча дори и сакото, чу художникът да казва, сякаш за оправдание:

— Аз имам нужда от топлина. Тук е много приятно, нали? В това отношение стаята е разположена много добре.

К. не каза нищо в отговор на тези думи, но не топлината в същност будеше такава тягостно чувство в него, и по-скоро спареният въздух, който просто спираше дъна — изглежда, че стаята не беше проветрявана отдавна. Тази неприятност се засили още повече за К., когато художникът го помоли да седне на леглото, а за себе си запази

единствения стол в стаята пред статива. На всичко отгоре художникът като че ли не разбра защо К. седна само на ръба на леглото, та помоли К. да се разположи удобно и понеже К. не се решаваше, стана отиде при него и го бутна доста навътре върху пухената завивка и възглавниците. После пак се върна на стола си и най-сетне зададе първия делови въпрос, който накара К. да забрави всичко друго.

— Невинен ли сте? — попита той.

— Да — каза К.

Отговорът на този въпрос просто го изпълни с радост, особено понеже го даде на частно лице, значи, без каквато и да била отговорност. Никой още не бе го питал толкова открито. За да се наслади докрай на това радостно чувство, той добави:

— Напълно невинен съм.

— Тъй — рече художникът, наведе глава и като че замисли; но внезапно пак вдигна глава и каза: — Щом сте невинен, работата ще бъде много проста.

Погледът на К. помръкна, това мнимо доверено лице на съда приказваше като невежо дете.

— Невинността ми не опростява работата — каза К. въпреки всичко трябваше да се усмихне, после бавно поклати глава. — Касае се за многобройни тънкости, в които се е заплел съдът. Накрая отнякъде, където първоначално не е имало нищо, ще измъкне някаква голяма вина.

— Да, да, разбира се — вметна художникът, сякаш К. съвсем ненужно пресича хода на мислите му. — Но вие все пак сте невинен, нали?

— Е, да — рече К.

— Това е главното — каза художникът.

На него не можеше да се повлияе с противодоводи, само че въпреки категоричния му тон не беше ясно дали говореше така от убеденост или от безразличие. К. реши да установи най-напред това, та каза:

— Вие положително познавате съда много по-добре от мене, аз не зная нищо повече от онова, което съм чул за него от разни хора. Но всички са единодушни, че не се повдигат лекомислени обвинения и че съдът, щом веднъж обвинява, е твърдо убеден във виновността на обвиняемия и много трудно може да бъде разубеден.

— Трудно ли? — попита художникът и вдигна едната си ръка. — Съдът никога не може да бъде разубеден. Ако аз рисувам тук на едно платно всички съдии един до друг и се наложи вие да се защитавате пред това платно, то пред него ще постигнете по-голям успех, колкото пред един действителен съд.

— Да — каза К. на себе си и забрави, че беше искал само да поизпита художника.

Едно момиче зад вратата пак започна да пита:

— Титорели, този няма ли да си върви вече?

— Млъкнете! — извика художникът по посока вратата. — Не виждате ли, че обсъждам нещо с господина?

Но момичето не се задоволи с този отговор, а попита:

— Ще го рисуваш ли?

И понеже художникът не отговори, тя добави:

— Моля ти се, не го рисувай, той е много грозен!

Последва някаква смесица от неразбираеми одобрителни викове. Художникът отиде на един скок вратата, пооткрехна я — виждаха се само протегнатите, умолително склучени ръце на момичетата — и рече:

— Ако не млъкнете, ще ви хвърля всички надолу по стълбата! Седнете тук на стъпалата и мирувайте!

Те вероятно не се подчиниха веднага, та се наложи той да изкомандува:

— Сядайте на стъпалата!

Чак тогава утихна.

— Извинете! — каза художникът, като се върна отново при К.

К. дори не беше извърнал лице към вратата, решил да предостави напълно на художника дали и как ще го вземе под закрилата си. Не направи никакъв жест и сега, когато художникът се наклони към него и му пошепна на ухото, за да не го чуят вън:

— Тези момичета също се числят към съда.

— Как? — попита К., дръпна главата си настрана и погледна художника.

Художникът обаче седна пак на стола си и каза кое на шега, кое за обяснение:

— Всичко се числи към съда, това е!

— Досега не съм забелязал подобно нещо — рече К. отривисто.

Общата забележка на художника обезсили напълно тревожността в думите му относно момичетата, но въпреки това К. се загледа за известно време към вратата, зад която сега момичетата седяха тихо на стъпалата. Само едно от тях бе провряло сламка през една пролука между гредите и я движеше бавно нагоре и надолу.

— Вие, види се, още нямате общ поглед върху съда — рече художникът и тупна с върховете на широко разтворените си крака по пода. — Но понеже сте невинен, няма и да се нуждаете от него. Аз сам ще ви измъкна от тая каша.

— Как ще го направите? — попита К. — Та нали преди малко казахте, че съдът е абсолютно недостъпен за каквито и да били доказателства?

— Недостъпен единствено за доказателства, изнасяни пред съда — каза художникът и дигна показалеца, сякаш К. не беше забелязал някаква тънка разлика. — Но другояче стои въпросът, когато се предприеме нещо в това отношение зад публичните съдебни заседания, сиреч в съвещателните зали, по коридорите или например тук, в това ателие.

Казаното сега от художника не се стори вече на К. толкова неправдоподобно, то по-скоро разкриваше голямо сходство с онова, което К. беше чул и от други хора. Нещо повече: то беше дори твърде обнадеждаващо. Ако действително съдиите се повлияваха толкова лесно посредством лични връзки, както му беше обяснил адвокатът, то връзките на художника със суетните съдии бяха особено важни и в никакъв случай не биваше да се подценяват. Тогава художникът се включваше прекрасно в кръга от помагачи, който лека-полека се събираше около К. Веднъж в банката бяха похвалили неговия организационен талант; тук, където беше предоставен изключително на собствените си сили, се явяваше добра възможност да изпита тоя талант докрай.

Художникът наблюдаваше въздействието на своето обяснение върху К. и каза после с известна боязън:

— Не ви ли прави впечатление, че говоря почти като юрист? Повлияло ми е постоянното общуване с господата от съда. Естествено имам голяма изгода от това, но в замяна губя много от творческия си порив.

— Как за пръв път влязохте във връзка със съдиите? — попита К., решил най-напред да спечели доверието на художника, преди чисто и просто да подири услугите му.

— Беше много просто — отвърна художникът, — наследих тая връзка. Баща ми също беше съдебен художник. Тази длъжност винаги се наследява. На нея не може да поставят нови хора. Защото за рисуване на чиновниците с различни длъжностни степени са установени толкова различни, многобройни и преди всичко тайни правила, че те изобщо не са известни извън някои точно определени семейства. В онова чекмедже например държа бащините записки и не ги показвам никому. А годен е да рисува съдии само онзи, който знае тия записки. Все пак, дори да ги загубя, остават ми още толкова много правила, които съм запааметил, само аз, че никой не би бил в състояние да ми оспори мястото. Пък и всеки съдия иска да бъде нарисован така, както са рисувани старите, големи съдии, а това умея само аз.

— Завидно — каза К., спомнил си за своето положение в банката. — Значи, вашето място е непоклатимо?

— Да, непоклатимо — рече художникът и гордо вдигна рамене. — Ето защо се осмелявам от време на време да помогна на някой клетник, срещу когото е заведен процес!

— И по какъв начин му помагате? — попита К., като че ли художникът не него току-що бе нарекъл клетник.

Но художникът не позволи да го отклонят, ами каза:

— Във вашия случай например, понеже вие сте напълно невинен, ще предприема следното.

На К. вече дотегна честото споменаване на неговата невинност. Сегиз-тогиз му се струваше, като че ли с тези забележки художникът смяташе благополучния изход на процеса за предпоставка на своята помощ, а по този начин естествено тази помощ рухваше от само себе си. Ала въпреки тези съмнения К. се овладя и не пресече художника. Беше решил да не се отказва от помощта на художника, пък и тази помощ съвсем не му се виждаше по-проблематична от онази на адвоката. К. дори я предпочиташе, защото му се предлагаше без задни мисли и по-открито.

Художникът придвижи стола си по-близо до леглото и продължи с приглушен глас:

— Забравих да ви попитам най-напред какъв вид освобождение желаете? Има три възможности, а именно: действителна оправдателна присъда, привидно оправдание и протакане. Най-доброто естествено е действителната оправдателна присъда, аз обаче нямам ни най-малко влияние върху този вид разрешение. По мое мнение изобщо не съществува лице, което да има влияние върху действителната оправдателна присъда. Решаващо значение тук има навярно само невинността на обвиняемия. Понеже вие сте невинен, наистина би било възможно да се осланяте единствено на невинността си. Но тогава нямате нужда нито от моята, нито от нечия друга помощ.

Изпърво това систематизирано изложение смая К., но после той каза също тъй тихо като художника:

— Струва ми се, че вие си противоречите.

— Как така? — попита търпеливо художникът и усмихнат се отпусна назад на облегалката.

Тази усмивка събуди у К. чувството, че сега се залавя да открива противоречия не в думите на художника, а в самото съдопроизводство. Въпреки това той не отстъпи, а рече:

— По-рано вие забелязахте, че съдът бил недостъпен за доказателства, после ограничихте това върху публичните съдебни заседания, а сега заявявате дори, че невинният няма нужда от помощ пред съда. Тук има противоречие. Освен това по-рано казахте, че на съдиите може да се повлияе лично, а сега отричате, че чрез лично повлияване би могло да се постигне действителна оправдателна присъда, както я наричате вие. Ето второ то противоречие.

— Тези противоречия са лесно обясними — каза художникът. — Тук става реч за две различни неща: за това, което е писано в закона, и за онова, което аз зная от личен опит; не бива да смесвате тези две неща. В закона, който аз впрочем не съм чел, от една страна, естествено пише, че обвиняемият бива оправдаван, от друга страна обаче, в него не пише, че на съдиите може да се повлияе. Аз пък от опит зная точно противното. Не съм чул за нито една действителна оправдателна присъда, но за много повлиявания. Възможно е, разбира се, щото във всички известни ми случаи да не се е касаело за невинен човек. Но това не е ли невероятно? В толкова много случаи да не се касае нито веднъж за невинен човек? Още като дете слушах внимателно баща си, когато у дома приказваше за процеси, а и

съдиите, които идваха в ателието му, приказваха за съда; в нашите кръгове изобщо не се приказва за нищо друго. Щом добих възможност да ходя сам в съда, аз я използвам винаги, присъствал съм на безчислени процеси в техните важни стадии, следях ги внимателно, доколкото можеше да се долови нещо, и трябва да ви призная, още не съм доживял нито една-единствена действително оправдателна присъда.

— Значи, нито една-единствена оправдателна присъда — рече К., сякаш говореше на самия себе си и на своите надежди. — Тогава това потвърждава мнението, което аз вече съм си съставил за съда. Значи, погледнато и от тази страна, пак е безцелно. Един-единствен пазач би могъл да замести целия съд.

— Не бива да обобщавате — вметна недоволно художникът, аз говорех само за онова, което зная личен опит.

— То е достатъчно — каза К. — А може би сте слушали за оправдателни присъди в миналото?

— Такива оправдателни присъди — отговори художникът — наистина е имало. Само че е много трудно установим това. Окончателните решения на съда не се публикуват, до тях нямат достъп дори самите съдии, ето защо за стари съдебни процеси са се запазили само легенди. В тях, дори в повечето от тях, има действителни оправдателни присъди, човек може да вярва, че е имало, но не е в състояние да го докаже. Въпреки това не бива да ги пренебрегваме напълно, в тях положително може да се открие известна истина, пък те са и много хубави, аз самият нарисувах няколко картини, за тема на които ми послужиха такива легенди.

— Обикновени легенди не ще променят мнението ми — каза К., — в съда също човек не може да се позове на такива легенди.

Художникът се засмя и рече:

— Не, не може.

— Тогава няма никаква полза да приказваме за тях — каза К.

Искаше на първо време да се съгласи с всички изказвания на художника дори когато ги смяташе за невероятни и те бяха в противоречие с други сведения. Сега нямаше време да проверява колко истина имаше във всичко казано от художника, камо ли да го оборва; щеше да постигне твърде много, ако склонеше художника да му помогне по някакъв, дори не толкова решителен начин. Ето защо каза:

— Да оставим настрана действителната оправдателна присъда, но вие споменахте две други възможности.

— Привидно оправдание и протакане, само за тях може да става дума — рече художникът. — Но преди да заговорим за тях, няма ли да съблечете сакото? Сигурно ви е горещо.

— Да призна К., който преди не обръщаше внимание на нищо друго освен на обясненията на художника, но сега, след като му напомниха за горещината, усети, че по челото му избива обилна пот. — Почти непоносимо горещо е.

Художникът кимна с глава в знак, че разбира прекрасно теготата му.

— Не може ли да отворите прозореца? — попита К.

— Не — отвърна художникът, — това е просто неподвижно поставено стъкло, не може да се отваря.

Чак сега К. осъзна на какво бе се надявал през цялото време: че ненадейно художникът или сам той ще стане, ще отиде до прозореца и ще го отвори широко. Беше готов да диша с отворена уста дори мъглата. Чувството, че тук е напълно откъснат от въздуха, му причини виене на свят. Тупна леко с ръка по пухената завивка до себе си и каза с немощен глас:

— Та това е неудобно и нездраво.

— О, не — възрази художникът, за да защити прозореца си, — благодарение на това, че не може да се отваря, макар да е просто стъкло, топлината тук се задържа по-добре, отколкото при двоен прозорец. Искам ли да проветря, което не е много необходимо, понеже навсякъде през пролуките между гредите прониква въздух, мога да отворя едната или дори двете врати едновременно.

Поуспокоен от това обяснение, К. се огледа наоколо, за да види къде е втората врата. Художникът схвана това и рече:

— Тя е зад вас, наложи се да я преградя с леглото.

Чак сега К. видя малката врата в стената.

— Тук всичко е ужасно малко за истинско ателие — обясни художникът, сякаш искаше да изпревари някакъв укор от страна на К. — Трябваше да гледам да наредя криво-ляво. Леглото пред вратата, разбира се е поставено на много лошо място. Например съдията, когото рисувам сега, винаги влиза през вратата зад леглото, аз съм му дал и ключ от тази врата, за да може да ме чака тук в ателието дори

когато не съм у дома. Но той обикновено идва рано сутринта, когато още спя. И щом вратата зад леглото се отвори, шумът естествено винаги ме стресва, колкото дълбоко и да съм заспал. Вие бихте загубили всяко страхопочитание към съдиите, ако чуете ругатните, с които го посрещам сутрин, когато се прекачва през леглото ми. Мога наистина да му отнема ключа, но така само ще влоша положението. Човек може да извади всички врати тук из пантите без каквото и да било особено усилие.

През цялата тази дълга реч К. размишляваше дали да съблече сакото и в края на краищата се убеди, ако не го съблече, не ще издържи по-дълго тук, затова го съблече, но го положи на колената си, та да може да го облече веднага пак, когато приключат разговора. Но щом го свали, едно от момичетата вън извика:

— Той свали вече сакото!

И се чу как всички се блъскаха към пролуките, за да се полюбуват на зрелището.

— Момичетата всъщност са уверени, че ще ви рисувам и затова се събличате — обясни му художникът.

— Тъй — промълви немного весело К., защото не се чувстваше по-добре от преди, макар сега да седеше по риза; после попита доста навъсено: — Как нарекохте другите две възможности?

Отново беше забравил тези изрази.

— Привидно оправдание и протакане — отговори художникът. — Зависи от вас кое от тях ще изберете. Двете може да се постигнат с моя помощ, разбира се, не без труд. Разликата се състои в това, че привидното оправдание изисква временно, но съсредоточено усилие, а за протакането е необходимо много по-малко, но дълготрайно напрежение. Да се спрем най-напред на привидното оправдание. Ако желаете него, то аз ще удостоверя писмено на един лист хартия, че вие сте невинен. Текстът за такова удостоверение ми е заветан от моя баща и е неоспорим. С това удостоверение ще обиколя всички познати съдии. Ще започна преди всичко със съдията, когото рисувам сега; щом дойде тази вечер да ми позира, ще му представя удостоверението. Ще му представя удостоверението, ще му заявя, че сте невинен и ще поръчителствам за вашата невинност. Но това поръчителство няма да бъде само външно, а действително и обвързващо.

В очите на художника се мяркаше нещо като укор, че К. иска да го натовари с такова тежко поръчителство.

— Ще бъде много любезно от ваша страна — каза К. — Но съдията ще ви повярва и въпреки това няма да ме оправдае действително?

— Както вече казах — отговори художникът. — Впрочем не е напълно сигурно, че всеки ще ми повярва, някой от съдиите например ще изиска да ви заведе лично при него. Тогава ще се наложи, значи, да дойдете веднъж с мене. В такъв случай обаче работата е вече наполовина спечелена, още повече, че аз естествено предварително ще ви науча подробно как да се държите пред съответния съдия. Понеприятно е положението със съдиите, които по начало не желаят да ме приемат и изслушат... и това може да се случи. От тях ще трябва да се откажем, макар че аз, разбира се, не ще пропусна да направя няколко опита; но това не е от голямо значение, тъй като в тази работа гласовете на единични съдии не могат да бъдат решаващи. Щом събера върху това удостоверение достатъчен брой съдийски подписи, аз ще отида с него при съдията, който в момента води вашия процес. Може да се случи да съм взел и неговия подпис, тогава всичко ще тръгне още малко по-бързо, отколкото обикновено става. Изобщо тогава не ще срещаме вече много пречки и това е периодът на най-голямо упование за подсъдимия. Забележително е, но факт, че през този период хората са изпълнени с повече надежда, отколкото след оправдателна присъда. Сега вече не са необходими никакви особени усилия. За съдията удостоверението представя поръчителство на известен брой съдии, може спокойно да ви оправдае и без съмнение ще ви оправдае, за да угоди на мене и на другите си познати, разбира се, след като бъдат изпълнени разни формалности. Но вие ще излезете от съда и ще бъдете свободен.

— Значи, тогава ще бъда свободен — каза К. нерешително.

— Да — потвърди художникът, — но само привидно свободен или по-точно казано, временно свободен. Нисшите съдии, каквито са моите познати, нямат право оправдаят някого окончателно, такова право има само върховният съд, абсолютно недостижим за вас, за мене и за всинца ни. Ние не знаем и изобщо, казано между другото, не искаме и да знаем как стоят нещата там. Значи, нашите съдии нямат великото право да освобождават от обвинението, но все пак имат право

да отделят човека от обвинението. Сиреч, щом ви оправдаят по този начин, вие за момента ще бъдете изтръгнат от обвинението, но то продължава да висне над вас и може тутакси да влезе в действие, ако дойде заповед от по-високо място. Понеже моите връзки със съда са солидни, мога да ви кажа също как чисто външно изпъква разликата между действително и привидно оправдание в упътванията за съдебните канцеларии. Когато се касае за действително оправдание, преписката по процеса бива окончателно изтеглена, изчезва напълно от съдопроизводството, бива унищожен не само обвинителния акт, но и съдебните протоколи, дори оправдателната присъда, всичко се унищожава. Другояче стои въпросът с привидното оправдание. С преписката не е станала никаква друга промяна освен тази, че към нея са прибавени удостоверението за невинността, оправдателната присъда и мотивите към оправдателната присъда. Обаче преписката остава в съдопроизводството, изпраща се в по-горните съдебни инстанции, както това се изисква от непрекъснатата канцеларска дейност, връща се отново на по-долните и продължава да се люлее като махало на часовник ту насам, ту натам с по-големи или по-малки движения, с по-дълги или по-къси застои. Тези пътища са неведоми. Ако човек наблюдава това отвън, може навремени да му се стори, че всичко отдавна е забравено, преписката е загубена и оправдателната присъда е окончателна. Но друг, посветен човек, няма да повярва. Преписки не се губят, съдът не забравя. Един ден... никой не е очаквал това... някой съдия взема в ръце преписката, прелиства я внимателно, вижда ясно, че в този случай обвинението още е в сила и нарежда да арестуват веднага обвиняемия. Тук аз приемам, че между привидното оправдание и повторното арестуване е изтекло дълго време, това е възможно и на мене ми са известни такива случаи, но също така възможно е, щото оправданият да се прибере от съда у дома, а там вече да чакат агенти, за да го арестуват повторно. Тогава разбира се, със свободния живот е свършено.

— И процесът започва отново? — попита К. почти недоверчиво.

— Точно така — отвърна художникът, процесът започва отново, но пак съществува вероятността, също както преди да се издейства привидно оправдание. Човек трябва да напегне отново всички сили и да не я предава.

Последните думи художникът каза може би под впечатлението, което му направи К. — той като че ли беше малко съкрушен.

— Но няма — попита К., сякаш сега се стремеше да изпревари някои други разкрития на художника — издействането на втора оправдателна присъда не е по-трудно от издействането на първата?

— В това отношение — отговори художникът — не може да се твърди нищо положително. Вие навярно искате да кажете, че поради повторното арестуване съдиите ще се повлияят при решението си във вреда на обвиняемия? Не е така. Защото съдиите са имали пред вид това арестуване още при обявяване на оправдателната присъда. Това обстоятелство, значи, не играе почти никаква роля. Възможно е обаче по безчислени други причини да се е променило настроението на съдиите, както и тяхната правна преценка на случая, ето защо усилията за второто оправдание трябва да се нагодят към изменените условия и изобщо да бъдат не по-малко енергични от усилията преди първото оправдание.

— Ала и това второ оправдание пак не е окончателно, нали? — вметна К. и завъртя глава в знак на отрицание.

— Естествено не — потвърди художникът. — След второто оправдание иде третото арестуване, след третото оправдание арестуват обвиняемия за четвърти път и тъй нататък. Това е заложено предварително в понятието „привидно оправдание“.

К. мълчеше.

— По всичко личи, че привидното оправдание не ви се струва изгодно — каза художникът, — може би ще ви допадне повече протакането. Да ви разясня ли каква е същността на протакането?

К. кимна.

Художникът бе се облегнал удобно назад в стола си, нощницата му беше широко отворена отпред и той беше подпъхнал едната ръка, с която се гладеше по гърдите и страните.

— Протакането — поде той и за миг се вгледа напреде си, сякаш диреше абсолютно вярно обяснение. — Протакането се състои в това, че процесът се задържа постоянно в първоначалния му стадий. За да се постигне то, нужно е обвиняемият и помагачът, но особено помагачът да остане в непрекъснат личен досег със съда. Повтарям, че за тази цел не е необходимо такова напъгане на силите, както за постигане на привидно оправдание, но все пак се изисква много по-голяма

бдителност. Процесът не бива да се изпуска нито за миг от очи, при съответния съдия трябва да се ходи в редовни промеждутъци от време, пък и при други специални случаи, и човек трябва по всякакъв начин да се мъчи да си запази неговото благоразположение; ако не е лично познат със съдията, трябва да помоли други познати съдии да му повлияят, без поради това да се отказва от преки разговори с него. Ако не се пропусне нищо в тази насока, то може да се приеме с достатъчна положителност, че процесът няма да помръдне от първия си стадий. Процесът, разбира се, няма да бъде прекратен, но обвиняемият може да бъде почти сигурен, че няма да го осъдят и ще се чувства като свободен човек. В сравнение с привидното оправдание протакането има това предимство, че бъдещето на обвиняемия не е толкова неопределено, той е защитен срещу ужаса на внезапно арестуване и не трябва да се страхува, че може да се случи, щото точно по време, когато всички други обстоятелства ще бъдат най-малко благоприятни, той да бъде принуден да изживява нови тревоги и да полага отново тежки усилия, които са неизбежни при домогване към привидно оправдание. Разбира се, протакането също има свои лоши страни за обвиняемия, които не бива да се подценяват. Няма да говоря за това, при него обвиняемият никога не е свободен, защото той не е свободен в истинския смисъл на думата и при привидното оправдание. Бедата е друга. Процесът не може да спре на едно място, ако за това спиране няма налице поне мними причини. Ето защо за външния наблюдател с процеса трябва да става нещо. Трябва, значи, от време на време да се издават известни разпоредби, да се вика на разпит обвиняемият, да се води съдебно дирене и така нататък. Процесът трябва, с една дума, да бъде въртян непрекъснато в малкия кръг, в който изкуствено е ограничен. Това създава естествено известни неприятности за обвиняемия, които вие обаче не бива да си представяте толкова лоши. Та нали всичко е само външно! Разпитите например ще бъдат съвсем кратки; ако някой път нямате време или желание да отидете, можете да се извините; при някои съдии можете дори съвместно предварително да установите мерките за един дълъг период от време. Касае се в същност само за това, като обвиняем от време на време да се обаждате на вашия съдия.

Художникът още не беше издумал последното изречение, когато К. метна сакото през ръката си и стана.

— Става вече! — обади се веднага едно гласче във вратата.

— Отивате ли си? — попита художникът и също стана. — Сигурно душният въздух ви пъди оттук. Много съжалявам. Пък и имах да ви кажа още някои неща. По необходимост бях съвсем кратък, но се надявам, да сте ме разбрали.

— О, да — рече К., когато го болеше глава от усилието, с което сам бе се заставял да слуша.

Въпреки това потвърждение художникът реши да резюмира отново всичко и каза, сякаш за изпроводяк искаше да даде на К. поне една утеха:

— Общото на двете методи е, че осуетяват осъждането на обвиняемия.

— Но осуетяват и действителната оправдателна присъда — каза тихо К., като че ли се срамуваше, дето беше осъзнал това.

— Схванали сте същността на работата — отвърна бързо художникът.

К. посегна с ръка към балтона, но не се реши облече дори сакото. С най-голямо удоволствие би сграбил всичко закуп и би изскочил с него на чист въздух. Момичетата също не успяха да го накарат да се облече, макар предивременно да си бяха подвикнали една на друга, че се обличал. За художника беше важно да си обясни по някакъв начин настроението на К., това поде отново:

— Сигурно още не сте решили на кое от моите предложения да се спрете. Аз одобрявам това. Сам щях да ви посъветвам дори да не вземете веднага решението си. Границата между ползата и вредата е едва забележима. Всичко трябва да се прецени точно. В никакъв случай обаче не бива да се губи много време.

— Ще дойда пак, и то скоро — каза К.

И неочаквано за самия себе си реши да облече сакото, метна балтона през рамо и тръгна бързо към врата, зад която момичетата сега се разпищяха. На К. струваше, че вижда разпищелите се момичета през самата врата.

— Но трябва да удържите думата си — рече художникът, който остана на мястото си, — в противен случай аз ще дойда в банката, за да ви попитам.

— Та отключете вратата! — извика К. и задърпа дръжката, която момичетата въвн, както ясно почувства, дърпаха в обратна посока, към

себе си.

— Тези досадливи момичета няма да ви оставят на мира — предупреди го художникът. — Използвайте по-добре този изход.

И му посочи вратата зад леглото.

К. се съгласи и отскочи назад към леглото. Ала вместо да отвори вратата там, художникът се завря под леглото и попита отдолу:

— За момент! Искате ли да видите една картина, която бих могъл да ви продам?

К. реши да не се показва неучтив, художникът действително взе присърце неговия въпрос, обеща да му помага и занапред, пък и поради забравливостта на К. още изобщо не беше станало дума относно възнаграждението за помощта му; ето защо сега К. не можеше да му откаже и остана да види картината, макар че гореше от нетърпение да се махне от ателието.

Художникът измъкна изпод леглото цял куп нерамкирани картини, покрити с толкова много прах, че след като художникът го издуха от най-горната картина, той дълго време не спря да се върти пред очите на К. и не му позволяваше да си поеме свободно дъх.

— Полски пейзаж — каза художникът и подаде картината на К.

Тя представяше две хилави дървета, стърчащи далеко едно от друго над тъмната трева. В дъното се виждаше многоцветен слънчев залез.

— Хубава е — каза К., — купувам я.

Той изпусна тия думи необмислено и прибързано, затова се зарадва, когато художникът наместо да му се разсърди, дигна още една картина от пода и рече:

— Ето и допълнението към тази картина.

Може би втората картина е била замислена като допълнение към първата, но между едната и другата не можеше да се забележи ни най-малка разлика — на двете се виждаха същите дървета, трева и слънчев залез. Но за К. това не беше много важно.

— Пейзажите са много хубави — заяви той, — ще купя двата и ще ги окача в кабинета си.

— Изглежда, че мотивът ви харесва — каза художникът и вдигна третата картина. — За ваше щастие имам още една подобна картина.

Тя не беше подобна, а по-скоро представяше абсолютно същия полски пейзаж. Художникът използва добре тая възможност да

продаде някои стари картини.

— Ще взема и нея — каза К. — Колко струват трите картини?

— За цената ще говорим следващия път — отговори художникът. — Сега вие бързате, а ние ще останем във връзка един с друг, нали. Впрочем аз се радвам, че ги харесвате, затова ще ви дам всички картини, които бяха под леглото. Те са все полски пейзажи. Някои хора отказват да вземат такива картини, понеже били прекалено мрачни, други обаче, и вие влизате в тяхното число, обичат именно мрачните тонове.

Но сега К. не беше никак любопитен относно професионалния опит на просяка-художник.

— Опаковайте всички картини! — извика той, прескачайки художника. Утре ще дойде моят разсилен да ги вземе.

— Не е нужно — рече художникът. — Надявам се, че ще мога да ви намеря носач, който ще дойде веднага с вас. — И най-сетне се прехвърли над леглото и отключи вратата. Стъпете без страх на леглото — извика той, — така прави всеки, който дойде тук.

К. и без тази подкана нямаше да се покаже толкова съобразителен, дори беше стъпил вече с единия крак наред пухената завивка, но внезапно погледна през отворената врата навън и дръпна крака си.

— Какво е това? — попита той художника.

— На какво се чудите? — попита другият, учуден от своя страна. Това са съдебните канцеларии. Не знаехте ли, че тук има съдебни канцеларии? Съдебни канцеларии има, кажи-речи, на всеки таван, защо точно тук да няма? Моето ателие собствено също се води към съдебните канцеларии, но съдът го остави на мое разположение.

К. се изплаши не толкова от факта, че беше открил съдебни канцеларии и тук, изплаши се главно от себе си, от своето невежество по съдебните въпроси. Основно правило за поведението на един обвиняем според него беше: да бъде винаги подготвен за всичко, да не допуска никога да го изненадват, да не гледа безгрижно надясно, когато вляво до него седи съдията — а точно това основно правило той непрекъснато нарушаваше.

Пред него се бе проточил дълъг коридор и оттам го лъхаше въздух, в сравнение с който въздухът в ателието беше освежителен. От двете страни на коридора бяха наредени пейки, също като в чакалнята

на канцеларията, където се водеше К. Съществуваха, види се, точни предписания за обзавеждането на канцеларии. В момента нямаше много голямо движение на посетители. Един мъж седеше полулегнал, изпружил ръце върху пейката и заровил в тях лицето си — изглеждаше, че спи; друг стоеше в полутъмния край на коридора.

К. най-сетне се прекачи през леглото, художникът го последва с картините. Скоро срещнаха един съдебен разсилен — К. различаваше вече всички съдебни разсилни по златното копче, което те носеха на цивилния си костюм между обикновените копчета — и художникът му поръча да придружи К. с картините. Притиснал носната кърпа върху устата си, К. не ходеше, а по-скоро се олюляваше.

Когато стигнаха близко до изхода, насреща им се втурнаха момичетата, от които К., значи, също не бе успял да се отърве. Те навярно бяха видели, че втората врата на ателието стои отворена и бяха минали по околел път, за да нахлуят от тази страна.

— Аз не мога да ви изпратя по-далече! — извика смеешком художникът, около когото се струпаха момичетата. — Довиждане! И не размишлявайте прекалено дълго!

К. дори не се обърна към него. На улицата взе първия файтон, който мина по пътя му. Искаше да се отърве от разсилния, чието златно копче неотстъпно се навираше в очите му, макар то иначе да не привличаше навярно ничие внимание. В желанието си да обслужи докрай разсилният понечи да се качи на капрата, но К. го застави да слезе.

Когато спряха пред банката, обед отдавна беше минал. Много му се искаше да зареже картините в колата, но се опасяваше, че случайно може да стане нужда да удостовери с тях самоличността си пред художника. Затова накара да ги занесат в кабинета му и там ги заключи в най-долното чекмедже на писалището, та поне през първите няколко дни да не попаднат пред очите на заместник-директора.

ГЛАВА ОСМА

ТЪРГОВЕЦЪТ БЛОК. ОТКАЗ ОТ УСЛУГИТЕ НА АДВОКАТА

Най-сетне К. все пак се реши да отнеме пълномощното на адвоката да го защитава в съда. Наистина не можа да се освободи напълно от съмненията си дали постъпва правилно, но надделя убеждението, че това е наложително. Това решение отне на К. много сили в деня, определен за посещение на адвоката; работата му вървеше много бавно, видя се принуден да остане в кабинета си твърде дълго след служебното време и минаваше десет часът, когато най-сетне застана пред вратата на адвоката. Преди да позвъни, той размисли не ще ли бъде по-добре да съобщи на адвоката по телефона или писмено, че се отказва в бъдеще от услугите му, защото при личния разговор положително би се чувствал много неловко. Въпреки това накрая К. реши да не пропусне този разговор, тъй като всеки друг вид на отказ би бил приет мълчаливо или с няколко формални думи и К. не би узнал никога — ако случайно Лени не би могла да поразузнае нещо — как адвокатът е посрещнал този отказ и какви последици би могъл да има отказът за К. според не маловажното мнение на адвоката. Но ако адвокатът седи очи в очи срещу К. и бъде изненадан от отказа, то К. — дори ако адвокатът не даде да се разбере напълно какво мисли — лесно би могъл да схване от изражението на лицето му и от държането му всичко, каквото искаше. Не беше изключено също да бъде убеден от адвоката, че все пак би било добре да му повери защитата си и той тогава да оттегли отказа си.

Първото позвъняване на вратата на адвоката както обикновено беше безрезултатно.

„Лени би могла да бъде по-пъргава“ — помисли си К.

Но този път беше вече твърде приятно, че не се намесиха другите наематели, което досега ставаше редовно — било човекът в халата, било друг някой, — и не започнаха да му досаждат. Докато повторно

натискаше бутона, К. погледна назад към другата врата, но този път тя също не се отвори. Най-сетне зад шпионското прозорче на адвокатската врата се мярнаха две очи, но не очите на Лени. Някой отключи вратата, като най-напред я затисна здраво с цялото си тяло, и извика назад в жилището:

— Той е! — и чак тогава отвори съвсем вратата.

К. пък бе се притиснал до вратата, защото вече чуваше зад себе си бързото превъртане на ключа в бравата на вратата на другото жилище. Поради това, когато вратата пред него най-сетне се отвори, той просто влезе в хола и успя да види, че по коридора, който водеше между стаите, побягна само по риза Лени; предупредителният вик на човека, отворил вратата, несъмнено бе предназначен за нея. К. я сподире за няколко минути с поглед и после се обърна към непознатия — дребен, сух мъж с брада около цялото лице и със свещ в ръката.

— Да не сте нов служител тук? — попита К.

— Не — отговори човекът, — аз съм външно лице, адвокатът е мой защитник, дойдох по едно дело.

— Без сако ли сте дошли? — попита К. и с движение на ръката посочи непълното му облекло.

— Ах простете! — рече мъжът и сам се освети със свещта, сякаш сега за пръв път виждаше как изглежда.

— Лени ви е любовница, нали? — попита отривисто К.

Той стоеше поразкрячен, а ръцете, в които държеше шапката си, бе сплел отзад на гърба. Дори само факта, че носеше дебел балтон, го караше да чувствава нямо превъзходство над сухия дребен непознат.

— Боже господи! — извика другият и уплашено вдигна едната си ръка пред лицето, сякаш да се предпази от удар. — Не, не, как можахте да помислите такова нещо?

— Да, видът ви вдъхва доверие — каза усмихнато К. — Въпреки това — елате!

Махна му с шапката, пусна го да върви напред и по пътя го попита:

— Ами как се казвате?

— Блок, търговец Блок — отговори дребният човек и представяйки се, извърна лице към К.

Но К. не му позволи да се спре.

— Това истинското ви име ли е? — попита К.

— Разбира се — отговори другият, — защо се съмнявате?

— Помислих, че имате основание да скриете името си — каза К.

Чувстваше се самоуверен като човек, който в чужбина приказва с хора от долните слоеве: премълчава всичко, отнасящо се до него самия, а говори равнодушно за онова, което интересува другите, кара ги по този начин да се чувстват издигнати в собствените си очи, но може всеки миг, ако му хрумне, да ги накара отново да паднат.

К. се спря пред вратата на кабинета на адвоката, отвори я и подвижна на търговеца, който послушно продължаваше да върви: — Не бързайте толкова, светнете тук!

К. мислеше, че Лени може да се е скрила тук, затова накара търговеца да освети всички ъгли, но стаята беше празна. Пред портрета на съдията К. дръпна търговеца за презрамките назад.

— Познавате ли тогава? — попита той и посочи с пръст нагоре.

Търговецът вдигна свещта, погледна с примижени очи и рече:

— Той е съдия.

— Висш съдия ли? — попита К. и застана встрани пред търговеца, за да наблюдава какво впечатление му прави портретът.

Търговецът погледна с възхитени очи нагоре и каза:

— Той е висш съдия.

— Нямате особено сигурен поглед за тези неща — възрази К., — той е най-низшият от низшите съдебни следователи.

— Ах, да, сега си спомням — каза търговецът и свали свещта пониско, — че някой ми го каза веднъж.

— Но, разбира се — извика К., — забравих, че и на вас естествено трябва да го е казал някой.

— Ама защо, защо? — попита търговецът, като вървеше към вратата, тласкан с две ръце от К.

Вън в коридора К. каза:

— Вие знаете къде се е скрила Лени, нали?

— Да се е скрила ли? — рече търговецът. — Не, навярно е в кухнята и готви супа за адвоката.

— Защо не ми го казахте веднага? — извика К.

— Та аз исках да ви заведа при нея, но вие ме повикахте назад — отговори търговецът като объркан от противоречивите заповеди.

— Сигурно си мислите, че сте много хитър — каза К. — Хайде, заведете ме!

К. никога не бе влизал в кухнята, затова сега се изненада колко просторна и богато обзаведена беше. Само готварската печка му се стори три пъти по-голяма обикновените печки, но от останалата наредба не се виждаха никакви подробности, защото сега кухнята се осветяваше само от една малка лампа, окачена до входа. Край печката стоеше Лени в бяла престилка както винаги и чупеше яйца в една тенджерата, поставена на запален спиртник.

— Добър вечер, Йозеф — каза тя с поглед изкосо.

— Добър вечер — отвърна К. и с ръка посочи един стол от страни, на който следваше да седне търговецът.

Търговецът седна, а К. се приближи изотзад до Лени, наведе се над рамото ѝ и попита:

— Кой е този мъж?

Лени прегърна К. с едната ръка, защото с другата джуркаше супата, притегли го напред към себе си и рече:

— Този човек е за окайване, беден търговец е и се нарича Блок. Погледни го само!

Двамата извърнаха лица назад. Търговецът седеше на стола, който бе му посочил К., беше духнал свещта, защото светлината ѝ сега беше ненужна, и стискаше с два пръста фитила, за да не пуши.

— Ти беше по риза — каза К. и с ръка извърна главата ѝ отново към печката.

Тя мълчеше.

— Любовник ли ти е? — попита К.

Тя протегна ръка към тенджерата със супата, но К. улови двете ѝ ръце и каза:

— Отговаряй!

Тя промълви:

— Ела в кабинета, ще ти обясня всичко.

— Не — възрази — искам да ми го обясниш тук.

Тя се притисна до него и понечи да го целуне, но К. не допусна, това и рече:

— Не желая да ме целунеш сега.

— Йозеф — каза Лени, като го погледна умолително, но все пак открито в очите, — не бива да ревнуваш от господин Блок. — После се обърна към търговеца: — Руди, та помогни ми, виждаш, че ме подозират. Остави свещта!

Можеше да се помисли, че не е внимавал, но той беше напълно посветен.

— Аз също не разбирам защо трябва да ревнувате — обади се той не твърде находчиво.

— Аз собствено също не разбирам — рече К. и погледна усмихнатото търговеца.

Лени, се изсмя високо, използва невниманието на К., за да го хване подръка, и пошепна:

— Остави го! Нали виждаш що за човек е! Аз се погрижих малко за него, понеже е много добър клиент на адвоката, по никаква друга причина. Ами ти? Искаш още днес ли да говориш с адвоката? Той днес е много болен, но ако искаш, аз въпреки това ще му обадя, че искаш да те приеме. През нощта ще останеш при мен, разбира се. Ти изобщо отдавна не си се мяркал у нас, дори адвокатът питаше за тебе. Не занемарявай процеса! Аз също трябва да ти обадя някои неща, които научих напоследък! Но сега най-напред съблечи балтона!

Тя му помогна да се съблече, взе шапката от ръцете му, изтича с балтона и шапката в хола, за да ги окачи, върна се пак тичешком назад и провери дали супата е готова:

— Да обадя ли първом за теб, или първом да му донеса супата?

— Първом обади за мене — каза К.

Беше ядосан, защото първоначално възнамеряваше да обсъди подробно с Лени своя въпрос, особено проектирания отказ от услугите на адвоката, обаче присъствието на търговеца му отне всяко желание за това. Сега пък въпреки всичко сметна своята работа за извънредно важна, толкова важна, че този дребен търговец не биваше да стане решаваща пречка за уреждането ѝ; ето защо повика обратно Лени, която беше вече в коридора.

— Все пак занеси му най-напред супата — каза той, — нека се подкрепи за разговора с мене, има нужда от такава подкрепа.

— Вие също сте клиент на адвоката — обади се тихо от ъгъла търговецът, сякаш за да установи това.

Но думите му не се приеха с добро чувство.

— Какво ви е грижа? — рече К.

А Лени вметна:

— Я по-добре мълчи! — После се обърна към К. — Тогава, значи, най-напред ще му занеса супата.

И сипа супа в една чиния.

— Само че има опасност после скоро да заспи, след ядене винаги скоро заспива.

— Онова, което ще му кажа, ще го държи буден — отвърна К.

Искаше все пак да даде да се подразбере, че възнамерява да разговаря с адвоката за нещо важно, искаше Лени да го попита какво е това важно и чак тогава да поиска нейния съвет. Но тя изпълняваше точно само изречените заповеди. Като минаваше с чинията покрай К., и умишлено се блъсна съвсем леко в него и пошушна:

— Щом изяде супата, веднага ще му обадя, че си тук, та после да дойдеш колкото е възможно по-скоро при мене.

— Хайде отивай — каза той, — отивай по-скоро!

— Бъди по-мил! — помоли го тя и на вратата се обърна още веднъж с чинията в ръце.

К. се загледа подир нея. Взе окончателно решение да се откаже от услугите на адвоката и май беше по-добре, че не успя да поприказва предварително с Лени за намерението си; тя едва ли би проникнала достатъчно дълбоко във всичко, щеше сигурно да го разубеждава, възможно беше също да накара К. действително да не бърза още с отказа си, той щеше и занапред да се измъчва от съмнения и тревоги, но в края на краищата все пак щеше да изпълни решението си, защото подбудите за това решение бяха неотвратими. А колкото по-рано го изпълнеше, толкова по-малко вреди щеше да понесе. Впрочем този търговец би могъл може би да му каже нещо в тази насока.

К. се обърна и търговецът, щом забеляза това, тутакси понечи да стане.

— Не ставайте! — рече К. и притегли един стол до него. — Вие сте стар клиент на адвоката, нали? — попита го той.

— Да — отговори търговецът, — много стар клиент.

— Колко години вече ви защитава? — попита К.

— Не зная какво искате да кажете — каза търговецът. — Аз търгувам с жито и по търговски дела адвокатът защитава интересите ми, откакто поех фирмата, значи, от около двадесет години насам; в моя личен процес, за който вероятно загатвате, ме защитава също от самото начало, има повече от пет години. Да, много повече от пет години — добави той после и извади един вехт портфейл. — Тук съм записал всичко; ако искате, ще ви кажа точните дати. Трудно е да се

запомни всичко. Моят процес трае вероятно много по-дълго, той започна малко след смъртта на жена ми, а оттогава минаха повече от пет и половина години.

К. мръдна по-близо до него и попита:

— Значи, адвокатът поема защитата и при обикновени дела?

— Разбира се — отвърна търговецът и после пошушна на К. — Говори се дори, че в такива дела го бивало повече, отколкото в другите.

Но после като че ли се разкая за думите си, положи ръка върху рамото на К. и рече:

— Много ви моля, недейте ме издава!

За да го успокои, К. го потупа по бедрото и каза:

— Не, аз не съм издайник.

— Работата е там, че той е отмъстителен — додаде търговецът.

— Срещу такъв верен клиент той положително няма да предприеме нищо — заяви К.

— Напротив — възрази търговецът, — когато е раздразнен, не прави разлика; пък и аз в същност не съм му верен.

— Как така не сте му верен? — попита К.

— Мога ли да ви доверя всичко? — продължи колебливо търговецът.

— Мисля, че можете — отговори К.

— Добре — каза търговецът, — ще ви доверя работата отчасти. Но вие също трябва да ми обадите някоя своя тайна, та по този начин да се поддържаме един другиго пред адвоката.

— Много сте предпазлив — рече К., — но аз ще ви обадя една тайна, която напълно ще ви успокои. И така, в какво се състои вашата измяна спрямо адвоката?

— Аз имам — подхвана търговецът нерешително и с такъв тон, като че ли признаваше нещо безчестно, — аз имам и други адвокати освен него.

— Та това не е толкова страшно — каза К. малко разочаровано.

— Тук е страшно — промълви търговецът, който след признанието си започна да диша трудно, но се изпълни с повече доверие към К., като чу забележката му. — Тук не е позволено. А най-малко позволено е успоредно с един тъй наречен адвокат да държиш и някой ходатай. Аз пък направих именно това, освен него аз взех още петима ходатаи.

— Петима! — извика К., смаян само от числото. — Още петима адвокати освен него?

Търговецът кимна:

— Сега точно преговарям с шести.

— Но каква нужда имате от толкова адвокати? — попита К.

— Имам нужда от всички — отвърна търговецът.

— Бихте ли ми обяснили защо? — попита К.

— На драго сърце — каза търговецът. — Преди всичко аз не искам да загубя процеса си, това се разбира от само себе си. По тази причина не бива да пренебрегна нищо, което би могло да ми бъде полезно; дори ако в определен случай надеждата за полза е съвсем нищожна, аз не бива да я отхвърлям. Ето защо изразходвах за този процес всичко, каквото притежавам. Изтеглих например всички налични суми от фирмата си, по-рано канцелариите на моята фирма заемаха почти цял етаж, днес ми стига една малка стая в задната къща, където работя с един стажант. Този упадък на търговията, разбира се, бе предизвикан не само от изтеглянето на парите, а много повече от това, че аз изтеглих себе си като работна ръка. Ако човек иска да постигне нещо в процеса си, не може да се занимава много с други неща.

— Значи, и вие лично работите в съда? — попита К. — Точно по този въпрос бих желал да науча нещо.

— Не мога да ви кажа много — рече търговецът. Наистина в началото направих опит, но скоро се отказах. Много изтощително е и успехът не е кой знае колко голям. Поне за мен се оказа съвсем невъзможно да работя и лично да водя делото. Та дори само да седиш и да чакаш там, представлява голямо напрежение. Сам знаете колко тежък е въздухът в канцелариите.

— Откъде знаете, че съм бил там? — попита К.

— Бях в чакалнята точно когато вие минахте.

— Каква случайност! — извика К. съвсем заинтригуван и забравил окончателно колко смешен бе му се сторил търговецът изпърво. — Видяхте ме, значи! Били сте в чакалнята, когато съм минал! Да, минах веднъж през нея.

— Не е чак толкова голяма случайност — рече търговецът, — аз съм, кажи-речи, всеки ден там.

— Навярно занапред и аз ще трябва да ходя по-често — каза К., — но сигурно няма вече да ме посрещат толкова почтително, както тогава. Всички станаха на крака. Май помислиха, че съм съдия.

— Не — обясни търговецът, — тогава ние поздравихме съдебния разсилен. Знаехме, че вие сте обвиняем. Такива новини се разпространяват твърде бързо.

— Значи, знаехте вече — каза К. — Но тогава може би моето държане ви се е сторило високомерно? Не стана ли реч за държането ми?

— Не — отвърна търговецът, — наопаки. Но да оставим тези глупости!

— Защо да са глупости? — извика К.

— Защо питате за такива неща? — вметна сърдито търговецът. — Вие, види се, още не познавате хората там и може би ще схванете нещата неправилно. Трябва да имате пред вид, че в това съдопроизводство непрекъснато става реч за много неща, за които разумът вече не достига; хората просто са прекалено уморени и нехаят за безброй работи, в замяна го ударят на суеверия. Аз говоря за другите, но сам не съм по-добър от тях. Подобно суеверие например е това, че мнозина се стремят да отгатнат изхода на процеса по изражението на лицето на обвиняемия, особено по извивката на устните. Тези хора, значи, твърдяха, че ако се съди по устните ви, вие сте щели сигурно, й то скоро да бъдете осъден; повтарям: смешно суеверие, което в повечето случаи бива опровергано от фактите, но когато човек живее сред това общество, трудно е да не споделя подобни мнения. Помислете само колко силно въздействащо може да бъде такова суеверие. Нали вие заприказвахте едного там? Той обаче почти не можа да ви отговори. Естествено има много причини човек там да се обърка, но една от тези причини беше видът на вашите устни. Той после разказа, че му се сторило да вижда, върху вашите устни и поличба за своето собствено осъждане!

— Моите устни ли? — попита К., извади едно джобно огледалце и се огледа. — Аз не мога да различа нищо особено на устните си. А вие?

— Аз също не виждам абсолютно нищо — отвърна търговецът.

— Колко суеверни са тези хора! — извика К.

— Не ви ли го казах? — забеляза търговецът.

— Толкова много ли общуват помежду си и споделят мислите си? — попита К. — Досега аз се държах съвсем настрана.

— Общо взето, те не общуват помежду си — рече търговецът. — Пък и невъзможно е, толкова много са. Общите интереси също са малко. Ако в някоя група случайно възникне вяра в някакъв общ интерес, тя скоро се оказва заблуда. Общо те не могат да наложат на съда нищо. Всяко дело се разглежда отделно, защото този съд е най-грижливият. Значи, общо не може да се наложи нищо, само сегиз-тогиз някой самостоятелно успява тайно да постигне нещо за себе си; другите го узнават чак когато то бъде постигнато, но никой не знае как е станало. Няма, значи, никаква общност, от време на време наистина се събират в чакалните, но там не може да се обсъжда нашироко. Суеверните мнения съществуват от памтивека и се размножават просто от само себе си.

— Аз видях онези господа там в чакалнята — вметна К., — тяхното чакане ми се стори безполезно.

— Чакането не е безполезно — възрази търговецът, — безполезна е само личната намеса. Споменах преди малко, че сега освен този адвокат имам още петима: Би следвало човек да вярва и аз самият изпърво вярвах, че бих могъл сега да предоставя делото всецяло на тях. Но би било напълно погрешно. На тях мога да го предоставя с още по-малко доверие, отколкото на само едного. Май не ме разбирате?

— Не — призна К. и положи успокоително ръка върху ръката на търговеца, за да му попречи да говори прекалено бързо, — бих ви помолил само да говорите малко по-бавно, защото всички тези неща са много важни за мене, а аз не мога да следя добре мислите ви.

— Добре, че ми напомняте — рече търговецът, — вие сте нов и млад. Вашият процес е на половин година нали? Да, чувах за него. Толкова млад процес! Аз съм разсъждавал върху тези въпроси безброй пъти, за мене те са най-естественото нещо на света.

— И се радвате, че вашият процес е отишъл толкова напред, нали? — попита К.

Не искаше да запита направо какво изобщо става с делото на търговеца. А и не получи ясен отговор.

— Да, аз влачих моя процес цели пет години — каза търговецът и обори глава, — това съвсем не е дребна работа.

После млъкна за малко. К. се ослуша дали Лени вече иде. От една страна, не му се искаше тя да дойде понеже имаше да пита още много и не желаше Лени да го завари в такъв поверителен разговор с търговеца, от друга страна, пък се ядосваше, че въпреки присъствието му тя се бавеше толкова дълго при адвоката, много по-дълго, отколкото беше нужно за поднасяне на супата.

— Спомням си точно онези дни — поде отново търговецът и К. веднага насочи цялото си внимание към него, — моят процес беше приблизително на толкова месеца, на колкото е сега вашият. Тогава имах само този адвокат, но не бях твърде доволен от него.

„Тук ще науча всичко“ — помисли К. и закима живо с глава, сякаш така можеше да насърчи търговеца да каже всичко, което заслужаваше да се знае.

— Моят процес — продължи търговецът, — не се придвижи напред, състояха се наистина две разследвания, аз дойдох на двете, събирах доказателства, депозирах в съда всичките си търговски книги (нещо съвсем ненужно, както узнах отсетне), тичах непрекъснато при адвоката, той също подаваше разни писмени молби...

— Разни писмени молби ли? — попита К.

— Да, разбира се — отвърна търговецът.

— Това е много важно за мене — рече К., — в моя случай той все още работи над първата молба. Не е свършил още нищо. Сега виждам, че ме пренебрегва по един срамен начин.

— Може да има уважителни причини, задето молбата още не е готова — забеляза търговецът. — Впрочем при моите молби по-късно се оказа, че били съвсем безпредметни. Сам прочетох една от тях благодарение на един услужлив съдебен чиновник. Макар написана наистина учено, тя в същност беше безсъдържателна. Преди всичко имаше твърде много латински думи, неразбираеми за мене, после цели страници общи призови към съда, по-нататък ласкателства за отделни точно определени чиновници, които наистина не се назоваваха, но всеки посветен човек можеше лесно да ги разпознае, след това самохвалства на адвоката, дето той просто кучешки се самоунижаваше пред съда, и най-сетне изследвания на правни случаи от старо време, уж сходни с моя. Тези изследвания, доколкото успях да ги проумея, бяха направени безспорно твърде грижливо. С всичко това аз нямам намерение да давам преценка за работата на адвоката, пък и

прочетената от мене молба беше една между много, във всеки случай обаче (и точно за това ще говоря сега), тогава аз не виждах никакъв напредък в моя процес.

— Та какъв напредък искахте да видите? — попита К.

— Вашият въпрос е напълно разумен — отвърна усмихнат търговецът, в това съдопроизводство рядко може да се види някакъв напредък. Но тогава не знаех. Аз съм търговец и тогава бях повече търговец от сега, исках да видя осезаем напредък, цялата работа трябваше да клони към своя край или поне да се движи нормално нагоре. Вместо това се заредиха разпити, които в повечето случаи имаха едно и също съдържание; отговорите ми бяха предварително готови и аз ги пеех като литания; неведнъж през седмицата идваха съдебни разсилни в магазина ми, в жилището ми и всякъде другаде, където можеха да ме заварят. Естествено те ме безпокояха (днес в това отношение е много по-добре, повикването по телефона безпокои много по-малко), пък и сред моите търговски приятели, но особено сред моите роднини, започнаха да се носят слухове за моя процес, търпях, значи, вреди от всички страни, а нямаше дори най-нищожен признак, че в скоро време ще бъде насрочено поне първото гледане на делото. Ето защо отидох при адвоката и се оплаках. Той ми обясни работата надълго и нашироко, но решително отказа да предприеме каквото и да било съответно на желанието ми, тъй като никой не можел да повлияе на съда да насрочи гледането на делото, а било просто нечувано и щяло да ме погуби, ако настояваме в писмена молба, както исках аз. Тогава си рекох: каквото този адвокат не иска или не може да стори, друг ще иска и ще може. Ето защо се огледах за друг адвокат. Ще отбележа предварително: никой не поиска и не постигна насрочване на главното съдебно заседание, това действително е невъзможно... във всеки случай с една уговорка, на която ще се спра после; значи, по този пункт адвокатът не ме бе измамил; но все пак няхах основание да съжалявам, че съм се обърнал и към други адвокати. Сигурно вие също сте чули от доктор Хулд едно-друго за тъй наречените ходатаи, той вероятно ви ги е обрисувал като твърде презрени хора и те действително са такива. Обаче когато заговори за същите и започне да сравнява себе си и колегите си с тях, той винаги допуска една дребна грешка, на която съвсем мимоходом ще спра вниманието ви. Тогава той винаги нарича адвокатите от своя кръг, за разлика от другите,

„големите адвокати“ Това е неправилно, защото естествено всеки може да нарича себе си „голям“, стига да пожелае; но в този случай все пак решава съдебната практика. Според нея освен ходатаите има още малки и големи адвокати. Този адвокат и неговите колеги обаче са малки адвокати; а големите адвокати, за които само съм слушал, без да съм ги виждал някога, стоят по ранг несравнено по-високо над малките адвокати, отколкото малките над презрените ходатаи.

— Големите адвокати ли? — попита К. — Кой са те? Как може човек да се добере до тях?

— Значи, вие никога не сте слушали за тях — кама търговецът. — Едва ли можете да срещнете обвиняем, който известно време да не е бленувал за тях, след като е узнал за съществуването им. По-добре недейте се изкушава. Аз също не зная кои са големите адвокати и човек сигурно не може да се добере до тях. Не ми е известен нито един случай, където би могло да се каже с положителност, че са се намесили в него. Те поемат нечия защита, но никой не може да я получи по своя воля; защитават едничко оногова, когото сами поискат да защитават. Делото, към което проявяват интерес, обаче трябва да е минало вече през долната инстанция. Впрочем по-разумно ще бъде човек да не мисли за тях, защото в противен случай обсъжданията с другите адвокати, техните съвети и услуги започват да му се струват толкова противни и безполезни, че би предпочел да зареже всичко, да се изтегне у дома в леглото и да не слуша нищо повече; изпитал съм го на собствения си ръб. Това пък, разбира се, от своя страна би било най-голямата глупост, а и в леглото човек не може да остане за дълго спокоен.

— Значи, вие тогава не помислихте за големите адвокати? — попита К.

— Не дълго — отвърна търговецът и пак се усмихна, — за жалост човек не може да ги забрави окончателно, особено благоприятна за такива мисли е нощта. Но тогава аз гонех незабавен успех и затова отидох при ходатаите.

— Как свойски сте се разположили тук двамата! — извика Лени, върнала се със супената чиния и застанала на вратата.

Те действително седяха толкова близко един до друг, че при най-леко обръщане биха чукнали главите си една о друга; търговецът,

който въпреки дребния си ръст беше превил и гърба си, принуждаваше и К. да се наведе ниско, за да може да чува всичко.

— Момент! — извика К. на Лени, за да я възпре.

Ръката му, която все още държеше върху ръката на търговеца, потръпна нетърпеливо.

— Пожела да му разкажа за процеса си — обясни търговецът на Лени.

— Разказвай му, разказвай! — рече тя.

Тя говореше с търговеца мило, но донякъде и снизходително, което не допадна на К.; той беше вече разбрал, че този човек все пак струваше нещо, най-малкото — имаше опит и умееше добре да го споделя. Лени вероятно съдеше неправилно за него. Гледаше я сърдито, когато Лени взе от търговеца свещта, която той бе държал през цялото време, изтри ръката му с престилката си и после коленичи до него, за да остърже малко восък, покапал от свещта на панталона му.

— Щяхте да ми разкажете за ходатаите — напомни му К. и безмълвно отмести ръката на Лени от крака на търговеца.

— Ти пък какво искаш? — попита Лени, замахна леко към К. и продължи работата си.

— Да, за ходатаите — рече търговецът и потри с ръка челото си, сякаш размисляше.

К. реши да му помогне и го подсети:

— Вие гонехте незабавен успех и затова отидохте при ходатаите.

— Правилно — каза търговецът, но не продължи.

„Може би не иска да говори пред Лени за тях.“ — помисли си К., укротил нетърпението си да чуе веднага всичко до края, и спря да настоява.

— Обади ли за мене? — попита той Лени.

— Разбира се — отговори тя, — той те чака. Остави сега Блок, с Блок може да приказваш и после, той ще остане тук.

К. се двоумеше, затова попита:

— Вие ще останете тук?

Искаше да му отговори сам търговецът, не желаше Лени да говори за търговеца като за отсъстващ човек; днес беше преизпълнен с таен гняв срещу Лени.

Но пак отговори Лени:

— Той често спи тук.

— Спи тук? — извика К.

Беше помислил, че търговецът само ще го почака тук, защото не смяташе да разговаря дълго с адвоката, а после щяха да си отидат заедно, за да обсъдят всичко спокойно и основно другаде.

— Да, Йозеф — каза Лени, — адвокатът не приема всеки по всеки час на денонощието като тебе. Ти, изглежда, съвсем не се чудиш, че адвокатът въпреки болестта си те приема дори в единадесет часа през нощта. Ти смяташ всичко, каквото вършат твоите приятели за тебе, за нещо, което се разбира от само себе си. Е, да, твоите приятели или поне аз го вършим на драго сърце. И аз не искам, не се нуждая от никаква друга благодарност, освен да ме обичаш.

„Да те обичам? — помисли К. в първия миг и чак тогава му мина през ума: — Но да, аз я обичам!“ Въпреки това каза, пренебрегнал всичко друго:

— Приема ме, защото съм негов клиент. Ако и за това се окаже необходимо да прибегваме до чужда помощ, ще трябва на всяка крачка винаги едновременно да просим и да благодарим.

— Колко е лош днес, нали? — обърна се Лени към търговеца.

„Сега аз съм отсъстващият“ — помисли К. и дори се поразсърди на търговеца, задето този, възприел невежливостта на Лени, каза:

— Адвокатът го приема и по други причини. Преди всичко неговият случай е по-интересен от моя. Освен това обаче неговият процес е още в наченките си, значи, вероятно още не много изпортен, та на адвоката доставя удоволствие да се занимава с него. По-късно всичко ще стане другояче.

— Да, да — рече Лени и смеешком погледна търговеца, — как умее да бърби! Нему впрочем не бива да вярваш нищо — обърна се тя към К. — Колкото е мил, толкова е бърбив. Навярно адвокатът не може и по тази причина да го търпи. Във всеки случай приема го само когато е в добро настроение. Положих много усилия да променя това, но не бе възможно. Представи си, някой път му доложих, че Блок чака, но той го приема едва на третия ден. Ако пък се случи в момента, когато преди да пусна Блок, него да го няма, то всичко е загубено и аз трябва да долагам повторно. Затова разреших на Блок да спи тук... Случвало се е да позвъни за него през нощта. Ето защо сега Блок е готов и нощем. Но

пак и сега се случва, щото адвокатът, щом разбере, че Блок е тук, понякога да отмени нареждането си да го въведа при него.

К. погледна въпросително към търговеца, който кимна и каза така откровено, както преди бе разговарял с К., може би защото се засрами и беше разсеян:

— Да, по-късно човек става много зависим от адвоката си.

— Оплаква се само привидно — обади се Лени. — Сам ми е признавал често, че му било много приятно да спи тук.

Тя отиде до една малка врата, блъсна я и попита:

— Искаш ли да видиш спалнята му?

К. отиде и погледна от прага в ниското помещение без прозорец, запълнено всецяло от едно тясно легло. На това легло човек трябваше да се прекачва през таблата. Над горния край на леглото имаше вдлъбнатина на стената, където се виждаха грижливо подредени свещ, мастилница, перодръжка и връзка книжа, вероятно документи по процеса.

— Спите в слугинската стая? — попита К. и се обърна назад към търговеца.

— Лени ми отреди нея — отговори търговецът, — много е удобна.

К. го гледа дълго; може би все пак първото му впечатление от търговеца беше вярно — той имаше голям опит, защото процесът му датираше отдавна, по бе заплатил скъпо този опит. Из един път К. не можеше вече да понася вида на търговеца.

— Сложи го най-сетне да спи! — извика той на Лени, която сякаш не го разбра.

Сам той пък бързаше да влезе при адвоката и да му заяви, че се отказва от услугите му, та по този начин да се избави не само от адвоката, но и от Лени, и търговеца. Преди още да стигне до вратата обаче, търговецът го заговори с тих глас:

— Господин прокуррист...

К. се обърна със сърдито изражение на лицето.

— Вие забравихте обещанието си — продължи търговецът и без да стане от мястото си, изпъна умолително снага към К. — Щяхте да ми поверите една своя тайна.

— Вярно — каза К., като хвърли бегъл поглед към Лени, която го наблюдаваше внимателно. — Добре, слушайте, макар че то не е вече

почти никаква тайна: отивам сега при адвоката, за да му съобщя, че се отказвам от неговите услуги.

— Отказва се от услугите му! — извика търговецът, скочи от стола и започна да се разхожда бързо с вдигнати ръце напред-назад из кухнята, като непрекъснато повтаряше: — Отказва се от услугите на адвоката!

Лени понечи веднага да се нахвърли върху К., но търговецът, без да ще, препречи пътя ѝ, поради което тя го удари с двата си юмрука. После се завтече подир К. с все още свити на юмруци ръце, но той имаше голяма преднина и беше влязъл вече в стаята на адвоката, когато Лени го настигна. Той беше почти затворил вратата зад себе си, но Лени успя да пъкне единия си крак и задържа по този начин крилото на вратата отворено, улови К. за мишцата и се опита да го издърпа назад. Но той стисна толкова силно китката на ръката ѝ, че тя изохка, пусна го и не посмя веднага да влезе в стаята, а К. заключи вратата отвътре.

— Чакам ви доста отдавна — рече адвокатът.

Той лежеше в леглото. Остави на нощната масичка някакъв документ, който беше чел на светлината на свещ, и си сложи очилата, през които погледна строго К. Вместо да се извини, К. каза:

— Ще си отида скоро.

Адвокатът не обърна внимание на думите, защото не бяха извинение, и додаде:

— Втори път няма да ви приема по такъв късен час.

— Това отговаря напълно на желанието ми — отвърна К.

Адвокатът го погледна въпросително и рече:

— Седнете.

— Щом желаете — склони К., придърпа един стол до нощната масичка и седна.

— Стори ми се, че заключихте вратата — забеляза адвокатът.

— Да — призна К., — заради Лени.

Нямаше намерение да щади когото и да било. Но адвокатът попита:

— Пак ли ви се натрапваше?

— Да се натрапва? — попита К.

— Да — повтори адвокатът смеешком, но се закашля силно; после, като спря да кашля, пак се разсмя. — Та вие вече сте забелязали

нейната натрапливост, нали? — попита той и потупа К. по ръката, която той в разсеяността си беше сложил на нощната масичка и сега бързо я отдръпна. — Вие не придавате голямо значение на тази работа — каза адвокатът, понеже К. мълчеше, — и толкова по-добре. Защото в противен случай може би щях да бъда принуден да ви се извиня. Лени има една странна слабост, която впрочем аз отдавна съм ѝ простил и за която не бих отворил дума, ако вие току-що не бяхте заключили вратата. Тази нейна странна слабост (в същност най-малко на вас би трябвало да я обяснявам, но вие ме гледате толкова озадачено и затова ще ви я обясня), тази нейна странна слабост се състои в това, че Лени открива хубост у повечето обвиняеми. Тя се привързва към всички, люби всички, но изглежда, че всички също я любя; понякога, за да ме поразвлече, тя ми разказва подробности, стига аз да ѝ позволя. Аз не се чудя толкова на цялата тази работа, колкото учуден изглеждате вие. И действително, ако има верен поглед, човек често може да открие хубост у обвиняемите. Това всъщност е забележително, до известна степен природонаучно явление. Разбира се, като последица на обвинението не настъпва никаква явна, точно определима промяна във външния вид, защото нещата не се развиват както при други съдебни разправи, повечето обвиняеми следват обикновения си начин на живот и процесът не им пречи в нищо, стига да имат добър адвокат, който да се грижи за него. Въпреки това има хора с опит, които са в състояние да различат обвиняемите, човек по човек, дори сред някое огромно множество от хора. Ще попитате: по какво ги различават? Отговорът ми няма да ви задоволи. Обвиняемите са просто най-хубавите. Разхубавява ги не вината им, защото (поне аз като адвокат трябва да говоря така) не всички хубавци са виновни, не ги разхубавява сега и справедливото наказание, защото все пак не всички биват наказвани; следователно причината може да се крие само във възбуденото срещу тях съдебно преследване, което по някакъв начин слага отпечатъка си върху външния им вид. Впрочем между хубавите има и особено хубави. Но всички са хубави, дори този жалък червей Блок е хубав.

Когато адвокатът свърши, К. беше възвърнал напълно спокойствието си; при последните думи той дори кимна живо с глава и така потвърди сам на себе си своето досегашно убеждение, според което адвокатът и този път — както винаги по-рано — се стремеше

чрез общи приказки, нямащи никаква връзка с делото, да го разсее и да отвлече вниманието му от главния въпрос — каква работа в същност е свършил по делото на К.

Адвокатът сигурно усети, че днес К. оказва по-голяма съпротива от преди, понеже млъкна, за да даде възможност на К. сам да говори; но К. не отвори уста и затова адвокатът попита:

— С някакво определено намерение ли дойдохте днес при мене?

— Да — отвърна К. и позаслони малко с ръка пламъка на свещта, за да вижда по-добре адвоката, — дойдох да ви кажа, че от днес оттеглям пълномощното си да ме защитавате в съда.

— Добре ли ви разбрах? — попита адвокатът, поизправи се в леглото и се облакът с една ръка на възглавницата.

— Предполагам — каза К., седнал изпънат като струна и сякаш дебнеше.

— Хм, може да обсъдим и този план — рече адвокатът след малко.

— Вече не е план — каза К.

— И така да е — вметна адвокатът, — но въпреки това ние няма да вършим нищо прибързано.

Употребил думата „ние“, сякаш нямаше намерение да освободи К. и сякаш искаше да остане поне негов съветник, щом не биваше да бъде негов защитник.

— Не е прибързано — каза К., стана бавно и се изправи зад стола си, — а добре обмислено, може би дори прекалено дълго обмисляно. Решението ми е окончателно.

— Тогава позволете ми да ви кажа още няколко думи — рече адвокатът.

Отмахна пухената завивка и седна на ръба на леглото. Голите му, покрити с бели косми нозе трепереха от студ. Помоли К. да му донесе едно одеяло от канапето. К. му подаде одеялото и каза:

— Излагате се съвсем ненужно на простуда.

— Поводът е достатъчно важен — забеляза адвокатът, като обви с пухената завивка горната половина на леглото си и после нозете си с одеялото. — Чичо ви е мой приятел, а с течение на времето вие също ми станяхте мил. Признавам го открито, няма защо да се срамувам.

Тези сантиментални думи на стареца не допаднаха никак на К., защото го принуждаваха да даде по-подробно обяснение, което му се

искаше да избегне; но те го и объркваха, както той честно призна пред себе си, макар че не бяха в състояние да го накарат да се откаже от решението си.

— Благодаря ви за вашата дружелюбност — каза той, — аз също признавам, че вие взехте присърце моя въпрос дотолкова, доколкото това ви беше възможно и изглеждаше изгодно за мене. Но през последно време в мене се загнезди убеждението, че стореното не е достатъчно. Естествено аз никога не ще направя опит да убеждавам вас, много по-възрастния и по-опитен човек, в правотата на моето гледище; и ако навремени неволно съм се опитвал, моля да ми простите. Но въпросът, както вие сам се изразихте, е достатъчно важен и по мое убеждение е необходимо да се вземат по-решителни мерки за процеса, отколкото досега.

— Разбирам ви — вметна адвокатът, — нетърпелив сте.

— Не съм нетърпелив — възрази К. с леко раздражение и вече не подбираше думите си. — Сигурно сте забелязали още при първото ми посещение, когато дой дойдох с моя чичо при вас, че аз не се интересувах много за процеса и го забравях напълно, щом никой не ми напомняше, тъй да се рече, насила за него. Но чичо ми настоя да ви възложи защитата пред съда и аз го сторих, за да му угодя. Сега трябваше да се очаква, че положението ми във връзка с процеса ще бъде облекчено, защото нали човек възлага защитата си на адвокат, за да свали що-годе бремето на процеса от плещите си. Но стана точно обратно. Никога преди не съм имал толкова много грижи около този процес, както откакто вие поехте защитата ми. Когато бях сам, аз не предприемах нищо по него и просто не го чувствах; сега, наопаки имах защитник, всичко беше подготвено, за да се даде ход на работата, аз чаках неотстъпно и все по-напрегнато вие да се намесите, но не ставаше нищо. Наистина вие ми дадохте някои сведения за съда, които аз едва ли бих могъл да получа от някого другого. Но за мене това не е достатъчно, особено сега, когато процесът просто потайно ме застрашава все повече и повече.

К. беше блъснал стола настрана и стоеше все още прав с ръце в джобовете на самото.

— От даден момент нататък — забеляза адвоката тихо и спокойно — не става вече нищо съществено ново; знаем това от практиката. Колко други мои клиенти в някой подобен стадий на

процеса са стояли също като вас пред мене и са приказвали горе-долу същото.

— Тогава всички тези клиенти са били също така прави, както съм аз — каза К. — Това съвсем не ме опровергава.

— Аз нямах намерение да ви опровергавам — рече адвокатът, — исках само да добавя, че допусках у вас повече разсъдливост, отколкото у другите, особено след като ви дадох възможност да надникнете хубаво в съдоустройството и в моята собствена дейност, нещо, което не съм правил с други клиенти. А сега трябва да установя, че въпреки всичко вие нямате достатъчно доверие в мене. Няма да ми е лесно с вас!

Как се унижаваше адвокатът пред К.! Не се съобразяваше ни най-малко със съсловната чест, която сигурно точно в този пункт беше най-чувствителна. И защо го правеше? Както можеше да се съди по всичко, адвокатът имаше голяма клиентела, пък беше и богат човек, значи, не можеше да го интересува много нито изплъзването на печалбата, нито загубата на един клиент. Освен това беше болнав и би следвало сам да се грижи за ограничаване на работата. Но не, въпреки всичко се мъчеше да задържи К. Защо? Дали то се дължеше на лично съчувствие към чичото или действително смяташе процеса на К. за толкова необикновен и се надяваше да се отличи в него било пред К., било — тази възможност не биваше по никакъв начин да се изключва — пред приятелите в съда? Колкото и безогледно изпитателно да го гледаше, К. не можеше да прочете нищо върху лицето му. Би могло почти да се приеме, че адвокатът умишлено не менеше изражението на лицето и чакаше да види въздействието на думите си. Но той явно изтълкува мълчанието на К. прекомерно благоприятно за себе си, защото продължи:

— Сигурно ви е направило впечатление, че държа голяма канцелария, но нямам помощници. По-рано не беше така, тогава имаше периоди, когато за мене работеха неколцина млади юристи, днес работя сам. Това се дължи отчасти на промяната в моята практика, тъй като аз все повече и повече се ограничавам върху дела като вашето, отчасти от все по-задълбочаващото се познание, което придобивам от тези дела. Аз разбрах, че не бива да предоставям тази работа никому другиму, ако не желая да се натоварвам с провинение спрямо моите клиенти и спрямо поетата от мене задача. Но решението

да върша сам цялата работа имаше някои напълно естествени последици: трябваше да отклонявам почти всички искания за защита; можех да поема защитата само по ония дела, които ме интересуваха особено отблизо... пък и в края на краищата има достатъчно жалки хора и дори много близко до мене, които се нахвърлят на трохите от моята трапеза. Освен това се поболях от пресилване. Все пак не се разкайвам за решението си, макар че може би трябваше да откажа повече защиты, да си запазя още по-малко; но се оказа безусловно необходимо да се посветя всецяло на поетите процеси и успехите възнаградиха усилията ми. Веднъж в едно научно съчинение срещнах много хубаво изказана мисъл за разликата, която съществува между защита в обикновени дела и защита в дела, каквито поемам аз. Там беше казано: единният адвокат води клиента си вързан на края на конец до присъдата, а другият веднага вдига своя клиент на рамената си и го носи така, без да го сваля, чак до присъдата, дори отвъд нея. Така е. Но аз поскрих истината, като казах, че не се разкайвам никога за тая усилна работа. Когато тази работа се отрича напълно, както е във вашия случай, тогава да, тогава аз като че ли се разкайвам.

Тези приказки накараха К. повече да губи търпение, отколкото да го убедят. Стори му се, че долавя някак в интонацията на адвоката какво го очаква, ако отстъпи: той пак щеше да почне да го успокоява, да му изтъква, че съставянето на писмената молба напредва, че настроението на съдебните чиновници се е подобрило, но също, че са изникнали големи трудности, забавящи нормалния ход на работата... С една дума, ще измъкне отново всичко онова, което му беше познато до втръсване, за да го залъгва пак с неопределени надежди и да го измъчва с неопределени заплахи. За да осуети окончателно това, К. каза:

— Какво ще предприемете по моя въпрос, ако ви оставя защитата?

Адвокатът изтърпя дори този оскърбителен въпрос и отговори:

— Ще продължа да залягам в това, което вече съм предприел за вас.

— Знаех, че така ще отговорите — рече К., — затова излишно е да хабим повече думи.

— Ще направя още един опит — поде адвокатът, като че ли това, което вълнуваше К., се е случило с него, а не с К. — Защото храня

подозрение, че вие сте подведен не само към невярна преценка на моята правна помощ, но и към поведението си изобщо от обстоятелството, че към вас, макар да сте обвиняем, се отнасят прекомерно внимателно или, по-точно казано, нехайно, привидно нехайно. Това също има своето основание; често е по-добре да сложат окови на човека, отколкото да го оставят свободен. Но аз все пак бих желал да ви покажа как биват третирани други обвиняеми, може би тогава ще можете да извлечете поука за себе си. Сега ще поръчам да влезе Блок; отключете вратата и седнете тук до нощната масичка!

— С удоволствие — каза К. и изпълни искането на адвоката; винаги беше готов да научи нещо ново. Но за да се осигури за всеки случай, попита още: — Обаче вие си взехте бележка, че аз оттеглям пълномощното си да ме защитавате в съда?

— Да — отговори адвокатът, — но вие можете още днес да се откажете от това намерение и да ми оставите защитата.

Той пак си легна, издърпа пухената завивка досами брадичката си и се обърна към стената. После позвъни.

Почти едновременно с дрънкането на звънеца влезе Лени и с бързи погледи се помъчи да разбере какво е станало; стори ѝ се успокоително, че К. седеше спокойно край леглото на адвоката. Тя усмихнато кимна на К., който я гледаше втренчено.

— Доведи Блок! — поръча ѝ адвокатът.

Но наместо да отиде и да го доведе, тя се изправи на вратата и извика:

— Блок, при адвоката!

И после, може би понеже адвокатът остана да лежи обърнат към стената и нехаеше за нищо, тя се примъкна тихо зад стола на К. и от този миг нататък започна да му досажда, като се навеждаше напред над облегалката на стола или — във всеки случай крайно нежно и внимателно — ровеше с пръстите на ръцете си в косите му или го милваше по страните. Накрая К. направи опит да ѝ попречи, като улови едната ѝ ръка и тя след известна съпротива му я остави да я държи.

Блок дойде веднага след повикването, но застава прав на вратата и като че размишляваше да влезе ли, или не. Дигна вежди и наведе глава, сякаш слухтеше дали ще се повтори заповедта да се яви при адвоката. К. можеше да го насърчи да влезе, но той бе се зарекъл да

скъса окончателно не само с адвоката, а с всичко в това жилище и затова не трепна. Лени също мълчеше. Блок установи, че най-малкото никой не го пъдеше и влезе на пръсти с изопнато от напрежение лице и ръце сплетени конвулсивно на гърба. Остави вратата отворена, та ако се наложеше, бързо да се оттегли. Не погледна изобщо К., защото гледаше неотстъпно само високата пухена завивка, под която адвокатът съвсем не се виждаше, тъй като бе се изместил досами стената. Но след малко се разнесе гласът му:

— Блок тука ли е? — попита той.

Този въпрос буквално нанесе един удар в гърдите и после още един в гърба на Блок, който бе мръднал доста напред; той се олюля, застана ниско наведен и промълви:

— Заповядайте!

— Какво искаш? — попита адвокатът. — Идеш в неудобно време.

— Не ме ли повикаха? — попита Блок по-скоро себе си, отколкото адвоката, вдигна в защита ръце пред себе си и беше готов да побегне.

— Повикаха те, да — отговори адвокатът, — но въпреки това идеш в неудобно време. — И след известна пауза добави: — Ти винаги идваш в неудобно време.

Откакто заговори адвокатът, Блок не гледаше вече леглото, а бе втренчил очи в един ъгъл и само слушаше сякаш видът на човека, който говореше, беше толкова ослепителен, че той не можеше да го понася. Но слушането също беше трудно, понеже адвокатът говореше с лице към стената, и то тихо, и бързо.

— Искате да си отида ли? — попита Блок.

— Щом вече си дошъл — рече адвокатът, — остани!

Би могло да се помисли, че адвокатът не беше изпълнил желанието на Блок, а му се е заканил — да речем, да го набие с пръчка, — защото сега Блок действително се разтрепери.

— Вчера — поде пак адвокатът — бях при третия съдия, моя приятел, и постепенно насочих разговора към тебе. Искаш ли да узнаеш какво ми обади той?

— Моля ви — рече Блок.

Понеже адвокатът не отговори веднага, Блок повтори още веднъж молбата си и се наведе, сякаш за да коленичи. Но К. му се

сопна:

— Какво правиш?

Лени понечи да го възпре в този вик, той улови и другата ѝ ръка. Държеше я и стискаше здраво, но не от любов — Лени често изохкваше и се мъчеше да издърпа ръцете си. Но за вика на К. биде наказан Блок, когото адвокатът запита:

— Я ми кажи кой е твой адвокат?

— Вие — отговори Блок.

— Ами освен мене? — попита адвокатът.

— Освен вас никой — рече Блок.

— Тогава и не слушай никого другиго — каза адвокатът.

Блок се съгласи напълно с тези думи, измери със сърдит поглед К. и заклати буйно глава към него. Ако това негово поведение се преведеше с думи, те щяха да бъдат груби ругатни. И с този човек искаше К. да поприказва дружески по своето собствено дело!

— Няма да ти бъркам повече — заяви К. и се отпусна назад върху облегалката на стола. — Ще коленичиш ли, или ще лазиш на четири крака, твоя работа. Няма да бера грижа за нищо.

Но Блок все пак имаше честолюбие, поне спрямо К., защото размаха юмруци, запъти се към него и извика толкова високо, колкото се осмеляваше в присъствие на адвоката:

— Вие нямате право да ми държите такъв език, никой не ви е разрешил това! Защо ме оскърбявате? И то тук, пред господин адвоката, който търпи двама ни, вас и мене, само от милосърдие? Като човек не сте по-добър от мене, защото вие също сте обвиняем и срещу вас също с възбуден процес. Но ако вие въпреки това си оставате господин, то аз също така съм господин, ако не дори по-голям от вас. И изисквам именно вие да се обръщате към мене като към такъв. А ако се смятате предпочетен поради обстоятелството, че имате право да седите тук и да слушате спокойно, докато аз, както се изразихте, лазя на четири крака, тогава ще ви напомня старата правна поговорка: по-добре заподозреният да се намира в състояние на движение, а не на покой, защото онзи, който е в състояние на покой, може винаги, без сам да знае, да е поставен върху едното блюдо на везните и да бъде претеглян заедно с греховете си.

К. не отвърна нищо, само гледаше в почуда с неподвижни очи тоя объркан човек. Колко се бе променил той в течение само на

последния час! Процесът му ли го мятеше така ту насам, ту натам и му пречеше да различи кой му бе приятел и кой враг? Нима не виждаше, че адвокатът умишлено го унижаваше и този път не целеше нищо друго, освен да се надува пред К. с властта си и по този начин може би да подчини и К.? Но ако Блок не беше способен да проумее това или толкова много се страхуваше от адвоката, че дори ако беше го проумял, не можеше да извлече никаква полза за себе си, то как пък е могъл да бъде толкова хитър или толкова дързък да мами адвоката и да премълчи, че освен него е взел и други адвокати да работят за процеса му? И как дръзваше да напада К., като знаеше, че К. можеше тутакси да издаде тайната му? Но той дръзна нещо повече: отиде до леглото на адвоката и започна да се оплаква и там от К.

— Господин адвокат — каза той, — чухте ли как говореше с мене този човек? Неговият процес е възбуден само от няколко часа насам и той вече иска да дава уроци на мене, на човек, който води процес цели пет години! Дори ме ругае. Не знае нищо, но ме ругае, мене, който, доколкото ми позволяват нищожните сили, съм изучил подробно всичко, каквото повеляват благоприличието, дългът и съдебната практика?

— Не бери грижа за никого — забеляза адвокатът, — и постъпвай така, както сам намериш за добре.

— Разбира се — отвърна Блок, като че окуражаваше самия себе си, хвърли бегъл поглед встрани и коленичи непосредствено до леглото. — Аз съм вече на колене, адвокате мой! — рече той.

Но адвокатът мълчеше. Блок поглади внимателно с една ръка пухената завивка. В сега възцарилата се тишина Лени каза, като освободи ръцете си от К.:

— Причиняваш ми болки. Пусни ме! Ще отида при Блок.

Отиде при него и седна на ръба на леглото. Блок много се зарадва, като я видя до себе си, и веднага я помоли с живи, но неми знаци да се застъпи за него пред адвоката. Той явно се нуждаеше твърде наложително от сведенията на адвоката, но може би само за да ги предаде на останалите адвокати и те да ги използват по-нататък. Лени вероятно знаеше точно по какъв начин би могло да се излезе наглава с адвоката — посочи ръката на адвоката и заостри устните си като за целувка. Блок тутакси целуна ръката на адвоката, после повтори тая целувка, по-късно, по даден от Лени знак, още два пъти.

Но адвокатът продължаваше да мълчи. Тогава Лени се наведе над него — при това изпъване пролича още по-добре хубавата ѝ, висока снага — наклони се ниско над лицето му и помилва дългите му бели коси. Това най-сетне изтръгна отговор от него:

— Двоумя се дали да му го съобщя — рече адвокатът.

Всички видяха, че той поклати леко глава, може би за да почувства още по-добре ласката от ръката на Лени. Блок слушаше с оборена глава, като че ли с това слушане нарушаваше някаква повеля.

— Защо се двоумиш? — попита Лени.

К. имаше чувството, че слуша заучен разговор, който често се е повтарял и още много пъти ще се повтаря, но за Блок ще остане винаги нов, чуван за пръв път.

— Как се държа днес? — попита адвокатът, наместо да отговори.

Преди да го осведоми за това, Лени погледна надолу към Блок и известно време наблюдава как той дигна ръце към нея и започна да трие умолително дланите си една о друга. Накрая тя кимна със сериозно изражение на лицето, обърна се към адвоката и рече:

— Беше спокоен и прилежен.

Един стар търговец, човек с дълга брада, умоляваше младо момиче да даде благоприятни сведения за него. Дори да таеше някакви задни мисли, нищо не можеше да го оправдае в очите на ближните. К. не проумяваше как на адвоката изобщо бе минало през ума да го спечели с подобно представление. Ако не беше го прогонил по-рано, щеше да постигне това посредством днешната сцена. Той почти унижаваше страничния зрител. Такава, значи, беше методата на адвоката — на която К. за щастие не бе подложен достатъчно дълго, — щото клиентът в края на краищата забравяше целия свят и се надяваше да се дотътри до завършека на процеса само по този погрешен път; не беше вече клиент, а куче на адвоката. Ако той му заповяда да се пъхне лазешком под леглото като в кучешка колиба и да се разлае оттам, ще го стори с удоволствие.

К. слушаше изпитателно и хладнокръвно, сякаш имаше поръчение да запамети точно всичко приказвано тук, да направи донесение за него на по-високо място и да състави писмен доклад.

— Какво прави той през целия ден? — попита адвокатът.

— За да не ми пречи в домашната работа — отговори Лени, — аз го заключих в слугинската стая, дето обикновено седи. От време на

време надниквах през отворчето на вратата да видя какво прави. Той постоянно седеше на колене на леглото, беше разтворил на прозоречната дъска изложенията, които си му дал ти, и четеше. Това ми направи добро впечатление, защото прозорецът гледа в една вентилационна шахта и през него не влиза почти никаква светлина. Фактът, че въпреки това Блок четеше, ми доказва неговото послушание.

— Радва ме, че чувам такива неща — каза адвокатът. — Но дали е разбирал това, което е чел?

В течение на този разговор Блок непрекъснато движеше устните си, очевидно формулираше отговорите, които се надяваше да чуе от Лени.

— Естествено не мога да отговоря с положителност на този въпрос — рече Лени. — Във всеки случай видял, че чете прилежно. През целия ден четеше една и съща страница, като движеше пръст по редовете. Всеки път, щом надникнех, той въздъхваше, сякаш четенето му струваше големи усилия. Навярно изложенията, които си му дал, са трудноразбираеми.

— Да — каза адвокатът, — наистина са трудноразбираеми. И не вярвам, че е разбрал нещо от тях. Но все ще добие известна представа колко тежка е борбата, водена от мене в негова защита. И за кого водя тази тежка борба? За... просто е смешно да го изрека... за Блок. Той трябва да проумее какво означава и това. Непрекъснато ли учеше?

— Почти непрекъснато — отговори Лени. Само веднъж ме помоли да му донеса вода за пиене. Подадох му чаша вода през отворчето на вратата. После към осем часа го пуснах да излезе и му дадох да похапне.

Блок погледна изкосо към К., сякаш тук се разказваха похвални неща за него, които трябваше да направят впечатление и нему. Сега Блок изглеждаше доста обнадежден, държеше се по-свободно и помръдваше насам-натам на колене. И затова дважд по-ясно пролича как се вцепени при следващите думи на адвоката, който каза:

— Ти го хвалиш, но тъкмо това ме затруднява да говоря. Защото съдията не се изказа благосклонно нито за самия Блок, нито за процеса му.

— Неблагосклонно ли? — попита Лени. — Как е възможно?

Блок я погледна с такова напрегнато очакване в очи, сякаш беше напълно уверен, че тя е способна да обърне дори сега в негова полза

отдавна изречените от съдията думи.

— Неблагодарно — повтори адвокатът. — Стана му дори неприятно, когато заговорих за Блок. „Не говорете за Блок“ — каза съдията. „Той е мой клиент“ — възразих аз. „Вие допускате да злоупотребяват с вас“ — рече той. „Аз не смятам, че неговото дело е предварително загубено“ — казах аз. „Вие допускате да злоупотребяват с вас“ — повтори той. „Не вярвам — отвърнах аз. — Блок заляга много в своя процес и винаги тича да урежда всичко необходимо. Той, кажи-речи, живее у мене, за да може постоянно да бъде в течение. Такова усърдие не се среща често. Вярно е, че лично той е неприятен, обноските му са грозни, мръсен е, но в процесуално отношение е безукоризнен.“ Казах безукоризнен, умишлено преувеличих. После той каза: „Блок е просто хитър. Набрал е много опит и умее да протака процеса. Обаче невежеството му е още по-голямо от хитростта му. Какво ли би рекъл, ако узнае, че неговият процес още съвсем не е подлавян, ако му се каже, че дори още не е ударил първият звънец за започване на процеса му!“ Спокойно, Блок! — каза адвокатът, понеже Блок в момента понечи да се изправи на отмалелите в коленете нозе и очевидно искаше да помоли за разяснение.

Сега за пръв път адвокатът се обърна с по-подробни думи направо към Блок. Гледаше с уморени очи ту безцелно напреде си, ту надолу към Блок, който под този поглед отново се отпусна бавно на колене.

— Това изказване на съдията няма абсолютно никакво значение за тебе — успокои го адвокатът. — И не се стряскай при всяка дума. Ако това се повтори, занапред няма да споделям нищо с тебе. Човек не може да започне някое изречение, без да го погледнеш така, като че ли чакаш да чуеш от него окончателната си присъда. Засрами се от другия ми клиент! А ти разколебаваш така и доверието, което той храни в мене. Какво искаш най-сетне? Още си жив, още се намираш под моя закрила. Страхът ти е безсмислен. Чел си някъде, че в отделни случаи окончателната присъда бива произнесена ненадейно от незнайна уста и в незнаен час. С много уговорки това е всъщност вярно, но също така вярно е, че твоят страх ме изпълва с погнуса и че аз съзирам в него липса на необходимото доверие. Та какво особено казах? Предадох изказването на един съдия. Знаеш, че около делото се натрупват най-

различни гледища, и то става просто непроницаемо. Този съдия например приема за начало на делото ти друг ден, не този, който съм избрал аз. Значи, ние сме само на различно мнение по един въпрос, нищо повече. В даден стадий на процеса, по стар обичай, се дава знак със звънец. От гледище на съдията дрънкането на звънеца известява, че процесът започва. Сега не мога да ти съобщя всичко, което говори против това схващане, пък и ти не би го разбрал; задоволи се с уверението ми, че много неща говорят против него.

Блок смутено зарови пръстите си в козината на килимчето пред леглото, страхът от това изказване на съдията го караше навремени да забравя своята подчиненост спрямо адвоката, мислеше тогава само за себе си и въртеше думите на съдията на всички страни.

— Блок — рече Лени с предупредителен тон, хвана за яката на сакото и го повдигна малко. — Остави козината и слушай какво ти приказва адвокатът!

(Тази глава е останала незавършена.)

ГЛАВА ДЕВЕТА В КАТЕДРАЛАТА

От банката възложиха на К. да покаже няколко художествени паметника на един твърде важен за тях делови партньор от Италия, дошъл за пръв път в този град. Ако това поръчение бе дошло по друго време, К. положително щеше да го сметне за голяма чест, обаче сега, когато само с големи усилия смогваше да поддържа реномето си в банката, той го прие без всякакво желание. Изпълваше го с мъка всеки час, прекаран принудително във кабинета; наистина той вече съвсем не можеше да използва така добре служебното време както по-рано, немалко часове протичаха само привидно запълнени с действителна работа, но далече по-големи бяха грижите му във кабинета. Тогава му се струваше да вижда как заместник-директорът, който го дебнеше неотстъпно, влиза от време на време в кабинета му, сяда на писалището, рови в преписките, приема клиенти, с които К. от години насам бе се почти сприятелил, и ги настройва срещу него, а може би дори и успяваше да открие някои грешки, от каквито К. през време на работа сега се плашеше много и не можеше да ги избегне, понеже ги виждаше да ваят от безброй страни. Ето защо, когато му възложеха да отиде някъде в града или дори да замине служебно — а по някаква случайност тези поръчения бяха зачестили в последно време, — тогава, колкото голямо и да беше това отличие, в него се надигаше подозрение, че искат за известно време да го махнат от кабинета му, за да проверят какво работи или най-малкото, че в банката изобщо могат лесно да минат и без него. Той би могъл без всякаква мъчнотия да отклони повечето от тези поръчения, но не се осмеляваше да го стори, защото ако опасенията му бяха що-годе основателни, то всеки отказ на подобно поръчение би означавал, че признава страха си. По тази причина приемаше привидно равнодушно тези поръчения и дори премълча сериозната простуда, която бе си навлякъл при едно уморително двудневно служебно пътуване; тогава, за да не се изложи на опасността да бъде възпрян при заминаването, като се позоват на

дъждовното есенно време. Когато се завърна от това пътуване със страхотно главоболие, узна, че са го определили да придружава на следния ден италианския търговски партньор. Чувстваше много голямо изкушение да откаже поне този един път, защото преди всичко възложената му задача не беше свързана непосредствено с деловата работа; но изпълнението на това обществено задължение като акт на уважение спрямо търговския партньор бе само по себе си несъмнено достатъчно важно — разбира се не и за К., който много добре знаеше, че може да запази мястото си само благодарение на успехите си в работата и че ако не постигнеше такива успехи, то нямаше да спечели абсолютно нищо, дори ако най-неочаквано очарова този италианец. Не му се искаше да го изтласкват дори само за ден от сферата на неговата дейност, защото изпитваше прекомерно голям страх, че може да не го допуснат вече да се върне в банката — страх, който сам той наричаше преувеличен, но който все пак го гнетеше. В този случай обаче беше почти невъзможно да измисли някакво приемливо възражение, познанията му по италиански наистина не бяха много големи, но все пак достатъчни; решителна роля изигра обаче обстоятелството, че К. в миналото се бе занимавал и знаеше някои неща от историята на изкуството. В банката придадоха такова извънредно голямо значение на този факт, защото К. за известно време — впрочем пак само по делови съображения — бе членувал в дружеството за опазване на градските художествени паметници. Този италианец пък, както узнаха по линията на слуховете, бил любител на изкуството и за това изборът на К. за негов придружител се разбираше от само себе си.

К. отиде в банката още в седем часа сутринта, преизпълнен от яд към деня, който му предстоеше — рано-рано се изви буря и заваля силен дъжд, — та да свърши поне още някои работи, преди гостът да го откъсне от всичко. Беше много уморен, понеже стоя буден половината нощ над една италианска граматика, та да се подготви малко; прозорецът, до който в последно време прекалено често обичаше да седи, го привличаше повече от писалището, но той устоя на изкушението, седна и се залови за работа. За жалост в същия момент влезе разсилният и доложи, че го изпратил господин директорът, за да провери дошъл ли е вече господин прокуристът; ако е дошъл, то да бъдел така любезен да отиде в приемния салон, където бил вече и господинът от Италия.

— Тръгвам — рече К.

Пъхна в джоба един малък речник, взе под мишницата албума на градските забележителности, който беше приготвил за чужденеца, и мина през кабинета на заместник-директора, за да отиде при директора. Чувстваше се щастлив, че беше дошъл толкова рано в банката, за да може веднага да се постави на разположение, нещо, което навярно никой не бе очаквал сериозно от него. Кабинетът на заместник-директора естествено беше още празен, както късно през нощта — вероятно разсилният е трябвало да повика и него в приемния салон, но е идвал напусто.

Когато К. влезе в приемния салон, двамата господа се надигнаха от дълбоките кресла. Директорът се усмихна радушно, очевидно много се радваше, че К. дойде веднага и побърза да ги представи един на друг, италианецът раздруса крепко ръката на К. и усмихнато нарече някого ранобудник. К. не разбра точно за кого говореше, пък и думата беше малко особена, та отгатна знанието ѝ едва след няколко секунди. Той отговори с няколко гладки изречения, които италианецът изслуша отново засмян, като в същото време няколко пъти мина с нервни движения на ръката по сивосините си рунтави мустаци. Тези мустаци явно бяха напарфюмирани, човек просто се изкушаваше да се доближи и да ги помирише. След като тримата седнаха и подеха малък уводен разговор, К. установи с голяма неловкост, че разбира само откъслечно италианеца. Когато гостът говореше съвсем спокойно, разбираше го почти напълно, но това бяха редки изключения, обикновено словата извираха буйно из устата му и той клатеше глава, сякаш се наслаждаваше на извирането им. Ала като заприказваше така, италианецът редовно се заплиташе в някакъв диалект, в който К. не откриваше вече нищо италианско, който обаче директорът не само разбираше, но и говореше; естествено К. можеше да предвиди това, понеже италианецът водеше потеклото си от Южна Италия, където директорът също бе живял няколко години. Във всеки случай К. съзна, че възможността да се разбира с италианеца в по-голямата си част му бе отнета, защото и френският език на събеседника трудно се разбираше, пък и мустаците му закриваха движенията на устните, които може би щяха да му помогнат да схване смисъла на казаното.

К. започна да предвижда много неприятности, отказа се на първо време от желанието да разбира италианеца — в присъствието на

директора, който го разбираше толкова лесно, всички усилия щяха да бъдат напразни — и се ограничи да го гледа сърдито: колко дълбоко и все пак леко се бе разположил в креслото, как често-често подръпваше с ръка късото си сако, скроено с прави линии и ъгли, и как веднъж с дигнати право нагоре ръце и с пъргави движения в ставите мъчеше да представи нещо, което К. не можеше да схване, макар че бе се навел напред и не изпускате из очи тия ръце.

Накрая К., който не вършеше и не продумваше нищо, а само машинално следеше с погледи оживения разговор на другите двама, отново бе завладян от предишната умора и той по едно време с голяма уплаха, но за щастие съвременно сам се хвана, че в разсеяността си внезапно бе решил да стане, да им обърна гръб и да си отиде.

Най-сетне италианецът погледна часовника и скочи. След като се сбогува с директора, той се приближи до К., и то толкова плътно, че К. трябваше да бутне назад креслото си, за да може изобщо да се движи. Директорът, който сигурно прочете в очите на К. неволята, в която бе изпаднал спрямо този италианец се намеси в разговора, но тъй разумно и тактично, та изглеждаше, че прибавя само дребни съвети; той в действителност накратко улесни К. да разбере всичко, което се лееше из устата на италианеца, като непрекъснато го пресичаше. К. узна от него, че италианецът най-напред трябвало да уреди още някои делови въпроси, че за жалост изобщо му оставало малко свободно време, но че също по никакъв начин не мислел да разгледа бегом всички забележителности, че бил решил в същност — разбира се само ако К. бил съгласен, защото той единствен имал право да взема решения — да разгледа само катедралата, но нея основно. Радвал се неизказано, че щял да я разгледа придружен от такъв учен и любезен човек — говореше за К., който не бе зает с нищо друго, освен да недочува италианеца и да схваща бързо думите на директора — и го моли, ако по това време не е възпрепятствуван, да се срещнат в Катедралата след около два часа, значи, в десет часа. Сам той се надявал, че по това време положително можел вече да бъде там. К. отговори с няколко съответни по смисъл думи, италианецът стисна ръка първо на директора, после на К. и още веднъж на директора и се запъти към вратата, последван от двамата, като се извъръщаше сега само наполовина към тях, но без да спре да приказва.

После К. остана още за късо време при директора, който днес имаше особено страдалчески вид. Беше си внушил, че е длъжен да поиска извинение от К., и рече — стояха свойски близко един срещу друг, — че изпърво възнамерявал сам той да придружи италианеца, но после решил, че ще бъде по-добре да изпрати К.; не изтъкна никаква по-особена причина за това решение. Ако К. в началото не разбирал италианеца, не бивало да се смуцава, щял много скоро да започне да го разбира; дори ако изобщо не успеел да разбере много от приказките, пак не било толкова страшно, защото за италианеца съвсем не било важно да го разбират. Впрочем К. владеел невероятно добре италианския език и сигурно ще се справи отлично със задачата си. С тези думи освободи К.

Времето, което още му оставаше до срещата, К. използва за изваждане от речника на някои редки думи, необходими му при развеждането в катедралата. Тази работа му се видя крайно отегчителна, разсилни носеха писма, чиновници идваха с най-различни въпроси и заставаха прави до вратата, понеже виждаха, че К. е зает, но не мръдваха от мястото си, докато К. не ги изслушаше; заместник-директорът също не пропусна случая да безпокои К., влезе неведнъж при него, взе речника от ръката му и започна явно съвсем безцелно да го прелиства; когато вратата на кабинета се отвореше, в полутъмния хол се мяркаха дори клиенти, които се покланяха нерешително — искаха да привлекат вниманието му върху себе си, но не бяха уверени, че ги е видял... Всичко се въртеше около К. като около свой център, докато той самият съставяше необходимите му изречения, търсеше думи в речника, преписваше ги, после се упражняваше да ги произнесе и накрая опитваше да ги заучи наизуст. Предишната му добра памет, изглежда, беше го напуснала съвсем, понякога се ожесточаваше дотам срещу италианеца, станал причина за цялото това напрежение, че затрупваше с книжа речника, като се заричаше твърдо да не се подготвя повече, но сетне съзнаваше, че все пак не може да се разхожда безмълвно с италианеца нагоре-надолу покрай художествените произведения в катедралата и тогава с още по-голямо ожесточение измъкваше отново речника.

Точно в девет и половина, когато реши да тръгне, го повикаха по телефона — беше Лени, която му пожела добро утро и го попита как е; К. ѝ поблагодари набърже за вниманието, но ѝ каза, че сега му е

невъзможно да се впуска в дълъг разговор, понеже трябва да отиде в катедралата.

— В катедралата ли? — попита Лени.

— Да, именно в катедралата.

— Но защо в катедралата? — попита Лени.

К. се помъчи да ѝ обясни вкратце работата, но още щом започна да говори, Лени внезапно извика:

— Те пак са те погнали!

К. не можеше да понася съжаления, които не беше предизвикал, нито очаквал, затова набърже се раздели с нея, но все пак рече, докато слагаше слушалката на мястото ѝ, отчасти на себе си, отчасти на далечната девойка, която вече не го чуваше:

— Да, пак са ме погнали.

Но вече беше станало късно, имаше дори опасност да не стигне навреме. Взе автомобил, в последния миг си спомни за албума, понеже сутринта не бе намерил удобен случай да го поднесе като подарък на госта и затова го взе сега със себе си. Държеше го върху колената си и през цялото време на пътуването неспокойно барабанеше с пръсти по него.

Дъждът бе понамалял, но беше влажно, хладно и тъмно, едва ли щяха да видят много нещо в катедралата, но сигурно там поради дългото стоене на студените каменни плочи простудата на К. щеше много да се влоши.

Площадът пред катедралата беше съвсем пуст. К. си спомни как още като малко дете бе му правело впечатление, че по къщите около този тесен площад винаги почти всички пердета на прозорците бяха спуснати. Във всеки случай при днешното лошо време това беше полесно обяснимо, отколкото в хубави дни.

Катедралата вътре май също беше пуста — естествено никому нямаше да мине през ума да дойде точно сега тук. К. обиколи двата странични кораба, видя само една старица, загърната с топъл шал, която бе коленичила пред една Богородица и я съзерцаваше. После видя отдалеко и един куц прислужник да изчезва в една врата на стената. К. беше дошъл точно навреме, когато влизаше в катедралата, удари десет, но италианецът още го нямаше. К. се върна към главния вход, повъртя се нерешително известно време там, а после излезе навън и в дъжда обиколи веднъж катедралата, за да провери дали

италианецът случайно не чака пред някой страничен вход. Не го откри никъде. Да не би директорът да е разбрал криво определения час? Пък и как би могло да се разбере правилно тоя човек! Каквото и да е било обаче, К. във всеки случай беше длъжен да го почака поне половин час. Понеже беше уморен, дощя му се да седне; влезе пак в катедралата, намери на едно стъпало някаква малка дрипа, наподобяваща килимче, издърпа я с върха на обувката пред една близка скамейка, уви се по-плътно в балтона си, дигна яката и седна на скамейката. За да се поразсее, отвори албума, прелисти го, но скоро трябваше да се откаже, защото се стъмни толкова много, че когато вдигна очи и погледна в близкия страничен кораб, не смогна да различи там никаква подробност.

Далеко в дъното върху главния олтар искреше голям триъгълник от запалени свещи. К. не можеше да каже с положителност дали ги бе видял и по-рано. Може би току-що бяха ги запалили. Черковните прислужници са професионални потайници, човек не ги усеща. Като се обърна случайно, К. видя недалечно зад себе си една висока, дебела, закрепена на колона свещ, също запалена. Колкото красиви и да бяха, тези свещи бяха съвсем недостатъчни като осветление на олтарните икони, повечето от които се намираха в мрака на страничните олтари, а по-скоро засилваха тъмнината. Италианецът беше постъпил разумно, но и невежливо, като не дойде, не можеше да се види нищо, щеше да се наложи да осветяват няколко икони сантиметър по сантиметър с джобното електрическо фенерче на К. За да провери какво би могло да се очаква от подобно разглеждане, К. отиде до един близък страничен параклис, изкачи се по три-четири стъпала до ниско мраморно перило, наведе се над него и освети с фенерчето си олтарната икона. Пречеше му кандилото пред нея.

Първото, което видя и отчасти отгатна К., беше един висок рицар в ризница, изобразен досами ръба на иконата. Той се подпираше на меч си, забит в голата земя отпреде му — виждаха се само тук-там няколко, стръкчета трева. Рицарят като че наблюдаваше внимателно нещо, което се разиграваше пред него. Чудно беше, че стоеше така и не пристъпваше по-близо. Може би беше определен да стои на стража. К., невиждайки отдавна икони, съзерцава дълго време рицаря, макар че непрекъснато трябваше да примижава с очи, понеже не понасяше зелената светлина на фенерчето. После започна да мести светлината по

останалата част на иконата и откри полагането в гроба на тялото на Христа в обичайна трактовка, макар че иконата беше по-нова. Том пъкна фенерчето в джоба си и се върна на предишното място.

Вероятно вече ставаше ненужно да чака италианеца, но във сигурно валеше проливен дъжд и понеже вътре не беше толкова студено, както бе очаквал, К. реши за сега да остане тук. Отстрани до него се намираше големият амвон, на малкия му кръгъл покрив бяха поста вени полулегнали два непълтни златни кръста, които се пресичаха с крайните си върхове. Външната стена на перилото и преходът към подпорната колона бяха украсени с резба, която представляше зелени листови орнаменти, държани от малки, ту игриви, ту мирни ангелчета. К. се приближи до амвона и го разгледа от всички страни. Каменната резба беше изработена неизказано старателно, гъстата тъмнина между листовите орнаменти и зад тях изглеждаше като затворена и прикована. К. пъкна ръката си в една такава празнина и предпазливо опипа камъка — досега той не знаеше, че в катедралата изобщо съществува такъв амвон.

В този миг случайно зърна зад близката редица от скамейки един черковен прислужник, който стоеше там в широка, нагъната, черна вървна дреха, държеше в лявата си ръка кутийка за емфие и го наблюдаваше.

„Защо този човек стои тук? — помисли си К. — Да не му се виждам подозрителен? Или очаква пари за почерпка?“

Ала когато разбра, че К. го е видял, черковният прислужник изпружи дясната си ръка, в която между два пръста още държеше щипка емфие, в неопределена посока. Поведението му беше почти необяснимо, затова К. почака още известно време, но черковният прислужник продължаваше да сочи нещо с ръката, дори го потвърждаваше даваше с кимване на главата.

— Защо ли стои тук? — попита К. тихо.

Не се осмеляваше да извика; но сетне извади кесията с пари и се промъкна край най-близката скамейка, за да стигне до човека. Ала той тутакси вдигна ръка, за да го отклони от намерението му, вдигна рамене и се поотдалечи, като накуцваше. С горе-долу сходна походка, каквато представляше това забързано куцукане, К. някога в детските години бе се мъчил да имитира езда на кон.

„Вдетинен старец — помисли си К., — останал му е разсъдък само още за черковна служба. Как се спира, щом аз се спра, и как дебне дали ще тръгна пак!“

Последва усмихнат стареца през целия страничен кораб почти до главния олтар, старецът продължаваше да сочи нещо, но К. умишлено не се обръщаше назад — соченето нямаше никаква друга цел, освен да го накара да не върви по петите на стареца. В края на краищата той действително се отказа да го сподиря — не искаше да го плаши прекомерно, пък и не биваше да го прогони, та в случай че италианецът все пак дойде, да види още нещо интересно.

Когато се върна в средния кораб да потърси мястото, където беше оставил албума, той съгледа пред една колона досами скамейките на олтарния хор друг малък, съвсем обикновен амвон от равен, светъл камък. Този амвон беше толкова малък, че отдалеко наподобяваше още празна ниша, предназначена да се постави на нея статуята на някой светец. Проповедникът там положително не би могъл да се дръпне на цяла крачка назад от перилото. Освен това каменният свод на амвона започваше необикновено ниско и се издигаше без каквато и да било украса, но тъй особено извит дъгообразно нагоре, че човек със среден ръст не би могъл да стои там изправен, а би трябвало през цялото време да се навежда над перилото навън. Можеше да се помисли, че преднамерено е направен така, за да се мъчи проповедникът, но и беше необяснимо каква е нуждата от този амвон, щом имаха на разположение другия, големия и тъй изкусно украсения с резба.

Този малък амвон сигурно не би привлякъл вниманието на К., ако горе не беше закрепена една лампа, каквато обикновено приготвят непосредствено преди проповедта. Нима някой щеше сега да държи проповед? В пустата черква? К. погледна надолу към стълбата, която, долепена до колоната, водеше на амвона и беше невъобразимо тясна, сякаш служеше само за украса на колоната, а не за да се качва човек по нея.

Но долу пред амвона — К. се усмихна от почуда — действително стоеше един свещеник, който бе се хванал с ръка за перилото, готов да се изкачи горе, и гледаше към К. След малко той кимна едва-едва с глава, та К. се прекръсти и поклони — нещо, което следваше да направи по-рано. Свещеникът се позасили и се изкачи с къси, бързи крачки на амвона. Наистина ли щеше да има проповед? Може би все

пак черковният прислужник не е бил съвсем лишен от разсъдък и е искал да напъти К. към проповедника, което беше крайно необходимо в пустата черква? Впрочем пред една икона на Богородица имаше и една старица, която също би трябвало да дойде. И щом щеше да има проповед, защо нямаше въведение към нея с музика на органа? Органът обаче мълчеше и блещукаше слабо високо горе в мрака.

К. помисли дали не трябва сега бързо-бързо да си отиде, ако не го стореше сега, нямаше никаква надежда да се измъкне през време на проповедта, тогава трябваше да остане до края; в кабинета си загуби толкова време, а отдавна не беше вече задължен да чака италианеца тук. Погледна часовника — беше единадесет. Но можеше ли изобщо проповедта да се състои? Можеше ли К. сам да представлява всички богомолци? Ами ако беше чужденец, дошъл само да разгледа черквата? В същност той не беше нещо друго. Безразсъдно бе да мисли, че ще има проповед сега, в единадесет часа, в делничен ден и при такова безобразно време. Свещеникът — този млад човек с голобраво, мургаво лице несъмнено беше свещеник — очевидно се качи горе само за да угаси лампата, запалена по погрешка от някого.

Но не стана така. Свещеникът, наопаки, провери светлината и въртна още малко фитила нагоре, после се обърна бавно към перилото и се хвана с двете ръце за изпъкналия напред перваз. Постоя така известно време и се огледа наоколо, без да помръдне глава. К. беше отстъпил доста далече назад и се опираше с лакти на най-предната скамейка. Гледаше с неуверени очи някъде, без да може да определи точно мястото, и видя там черковния прислужник, който беше приклепнал с изкривен гръбнак, сгушен и мирен като след изпълнена задача.

Каква тишина владееше сега в катедралата! Но К. трябваше да я наруши, нямаше намерение да остане тук. Ако свещеникът беше задължен да държи проповед в точно определен час без оглед на обстоятелствата, нека я държи; това ще му се удаде и без съдействието на К., пък и присъствието на К. сигурно няма да увеличи успеха й. Ето защо К. тръгна бавно на пръсти и опипом покрай скамейката, озова се на широката главна пътека и пое съвсем необезпокояван по нея, само че каменният под кълтеше дори под най-леката стъпка и сводовете отекваха слабо, но този ек се усилваше непрекъснато, закономерно и се повтаряше многократно. К. се чувстваше донякъде изоставен, докато

вървеше така сам между редиците от празни скамейки, може би наблюдаван от свещеника; струваше му се също, че големината на катедралата е доведена до границата на още поносимото за човека. Когато се озова на предишното си място, той, без да се спира, бързо посегна и грабна оставения там албум. Вече бе оставил зад себе си скамейките и се приближаваше към празното пространство между тях и изхода, но внезапно чу за пръв път гласа на свещеника. Мощен, школуван глас. Как изпълни катедралата, готова да го поеме! Но беше съвсем ясно, не можеше по никакъв начин да се отрече фактът, че свещеникът не призова богомолците, не, той извика:

— Йозеф К!

К. се спря мигновено и се загледа в пода. Засега все още беше свободен, можеше да продължи пътя си и да се измъкне през някоя от трите малки, потъмнели дървени врати недалече от него. Това би означавало, че не е разбрал или че е разбрал наистина, но нехаеше. В случай че се обърнеше обаче, щеше да бъде задържан, защото тогава сам би признал, че е разбрал прекрасно: действително той бе повиканият и е склонен да слуша. Ако свещеникът бе извикал повторно, К. положително би си отишъл, но понеже не се чуваше нищо, колкото К. и да чакаше, той все пак поизвърна малко глава, за да види какво правеше свещеникът сега.

Свещеникът стоеше спокойно на амвона както преди, но личеше ясно, че бе забелязал как К. поизвърна глава. Работата би заприличала на детинска игра на криеница, ако сега К. не се обърнеше докрай. Той се обърна и свещеникът му направи с пръст знак да се приближи. Тъй като сега всичко можеше да стане открито, той се спусна — постъпи така донякъде от любопитство, донякъде и за да ускори нещата — с дълги, бързи крачки към амвона. Спря се край първите скамейки, но и това разстояние се видя на свещеника прекалено голямо, той протегна ръка и с рязко наведен показалец посочи едно място непосредствено пред амвона. К. се подчини отново, застана на това място, но трябваше да отметне силно глава назад, за да може да вижда свещеника.

— Ти си Йозеф К. — каза свещеникът, вдигна една ръка от перилото и направи някакво неопределено движение.

— Да — потвърди К.

Спомни си как по-рано винаги назоваваше смело името си, но от известно време насам то се превърна в товар за него, пък сега знаеха

името му и хора, с които се срещаше за пръв път. Колко хубаво беше най-напред да се представиш и чак след това да те познават!

— Ти си обвиняем — каза извънредно тихо свещеникът.

— Да — потвърди К. пак, — уведомиха ме.

— Тогава ти си този, когото търся — рече свещеникът. — Аз съм затворническият капелан.

— Ах, тъй! — каза К.

— Повиках те тук — продължи свещеникът, — за да поприказвам с тебе.

— Не знаех това — обясни К. — Аз дойдох тук, за да покажа катедралата на един италианец.

— Не говори неща без значение! — рече свещеникът. — Какво държиш в ръка? Молитвеник ли?

— Не — отговори К. — албум на забележителностите на града.

— Остави го настрана! — рече свещеникът.

К. захвърли албума с такава сила, че той се разтвори и с измачкани листа се плъзна малко по пода.

— Знаеш ли, че твоят процес върви зле? — попита свещеникът.

— Така ми се струва и на мене — отвърна К. — положих всички усилия, но досега без какъвто и да е успех. Обаче още не съм готов с писмената молба.

— Как си представяш края? — попита свещеникът.

— По-рано мислех, че всичко ще свърши благополучно — отговори К., — но сега понякога сам се съмнявам. Не зная как ще свърши. Ти знаеш ли?

— Не — рече свещеникът, — но се опасявам, че ще завърши зле. Смятат, че си виновен. И може би процесът ти ще се реши окончателно още в долната инстанция. Сега-засега поне смятат, че вината ти е доказана.

— Но аз не съм виновен — възрази К., — станала е каква грешка. Как изобщо може един човек да бъде виновен. Та всички ние тук сме човеци, всички без изключение.

— Правилно — отвърна свещеникът, — но така говорят обикновено виновните.

— И ти ли таиш предубеждение към мене? — порита К.

— Аз не тая никакво предубеждение към тебе — отговори свещеникът.

— Благодаря ти — каза К. — Но всички други, които вземат участие в моето дело, са стаили предубеждение към мене. Внушават го и на непричастните. Положението ми става все по-трудно.

— Ти разбираш криво фактите — каза свещеникът, — присъдата няма да бъде прочетена внезапно, делото ще се прелее полека-лека в присъдата.

— Така било, значи — промълви К. и обори глава.

— Какво мислиш да предприемеш в най-близко време по твоя въпрос? — попита свещеникът.

— Ще продължа да търся помощ — отговори К. и дигна глава, за да види как свещеникът ще възприеме думите му. — Има още някои възможности, които не съм използвал.

— Търсиш прекалено много чужда помощ — рече свещеникът неодобрително, — и особено у жени. Не виждаш ли, че това не е истинска помощ?

— Навремени и дори често бих могъл да призная, че си прав — каза К., — но не винаги. Жените имат голяма власт. Ако можех да накарам няколко познати жени да работят заедно за мене, сигурно ще спечеля делото. Особено в този съд, съставен почти само от женкари. Покажи отдалеко някоя жена на съдебния следовател и той така ще хукне да стигне своевременно при нея, че ще катурне и съдийската маса, и обвиняемия.

Свещеникът наведе глава над перилото — види се покривът на амвона чак сега започна да го притиска. Колко ли е лошо времето вън?! Това не беше вече мрачен ден, а сигурно късна нощ. Стъклописите на големите прозорци не бяха в състояние да хвърлят макар и само мъждив зрак върху тъмната стена. А тъкмо сега черковният служител се залови да гаси една след друга свещите пред главния олтар.

— Сърдиш ли ми се? — попита К. свещеника. — Ти може би не знаеш на какъв съд служиш.

Не получи отговор, затова добави:

— Но аз говоря от личен опит.

Горе все още цареше мълчание и К. рече:

— Нямах намерение да те оскърбявам.

Тогава свещеникът кресна надолу към К.:

— Нима не виждаш поне две крачки по-далеко от носа си?

Изкрещя тия думи разгневен, но едновременно като човек, видял някого да пада и несъобразително, неволно крещи, понеже самият той се е изплашил.

Сега двамата се умълчаха задълго. Свещеникът сигурно не можеше да различи добре К. във владеещата долу тъмнина, докато К. виждаше ясно свещеника в светлината на малката лампа. Защо свещеникът не слезе долу? Та той изобщо не държа никаква проповед, само даде на К. някои сведения, които навярно биха му принесли повече вреда, отколкото полза, ако им обърнеше внимание.

Но все пак К. мислеше, че не бива да се съмнява в добрите намерения на свещеника и не беше невъзможно той да се спогоди с него, когато слезе от амвона; не беше невъзможно да получи от него някой решаващ и приемлив съвет, който би му показал например не как да се повлияе на процеса, а как би могло да се измъкне от него, да го заобиколи или да живее вън от процеса. Такава възможност сигурно съществуваше, в последно време К. често бе мислил за нея. Но ако свещеникът знаеше такава възможност, той може би щеше да я издаде, ако К. го помоли, макар че се числеше към съда и макар че забрави кротостта, дори изкрещя на К., когато К. отправи нападки срещу съда.

— Няма ли да слезеш? — попита го К. — Щом няма държиш проповед, слез при мене.

— Сега вече мога да сляза — отговори свещеникът, който може би съжаляваше за изкрещяването си; и докато откачваше лампата от куката, добави: — Трябваше да говоря с тебе най-напред от разстояние. Отблизо могат много лесно да ми повлияят и тогава аз забравям службата си.

К. го чакаше долу до стълбата. Още на слизане, нестигнал до долните стъпала, свещеникът протегна ръка насреща му.

— Имаш ли малко свободно време за мене? — попита К.

— Свободно време имам колкото ти трябва — отговори свещеникът.

И подаде на К. малката лампа, за да я носи той. Но онази тържественост, която лъхаше от цялото му същество, не се губеше и отблизо. Тръгнаха един до друг напред-назад из тъмния страничен кораб.

— Ти си много радушен към мене — каза К., — правиш изключение между всички, които се числят към съда. В тебе имам

повече доверие, отколкото към някого от тях, а познавам доста много. С тебе мога да говоря откровено.

— Не се заблуждавай! — рече свещеникът.

— В какво се заблуждавам? — попита К.

— Заблуждаваш се в мнението си за съда — отвърна свещеникът.

— Във въведението към закона е казано следното за това заблуждение: „Пред вратата на закона стои пазач. При този пазач пристига един човек от село, мъж, и помолва да влезе в закона. Но пазачът казва, че сега не можел да го пусне. Човекът се позамисля и после пита дали покъсно ще му се разреши да влезе. «Възможно е — отговаря пазачът, — но сега не.» Понеже вратата на закона както винаги е отворена и пазачът се дръпва настрана, човекът се навежда, за да надникне през вратата и да види какво има вътре. Пазачът го забелязва, засмива се и казва: «Ако толкова много ти се иска, опитай все пак да влезеш въпреки моята забрана. Но помни, аз имам власт. При това съм най-низшият пазач. Вътре има много зали и пред вратата на всяка стои пазач, всеки с по-голяма власт от властта на предния. Аз самият не се решавам да погледна дори третия.» Човекът от село не е очаквал такива мъчнотии; той си мисли, че законът би следвало да бъде достъпен за всекиго и по всяко време. Но като поглежда после повнимателно пазача, като вижда кожуха му, големия му и остър нос, дългата, рядка, черна татарска брада, той решава, че все пак ще бъде по-добре да почака, докато получи позволение да влезе. Пазачът му дава едно ниско столче и го накарва да седне отстрани до вратата. Той седи там дни и години. Прави много опити да получи достъп и дотяга на пазача с молбите си. Пазачът често го подлага на малки разпити, осведомява се за родния му край и за много други работи, но задава въпросите си безучастно — както задават въпроси големци — и всеки път накрая му казва, че още не можел да го пусне вътре. Човекът, който за това пътешествие се е запасил с много неща, дава на пазача всичко, колкото скъпо и да е то, за да го подкупи. Пазачът взема всичко, но всеки път казва: «Вземам го само за да не мислиш, че си пропуснал да сториш нещо.»“

В течение на дългите години човекът почти неотстъпно наблюдава пазача. Той забравя, че има други пазачи и този първият му се струва единствена пречка за достъп в закона. Проклина нещастната случайност — през първите години безогледно и велегласно, после,

вече поостарял, само мърмори под носа си. Вдетинява се и понеже благодарение на дългогодишното изучаване на пазача е съзрял дори бълхите в яката на кожуха му, моли сега и бълхите да му помогнат, като накарат пазача да промени решението си. В края на краищата зрението му отслабва и той не знае вече дали около него наистина се е стъмнило, или го мамят очите му. Сега обаче различава ясно в тъмнината някакъв неугасим блясък, който прониква навън през вратата на закона. Ала не му остава да живее още дълго. В предсмъртния час всички поуки от цялото време се сливат в ума му в един-единствен въпрос, който той досега още не е задавал на пазача. Понеже не е вече в състояние да изправи снагата си, която е започнала да се схваща, той му дава знак с ръка да се приближи. Пазачът е принуден да се наведе ниско над него, защото разликата в ръста се е изменила много във вреда на човека. „Какво още искаш да знаеш? — пита пазачът. — Ти си ненаситен.“ — „Нали всички се стремят към закона — промълвя човекът, — защо през всички тези години никой освен мене не поиска да влезе?“ Пазачът вижда, че човекът вече свършва, и за да може гласът му да стигне до съвсем отслабналия слух на обречения, изревава: „Никой освен тебе не можеше да получи достъп тук, понеже този вход беше определен само за тебе. Отивам сега да го затворя.“

— Значи, пазачът е заблуждавал човека — забеляза веднага К., на когото притчата направи силно впечатление.

— Не съди прибързано — каза свещеникът, — не се съгласявай с чуждо мнение, преди да си го изпитал. аз ти разказах тази притча дословно, така, както е записана в закона. Там не се говори нищо за заблуждение.

— Но всичко е ясно — рече К. — и твоето първо тълкуване беше напълно правилно. Пазачът изрича спасителните думи чак накрая, когато те вече не могат да помогнат на човека.

— Защото човекът не го попита по-рано — възрази свещеникът. — Имай също пред вид, че той е прост пазач пред вратата и като такъв е изпълнил дълга си.

— Защо мислиш, че е изпълнил дълга си? — полита К. — Не го е изпълнил. Неговият дълг се е състоял може би в това, да не пуска никого друго, но той трябваше да пусне тоя човек, за когото е определен входът.

— Ти не изпитваш достатъчно уважение към текста и изопачаваш притчата — отговори свещеникът. — Относно достъпа в закона притчата съдържа две важни обяснения на пазача, едно в началото, второто в края. Първото гласи: сега не можел да го пусне, а второто: този вход беше определен само за тебе. Ако между тези две обяснения съществуваше някакво противоречие, тогава ти би имал право и пазачът ще е заблудил човека. Но противоречие не съществува. Наопаки, първото обяснение загатва дори за второто. Бихме могли почти да кажем, че пазачът е излязъл от рамките на своя дълг, като е дал на човека известна надежда, че е възможно в бъдеще да го пусне да влезе. По онова време, види се, неговият дълг се е състоял само в това, да откаже на човека достъпа до закона; и действително много тълкуватели на притчата се учудват защо пазачът изобщо му е загатнал за бъдеща възможност да го пусне, понеже изглежда, че той обича точността и изпълнява строго службата си. Той не напуска поста си много години наред и заключва вратата чак накрая; съзнава прекрасно важността на службата си, защото казва: „Аз имам власт“; изпитва страхопочит към началниците си, защото казва: „Аз съм най-низшият пазач“; не е бърлив, защото в течение на много години задава, както стои написано, „безучастно въпросите си“; не е продажен, защото казва за един подарък: „Вземам го само за да не мислиш, че си пропуснал да сториш нещо“; щом се касае за изпълнение на дълг, той нито се трогва, нито се ожесточава, защото за човека се казва, че „дотяга на пазача с молбите си“; най-сетне за педантичния му характер загатва дори външният му вид: големият и остър нос, дългата, рядка, черна татарска брада. Може ли да се срещне друг по-верен на дълга си пазач? Но в характера на пазача изпъкват и други черти, твърде изгодни за човека, настояващ за достъп в закона, благодарение на тях ние все пак можем да си обясним защо пазачът излиза малко от рамките на своя дълг, като загатва, че е възможно в бъдеще да го пусне да влезе. Именно, не може да се отрече, че той е донякъде простоват, а поради това и малко самомнителен. Макар че изказванията му относно неговата собствена власт и относно властта на другите пазачи и дори относно техния непоносим за него външен вид... казвам: макар че всички тези изказвания по същество биха могли да бъдат правилни, все пак начинът, по който той прави тези изказвания, показва, че неговото схващане е помрачено от простоватост и високо самомнение.

Тълкувателите казват по този повод: „Правилното схващане на дадено явление и криворазбирането на същото явление не се изключват напълно едно друго.“ Ала във всеки случай трябва да се приеме, че споменатите простоватост и самомнителност, в колкото нищожна степен и да се проявяват, все пак отслабват надзора над входа, те са пукнатини в характера на пазача. Към това се прибавя и обстоятелството, че пазачът изглежда да е по природа радушен, той не винаги е само служебно лице. Още в самото начало той си прави шега с човека, като въпреки изричната забрана го поканва да влезе, после не го отправя, ами дори му дава, както е казано, едно ниско столче и го накарва да седне отстрани до вратата. Търпението, с което той дълги години понася молбите на човека, малките разпити, вземането на подаръците, достолепието, с което допуска предлагането на тези подаръци, така че човекът край него гласно проклина нещастната случайност, поставила именно тоя пазач тук, всичко това ни навежда на мисълта, че в него навремени трепва чувство на състрадание. Не всеки пазач би постъпил така. И в края на краищата той по даден от човека знак се навежда ниско над него, за да му даде възможност да отправи последния си въпрос. Известно леко нетърпение може да се забележи само в думите „Ти си ненаситен“, но нали пазачът знае, че всичко е свършено. Някои стигат при този начин на тълкуване още подалеко и смятат, че думите „Ти си ненаситен“ изразяват един вид дружеска възхита, в която все пак се примесвала известна снизходителност. Във всеки случай така образът на пазача се откроява по-иначе, не както си го представяш ти.

— Ти знаеш притчата по-точно от мене, пък и от по-дълго време — вметна К.

Мълчаха малко и после К. каза:

— Ти мислиш, значи, че пазачът не е заблудил човека?

— Не ме разбирай криво — отвърна свещеникът, — аз ти излагам само съществуващите мнения. Ти не си длъжен да зачиташ безусловно тези мнения. Текстът е неизменяем и мненията често са само израз на отчаянието от тази неизменяемост. В нашия случай има дори едно мнение, според което заблуден е не човекът, а пазачът.

— Това мнение отива твърде далече забеляза К. — Как го обосновават?

— Обосновката — отговори свещеникът — изхожда от простоватостта на пазача. Казват, че той не познава вътрешното устройство на закона, а само късия път пред входа, по който непрекъснато трябва да се движи напред-назад. Смятат, че неговите представи за вътрешното устройство са детински и допускат, че той самият се страхувал от онова, към което иска да вдъхне страх на човека. Страхувал се дори повече, отколкото човекът, защото човекът не иска нищо друго, освен да влезе, макар да е чул за страшните пазачи вътре в закона; пазачът, наопаки, не иска да влезе, най-малкото: ние не научаваме нищо за подобно желание. Други пък казват, че той трябва да е бил по-рано вътре, защото е бил приет някога на служба в закона, а това е могло да стане само някъде вътре. На това твърдение може да се възрази, че назначението му за пазач е могло да стане и посредством вик отвътре, че най-малкото той сигурно не е отивал много навътре, понеже не можел да понася външния вид дори още на третия пазач. Свърх всичко в притчата не се загатва, че в течение на толкова много години пазачът може да е поразказал на човека нещичко за вътрешното устройство, знаем само забележката на другите пазачи. Би могло да се приеме, че и нему е било забранено да влиза, но той не споменава нищо за подобна забрана. От всичко това се заключава, че пазачът не знае нито как изглежда, нито какво е значението на вътрешното устройство и се заблуждава в това отношение. Но се е заблуждавал и относно човека от село, защото е подчинен и на този човек, а не знае това. А от много неща, за които ти сигурно още си спомняш, проличава, че пазачът се държи към човека като към подчинен. Според това твърдение обаче също така ясно трябвало да проличи, че пазачът действително е подчинен на човека. Преди всичко свободният стои по-горе от обвързания. Тук човекът действително е свободен, може да отиде, където иска, забранен му е само достъпът в закона, и то от единствен: от пазача. Ако сяда на ниското столче отстрани до вратата и остава там до края на живота си, то той го върши по своя воля, в притчата не става дума за някаква принуда. Пазачът, наопаки, е обвързан от службата си да стои на своя пост, не бива да се отдалечава от входа, но явно не бива и да влиза вътре, дори ако изпита такова желание. Освен това той наистина е в служба на закона, но служи само за този вход, значи, и само за този човек, единствения, за когото е определен този вход. Подчинен му е следователно и по тази причина.

Може да се приеме, че много години наред, кажи-речи, цял човешки живот, е изпълнявал една безсмислена служба, защото притчата говори, че пристига мъж, значи, човек в зряла възраст, че следователно пазачът е трябвало да чака дълго, преди да започне да изпълнява службата си, да чака дотогава, докато човекът благоволи да дойде, защото нали иде по своя воля. Но и службата свършва едва в момента, в който свършва животът на този човек, значи, пазачът остава негов подчинен до края на живота му. И непрекъснато се подчертава, че, както изглежда, пазачът не знае нищо за всичко това. Тук обаче не съзират нищо очебийно, защото според застъпниците на това мнение пазачът се намира в много по-дълбока заблуда, която се отнася за службата му. Защото накрая казва за входа: „Отивам сега да го затворя“, в началото на притчата пък четем, че вратата на закона е отворена както винаги; но ако тя е винаги отворена винаги, сиреч независимо продължителността на живота на този човек, за когото е определена, тогава пазачът също не ще може я затвори. Мненията се разделят по следната точка: дали пазачът, заявявайки, че ще затвори вратата, иска само да даде отговор, или да подчертае служебното си задължение, или се опитва в последния миг да накара човека да изпадне в разкаяние и скръб. Но мнозина са единодушни, че той не ще може да затвори вратата. Мислят дори, че той поне накрая, макар да знае истината, е подчинен на човека, защото човекът вижда блясъка, който прониква отвън през вратата на закона, докато пазачът поради естеството на службата си стои гърбом към входа и не загатва с нито една дума, че забелязал някаква промяна.

— Добре обосновано — рече К., който полугласно бе повторил на себе си отделни места от обяснението на свещеника. — Добре обосновано; и аз сега също мисля, че пазачът е заблуден. Но все пак не се отричам от предишното си мнение, защото двете отчасти се покриват. Не е решаващ момент дали пазачът вижда нещата ясно, или е заблуден. Аз казах по-рано, че бива заблуден човекът. Ако пазачът вижда ясно, би могло да се съмняваме в това, но ако пазачът е заблуден, тогава неговата заблуда трябва по необходимост да се предаде на човека. В такъв случай пазачът не е измамник, но е толкова простоват, че би трябвало веднага да бъде изгонен от службата. Все пак ти трябва да вземеш пред вид, че заблудата, в която се намира пазачът, не му вреди никак, но нанася неизмерима вреда на човека.

— Тук ти се сблъскаш с едно противоположно мнение — рече свещеникът. — Защото някои казват, че притчата не дава никому право да съди пазача. Каквото и да ни изглежда, той все пак е служител на закона, значи числи се към закона и затова е извън обсега на всяка човешка присъда. Тогава не бива също да се мисли, че пазачът е подчинен на човека. Да бъдеш заставен поради службата си само да стоиш пред входа на закона, означава несравнимо повече, отколкото да живееш свободно на земята. Човекът идва тепърва към закона, пазачът вече се намира там. Призован е на служба от закона, ето защо да се съмняваш дали е достоен за нея, значи да се съмняваш в закона.

— Аз не съм съгласен с това мнение — каза К., като поклати отрицателно глава, — защото, ако се съгласим с него, трябва да приемем за истина всичко, казано от пазача. Но ти сам обоснова подробно, че това не е възможно.

— Не — възрази свещеникът, — не трябва да приемаме за истина всичко, трябва да го приемем само за необходимо.

— Печално мнение — каза К. — Лъжата се превръща в опора на мировия порядък.

К. каза това, за да приключи разговора, но то не представяше неговото окончателно гледище. Беше тъй неимоверно уморен, че не можеше да обозре всички изводи на притчата, пък и тя будеше в него непривични мисли, нереални представи, по-подходящи за обсъждане от събрание на съдебни чиновници, не от него. Простата притча бе се развлякла и замъглила, той искаше да се отърси от нея и свещеникът, който сега се показва твърде тактичен, запази търпение и възприе мълчаливо забележката на К., макар че тя положително не се схождаше с неговото собствено гледище.

Продължиха да вървят известно време безмълвно, К. се държеше непосредствено до свещеника, без да съзнава къде се намира. Лампата в ръката му отдавна беше угаснала. Веднъж точно пред него заблещука сребърната статуя на някакъв светец, но това беше само собственият блясък на среброто, който тутакси се стопи в тъмнината. За да не бъде принуден да се осланя всецяло на свещеника като водач, К. го попита:

— Не сме ли вече близко до главния вход?

— Не — отговори свещеникът, — много далеко сме от него. Искаш да си отидеш ли?

Макар че точно сега не бе помислил за това, К. тутакси рече:

— Разбира се, трябва да си отида. Аз съм прокурист на една банка и ме чакат; дойдох тук само за да покажа катедралата на един чужденец, наш търговски партньор.

— Щом е така, върви си — каза свещеникът и му подаде ръка.

— Но аз не мога да се оправя сам в тъмнината — забеляза К.

Мини наляво към стената — напъти го свещеникът, — после ще вървиш все покрай стената, без да се отделяш от нея, и ще намериш един изход.

Свещеникът се обърна и едва бе направил три-четири крачки назад, когато К. извика на доста висок глас:

— Моля ти се, почакай още малко!

— Добре, чакам — обади се свещеникът.

— Не искаш ли още нещо от мене? — попита К.

— Не — отвърна свещеникът.

— Ти се държа в началото толкова дружелюбно с мене — рече К. — и ми обясни всичко, а сега ме пускаш да си вървя, като че аз съвсем не те занимавам.

— Та нали трябва да си отидеш — вметна свещеникът.

— Е, да — отвърна К., — разбери ме.

— Разбери най-напред ти кой съм аз — обади се свещеникът.

— Ти си затворническият капелан — рече К. и се приближи към свещеника.

Не беше толкова необходимо да се завърне веднага в банката, както бе заявил, можеше спокойно да поостане.

— Следователно аз се числя към съда — обясни свещеникът. — Защо трябва да искам нещо от тебе? Съдът не иска нищо от тебе. Той те посреща, когато идваш, и те пуска, щом речеш да си отидеш.

ГЛАВА ДЕСЕТА

КРАЙ

В навечерието на тридесет и първия му рожден ден — беше към девет часа вечерта, време, когато улиците утихват — в жилището на К. дойдоха двама господата. Бяха охранени, но бледи, облечени в черни сюртуци, а на главите си носеха цилиндри, които сякаш не можеха да се отместят оттам. След кратка формалност пред вратата на жилището кой от двамата да влезе пръв, същата формалност се повтори по-продължително пред вратата на К. Без да беше предизвестен за това посещение, К., също облечен в черно, седеше на един стол близо до вратата и си слагаше бавно нови ръкавици, които се разтягаха силно и очертаваха ясно пръстите; седеше така, както седи човек, когато очаква гости.

Изправи се веднага и погледна любопитно господата, после попита:

— Значи, вас определиха за мене?

Господата кимнаха и всеки посочи с цилиндъра в ръка към другия. К. призна в душата си, че беше очаквал други гости. Отиде до прозореца и хвърли още един поглед към тъмната улица. Почти всички прозорци от другата страна на улицата също бяха вече тъмни, пердетата на много от тях бяха спуснати. На един осветен прозорец в горния етаж зад решетка играеха малки деца и се мъчеха да се достигнат с ръчички, защото още нямаха сили да станат от местата си и да се приближат едно до друго.

„За мене изпращат стари, второстепенни актьори — помисли К. и се поогледа назад, за да се убеди повторно в това. — Гледат да ме свършат по-евтино.“

После внезапно К. се обърна към тях и попита:

— В кой театър играете?

— Театър ли? — попита в недоумение единият господин другия и ъглите на устата му потръпнаха.

Другият направи някакви особени движения — също като ням човек, който се бори с най-опърничав организъм.

„Те не са подготвени да отговарят на въпроси“ — каза си К. и отиде да вземе шапката си.

Господата понечиха още на стълбата да хванат К. под мишница от двете страни, но той рече:

— Чак на улицата, не съм болен.

Но още пред пътната врата те го хванаха по много особен начин под мишница — К. никога досега не беше ходил така с някого. Двамата почти долепиха рамената си зад неговите, не свиха мишниците си в лактите, а ги използваша да обгърнат ръцете на К. в цялата им дължина; долу пък стиснаха ръцете му с добре заучена, школувана, непреодолима хватка. К. вървеше съвсем изпънат между тях, тримата образуваха сега едно такова цяло, че ако случайно разбиеха едного от тях, щяха да разбият и тримата. Подобно цяло можеха да образуват сигурно само неодушевени предмети.

Когато минаваха под фенери, К. неведнъж се опитваше, колкото и трудно осъществимо да беше това намерение поради тясното съприкосновение, да разгледа по-подробно своите придружители, защото в полумрака на стаята не успя да ги види добре.

„Възможно е да са тенори“ — помисли той, като гледаше свисналите им двойни брадички.

Погнуса се от чистотата на лицата им. Просто виждаше още почистващата ръка, която бе човъркала в ъглите на очите им, бе търкала горната им устна и изглаждала бръчките по брадичките им.

Като забеляза това, К. се спря, ето защо другите също се спряха; бяха стигнали до крайнината на открит безлюден площад, украсен с лехи.

— Защо изпратиха именно вас? — не само попита, но и извика той.

Господата видимо не знаеха какво да отговорят, та почакаха с увиснала свободна ръка — досущ като болногледачи, щом болният пожелае да отпочине.

— По-далеко не отивам — каза К. за опит.

Господата не сметнаха за нужно да отговорят, достатъчно беше да продължават да го стискат здраво за китките; помъчиха се да вдигнат и да отместят К., но той оказа съпротива.

„Занапред не ще имам нужда от много сили, затова сега ще изразходвам всички — помисли той и си спомни за мухите, които разкъсваха краченцата си, за да се отскубнат от лепилото на мухоловката. — Ще създам доста труд на господата.“

В този момент от една по-ниско разположена улица пред тях по стъпалата към площада се изкачи госпожица Бюрстнер. Но не беше напълно сигурно, въпреки голямата прилика, дали беше тя. Пък и за К. не беше никак важно дали положително беше госпожица Бюрстнер, но той тукаткси осъзна цялата безполезност на своята съпротива. Нямахше нищо героично в това, че се съпротивлява, че създава трудности на господата, че се опитва в самоотбрана да се наслади на последната искрица живот. Той тръгна пак и радостта, с която изпълни господата, се преля отчасти в него самия. Сега те не възразиха, че той определи по кой път да минат, а той го определи с оглед към избраната от госпожицата посока — не че имаше намерение да я настигне, не че искаше да я гледа колкото е възможно по-дълго, а само за да не забрави назиданието, което тя представляваше него.

„Единственото, което мога да сторя сега — рече си той и мислите му бяха потвърдени от равномерността на неговите крачки и на крачките на другите двама, — единственото, което мога да сторя сега, е да запазя до края умственото си равновесие. Аз винаги по-рано протягах двайсет ръце към живота, и то не с някаква похвална цел. Това беше неправилно. Нужно ли е сега да разкривам, че дори едногодишният процес не ме е поучил? Нужно ли е да си отида окончателно като човек, който не може да се вразуми? Нужно ли е после с право да приказват, че в началото съм искал да сложа край на процеса, а сега, в неговия край, искам да го започна отново? Не желая да приказват така. Благодарен съм, че ми отредиха за придружители по този път тия двама полунемци, безчувствени господа и че предоставиха на мене да си кажа сам необходимото.“

Междувременно госпожица Бюрстнер бе свила в една странична улица, но К. можеше вече да се откаже от нея и да върви послушно между двамата си придружители. Тримата минаха сега в пълно единодушие по един мост, залян от лунната светлина; сега господата с готовност следваха дори най-малкото движение на К. и когато той се обърна малко към перилото на моста, те също се обърнаха фронтално нататък. Блещукащата и трепкаща в лунната светлина вода се

раздвояваше около един малък остров, където се притискаха грамади от шума на дървета и храсти. Под нея, невидими сега, се виеха чакълени алеи с удобни пейки, на които неведнъж лятно време К. бе протягал и изпружвал снага.

Не, аз съвсем нямах намерение да се спирам — каза той на придружителите си, засрамен от тяхната отзивчивост.

Единият като че укори тихо зад гърба на К. другаря си за това недоразумение, после продължиха пътя си.

Възлязоха по няколко леко стръмни улички, по които тук-там стояха или се разхождаха полицаи, ту далече от тях, ту съвсем наблизо. Един с рунтави мустаци и длан върху ръкохватката на сабята пристъпи като че умишлено близо до малко подозрителната група. Господата се спряха рязко, полицаят вече зина, но К. из един път потегли властно господата напред. Няколко пъти поизвърна предпазливо глава назад, за да види дали полицаят не върви подире им; но щом един ъгъл ги скри от неговите очи, К. започна да тича и господата се принудиха също да тичат, макар че силно се задъхваха.

Така излязоха скоро от града, който в тази посока граничеше почти без преход с полето. Близко до една още напълно градска къща се виждаше малка, запусната и глуха каменоломна. Господата спряха тук, било защото това място беше тяхна цел от самото начало, било, защото бяха толкова изнурени, че не можеха да продължат пътя си. Сега те пуснаха К., който чакаше безмълвно, свалиха цилиндрите от главите си и изтриха с носни кърпи потта по челата си, като в същото време огледаха каменоломната. Лунната светлина заливаше всичко със своята естественост и покой, несвойствени на никаква друга светлина.

След като си размениха няколко учтиви фрази относно това, кой следва да се заеме с непосредствените задачи — изглеждаше, че господата не бяха получили отделни, точно определени за всекиго поръчения, единият пристъпи до К. и му съблече палтото, жилетката, а накрая и ризата. К. неволно потрепери, като че ли зъзнеше леко, и тогава господинът го удари леко, успокоително с ръка по гърба. После грижливо прибра на едно място дрехите му, както се прибират предмети, които ще се употребяват и занапред, макар и не в най-близко време. За да не излагат К. неподвижен на доста хладния нощен въздух, той го улови под мишница и започна да се разхожда с него напред-назад, а през това време другият господин се зае да търси подходящо

място в каменоломната. След като го намери, той направи знак с ръка и първият господин заведе К. там. Беше близко до ломената канара, там лежеше и един откъртен камък. Господата накараха К. да седне на земята, облегнаха го на камъка и наместиха главата му върху него. Въпреки всички усилия, полагани от тях, и цялата отзивчивост, проявявана от К., неговата поза оставаше твърде насилена и неубедителна. Ето защо единият господин помоли другия да предостави само нему работата около полагането на К., но и това не доведе до нещо по-хубаво. В края на краищата те оставиха К. в положение, което не беше най-удобното от всички опитани досега.

После единият господин разкопча сюртука си и извади от ножница, закачена на колан, препасан върху жилетката, един дълъг, тънък, наточен от двете страни касапски нож, дигна го високо и провери остриетата му на светлината. Противните учтивости започнаха повторно, единият подаде — над главата на К. — ножа на другия, този му го подаде обратно пак над главата на К. И сега К. изведнъж проумя, че всъщност би било негов дълг да улови ножа, когато той минаваше от ръка в ръка над него и сам да го забие в гърдите си. Но не го стори, ами изви още свободната си шия и прогледна край себе си. Не можа да покаже напълно на какво беше способен, като сам извърши онова, което беше задължение на властта — отговорността за това последно опущение носеше онзи, който бе отказал да му вдъхне малкото необходима за това сила.

Погледът му обгърна последния етаж на къщата досами каменоломната. Както внезапно блясва светлина, така там се разтвориха крилата на един прозорец, един човек — слаб и тънък на вид, понеже беше далече и високо — се наведе изведнъж далеко напред и протегна още по-надалеко ръце.

Кой беше той? Приятел ли? Добър човек ли? Някой, който му съчувстваше ли? И който искаше да му помогне ли? Отделен човек ли беше? Или той представяше всички? Можеше ли все още да му се помогне? Имаше ли още някои забравени възражения? Положително имаше. Логиката е наистина непоклатима, но тя не може да устои пред човек, който иска да живее. Къде беше съдията, когото той ни веднъж не видя? Къде беше върховният съд, до който той не стигна? Дигна ръце и разпери всички пръсти.

Но единият господин обви с две ръце шията на К., а в същото време другият заби ножа дълбоко в сърцето му и го завъртя два пъти там. С вече оцъклящи се очи К. смогна да види как господата, наведени ниско над лицето му, опрели буза до буза, наблюдаваха развързката.

— Като куче! — каза той така, като че ли този позор щеше да го надживее.

Издание:

Франц Кафка. Процесът
Превел от немски: Димитър Стоевски
Народна култура, София, 1980

Franz Kafka

Der Prozess

© Fischer Bücherei KG, Frankfurt am Main und Hamburg 1960

Ins Bulgarische übertragen von © Dimiter Stojewsky

Redigiert von Willi Brückner

Verlag Narodna kultura Sofia 1980

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.